Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Digesten - Cod. Aug. perg. 8

Justinian <I., Byzantinisches Reich, Kaiser>

[Reichenau ?], [1. Hälfte 15. Jh.]

Liber II

urn:nbn:de:bsz:31-41343

Visual Library

[illegible gloss]

ea que lege etiam donare vetamur
in morte insecuta quoniam
auferuntur bonis retinen
dis ex pena. eum autem
qui absolute donavit non
tam mortis causa quam moriens
donavit. Neratius.
Filiam viri vel uxoris
mortis causa donationem ita
fieri putabat si donator ve
rissimum metum mortis habe
at. vel neratius sufficere existi
mationem donantis esse ha
ut moriturum se putet quam
vis iuste ita necne succes
serit non querendum esse quam ma
gis intuendum esse puto. Paulus.
Si servo mortis causa
ea donatum sit in eum casum
mors in spe debeat ut si lo
cus adiectioni domini fuit ampi
us servi sed magis est inspi
ciendi eius domini donatum
esse si tamen post mortem eius
apertis tabulis testamen
ti manumissus hec donati
o non sequitur.
In nomine domini amen. Explicit li
ber XXXIX. Incipit liber XL. De manumissio
nibus.

PLACET
et eum qui kalendis
IANUARIIS
natus est post horam sextam
SEXTAM
noctis pridie kalendas quasi
annum XX complevisse
posse manumittere non enim
enim maiori XX annis per
mittitur manumittere sed
minorem manumittere
iam autem minor
non est qui diem supremum
agit anni. Idem.
Si hi deliberaverint legata
rio servum legatum manu
miserint mox legatarius
repudiaverit manumissum
liberum fore placuit.
Paulus. Servus pigno
ri datus et si debitor locu
ples sit manumitti non
potest. Ulpianus.
Is qui suis nummis emitur
ex placito divorum fratrum ad nubi
lum maximum in eam adicitio
nem redigitur ut liber
tatem adipiscatur et pri
mo quidem nummis suis non
proprie videtur emptus di
ci cum suos nummos ser
vus habere non possit. verum
commenticiis oculis accipiendum
quod est suis nummis esse receptum
tum cum ei non nummis
eius qui eum redemit
comparatur proinde sive ex peculio
quod ad venditorem pertinet
sive adventicio lucro sive
etiam amici beneficio vel lib
eralitate vel prorogante
eo vel promittente vel
se delegante vel in se reci
piente debitum redemptus
sit, credendum est suis nummis
redemptum. eum satis enim
est quod is qui emptioni
suum nomen accommodavit
non de suo impendit. Si
ab ignoto emptus sit pre
tium autem partim suum obtule
rit dicendum erit non esse audi
endum ab initio eum agi cum ut
imaginaria fieret emptio
et per fidem contractus inter

[illegible gloss]

emptorem in seruum agatur: siue igitur non hoc ab initio esset actum ut suis nummis redimeretur siue hoc actum nummos seruus non dedit cessabit libertas in de quem potest si cum hoc ab initio factum esset festinauit emptor ut seruum numerarit(?) an postea ei satisfacto seruus constitutione uti possit? puto posse. Proinde et si ei nummos prerogauit emptor cum ei pecuniam potuit ad libertatem peruenire. Siue autem exprimatur in contractu uelut in emptione hoc ut manumittatur siue non exprimatur locus est libertati competenti. Ergo et si forte quis comparauit sic suis nummis ne eum manumittat benignius est opinio dicentium huic ad libertatem peruenire cum eo nomine emptionis pro imaginarius iste emptor accommodet. preterea nichil ei absit. Nichil autem interest a quo quis suis nummis emeretur a fisco uel a ciuitate uel a priuato cuiuscumque sit sexus is qui emit. Sed et si minor xxv annis is qui uendidit interueniet constitutio non enim etas spectatur. nam et si pupillus emerit equum est eum fidem implere cum sine damno eius id sit futurum. Idem et si seruus. Nulli sane seruis non intererit(?) fuerit constitutio qui perducti ad libertatem in totum non possint ut puta si exportando est uel hac lege uenierit uel testamento hanc conditionem acceperit ne umquam manumittetur. Suis autem nummis redemptus et si totum pretium non nunc

numerauit ex operis tamen suis prius acceperit aliquid ut repleri pretium possit uel si quid suo merito adquisierit dicendum erit libertatem competere. Sed si partem suis nummis redimit et cum parte serui habet ad constitutionem non pertinebit non magis quam cuius proprietatem habet usufructu redemisset uel cum fructu alius et proprietatem redemerit in ea conditione est ut ad constitutionem pertineat. Sed et si duo seruum redimunt alter prius nummis redemit alter nummis serui dicendum erit constitutionem cessare nisi forte is qui prius nummis redemit manumittere paratus sit. Et si partem quis redemerit partis alterius ex liberalitate ei accesserit dicendum est constitutione locum habere. Marcell.

Si quis dicat se suis nummis emptum potest consistere cum domino suo cuius in fide est et queri quod ab eo non manumittatur. Rome quidem apud prefectum urbis in prouinciis uero apud presides ex sacris constitutionibus diuorum fratrum sub ea tamen denuntiatione ut is seruus qui hoc intenderit nec impleuerit in opus metalli detur nisi forte dominus reddi eum sibi maluerit utique non maiorem ex ea pena constituturus. Sed et si rationibus reddendis liber esse iussus fuerit testamento arbiter inter dominum et seruum ... decernetur de rationibus excutiendis.

Seruus Al. plenius(?) pecuniam ob libertatem acceperat et eam domino dederat dominus priusquam eum manumitteret mortuus erat testamento quod eum liberum esse iusserat et ei peculium suum legauerat consulebatur pecuniam quam domino

[illegible commentary, top margin: …ad lib' non pos. p. l. i. … qui a quibus ille … de fine … cum fisco … fisci … in fraudem fisci …]

dedisset ob libertatem an sibi heredes patroni reddere deberent. Respondi si eam pecuniam dominus prius quam accepisset in sue pecunie rationem habuisset statim si desisset eius peculium esse. sin vero tunc cum eum manumitteret accepto servo rettulisset videri peculium fuisse et debere heredes eam pecuniam manumisso reddere. Idem.

Duo filii fam. peculiares suos servos simul manumiserunt cum alter eorum suum peculiarem vivo patre manumisisset pater utrique testamento peculium prelegaverat. querebatur servus iste utrius amborum an eius a quo manumissus erat libertus esset. Respondi si prius testamentum pater fecisset quam filius eum liberum esse iussisset utriusque esse libertum. Idcirco cum in peculium legasse videretur. sed si postea testamentum pater fecisset non videri eam mentem eius fuisse ut eum qui manumissus esset legaret. eum servum quem prelegaret non esse mortuo patre amborum servum fuisse. Marcell.

Qui pene servi efficiuntur indubitanter manumitti non possunt quia ipsi servi sunt. sed nec rei capitalium criminum manumittere servos suos possunt ut senatus censuit.

Eius quorum prius casum morte rescriptum ut libertates ab eo qui iam lege cornelia damnatus esset vel e futurum prospiceret ut damnaretur servis datis libertatem non competere. sed nec quidem illos ad iustam libertatem pervenire divus Adrianus rescripsit qui ideo manumissi sunt ut crimen subterfugerent. Paul.

Servus hac lege venditus ne manumittatur vel testamento prohibitus manumitti vel a prefecto vel a preside prohibitus ob aliquod delictum manumitti ad libertatem perduci non potest. Idem in Paulus? in cognitionibus prelatam ex l. vii. t. ii.

Aelianus debitor fiscalis emit a Iulia Maevia ante annos multos eme-rat hac lege ut eam manumitteret eamque manumiserat. procurator ait bona non sufficientia debitoris quereret eum status questionem faciebat. placuit non esse iuri fiscali locum quo bona omnia debitoris iure pignoris tenentur quia ea lege empta est ut si non manumitteretur ex constitutione divi Marci ad libertatem perveniret.

Servum qui sub xxi Idem. tione legatur est itidem heres manumittendo liberum non facit. Idem.

Lege Fufia prohibetur servus qui plagium admisit pro quo dominus penam intulit intra x. annos manumitti. in hoc tamen non testamenti tempus sed mortis intuebitur. Pomp.

Servus furiosi ab agnato curatore manumitti non potest quia in administratione patrimonii manumissio non est. si autem ex fideicommisso manumitti ei debet furiosus libertate dubitationis tollende causa ab agnato tradendus servus ut ab eo cui traditus esset manumittatur ex … tuendus ait. Paul.

Apud eum cui par imperium est manumittere non possum. sed pretor apud consulem manumittere potest. Imperator cum servum manumittit non vindictam imponit sed cum voluerit fit liber is qui manumittitur ex lege Augusti. Marcian.

Mortis causa servum manumitti posse non est dubitandum quod non ita tibi intelligendum ut ita liber esse iubeatur ut si convaluerit dominus non fiat liber sed quod si vindicta eum liberaret absolute sed quia moriturum se putet mors eius expectabitur. similiter in magnam spem in extremi temporis manumissoris sui in terra confertur libertate durante sed post mortis cum tacita conditione ex voluntate manumissoris quem non aliter ita tradiderit ut moriente eo fieret accipientis quem ita demum alienatum si donator in eadem permanserit voluntate. Mod.

Si consentiente patre filius minor annis xx servum eius manumiserit pater faciet liberum et valet ex placito

[gloss: illegible]

et valet manumissio ob praesensum sensum. Ulp.

Servum quos filius familias in castris quaesiit non in patris familia computabuntur et pater tales filii servos manumittere non pot. Gaius.

Cum quaeritur venditor et promissor quem promiserint manumittere possunt. Ulp.

Si quis ab alio nummos acceperit ut servum suum manumittat et ab invito libertas extorqueri potest. licet plerumque pecunia eius numerata sit. maxime si pater vel frater naturalis pecuniam dedit interdum simul ei qui suis nummis redemptus est. Ulp.

Cum minor xx annis qui servum donatum manumittendi gratia acceperit habuerit in probat post diem in re vel bas. ad fiduciam victoriam ad libertatem servus perveniet. non enim idem in fidei commissaria libertate iuris est cum minor prolude. nam libertatis nisi ita manumissio non tenet. nec competit. Marc.

Puellam ea lege vendidit ut post annum ab emptore manumitteretur quae si non manumisisset convenit ut manumitteret aut x aureos emptor daret non servata fide medio tempore constitutionis liberam fieri respondit quia manus iniectio plerumque aut lucri ferendi causa intervenerit itaque nec pecunia petetur cum emolumentum legis voluntate venditoris secutum sit tempore alienationis convenit ut ab libertas ei traderetur post quintum annum completum manumitteretur ut certam mercedem interim menstruam praeberet condicione libertati inesse non facere sed obsequio temperare servitutis modum placuit esse respondit neque ei in omnibus libertatis ei traditum comparandum statuliberis. Ulp.

Servum dotalem vir si quidem solvendo est constante matrimonio manumittere potest. sin autem solvendo non est licet alios creditores non habeat servo libertas impeditur ut constante matrimonio debi intel-

ligatur. Ulp.

Neque pater filio voluntate neque filii voluntate patris manumittere pot. sed manumissus patris vel filii liber est. Gaius servus primi. Ulp.

Philam hac lege emit ut intra annum manumitteretur deinde intra annum servus servus pronuntiatus est quaero an ex lege venditionis finito anno pamphila libertatem consecuta sit. Paul. respondit eam ea condicione ancillam emptam domino adquisitam ad quam condicionem venisse proponetur.

Lege unica. Herm.

Patrono nam si dissonantes pares iudicum exstant sententiae pro libertate pronuntiantem stare iussum est. et si testes non dispari numero tam pro libertate quam contra libertatem dixerint pro libertate pronuntiandum esse saepe constitutum est.

Illius vero efficiat. Gaius

Ut infantibus quoque competit libertas. Iavolenus.

Servum furiosum cum genere manumissum ad libertatem perducere posse Labeo ait. Pomp.

De manumissis vindicta

Quid pro item eundem tutorem posse manumittere pupillum ipso auctore constat. Ulpi.

Si minor annis viginti fuerit dominus an consentire libertati possit. et puto consentiendo posse ad libertatem perducere. Ulp.

Si heres servum legatum manumittat mox repudiet legatarius recte competit libertas idem est et si duobus pure legetur servus et post alterius manumissionem alter repudiaverit iure heredi libertas competit. Iul.

Si pater filio permiserit servum manumittere et interim decesserit intestato deinde filius ignorans patrem suum mortuum libertatem imposuit libertatis servo favore contingit libertatis cum non appareat mutata esse domini voluntas sin autem ignorante filio vetuisset pater per nuntium et antequam filius certior fieret ser-

[gloss: illegible]

De manumissis vindicta

[illegible]

um manumisisse liberum non fieri. Namque
filio manumittente servus ad liber-
tatem perveniat durante oportere patris
voluntatem. nam si mutata fuerit non e-
rit verum volente patre filium manu-
misisse. Ulpianus. Ducenis manumittit
servum dominus quamvis existimet ali-
alienum esse cum id dominus velit. verum est volunta-
te domini servum manumissum esse et ideo liber
erit. et ex contrario si se sciente non putaret
manumittentis esse non adipiscitur libertatem
contingere. Plus enim est quod inest
quam quod est in existimatione et utroque ca-
su verum est sciat voluntate domini man-
umissum esse. Idem Iulianus et si dominus et si ser-
vus meo errore est ut nec ille se dominum
nec hic servum eius se esse putaret.
Minor .xx. annis dominus nec xiiii
dem servum sine consilio recte manumit-
tit. Paulus notat. Sed si pignori sibi
obligatum minor sex. xx. annis paciatur
manumitti recte manumittitur quia
tam manumittere is qui non spectatur
manumittentem intelligitur. Ulpianus.
Apud (manumittere) possit is qui consilium
prebet sepe questitum est ego quidem memi-
ni iavolenum preceptorem meum et aff-
rica et in suam servos suos manumisis-
se consilium prebuit exemplum eius se-
cutus et in pretura et in consulatu meo quos-
dam ex servis vindicta liberavi et in
quibusdam pretoribus consulentibus me i-
dem suasi. Idem.
Servus communis qui a minoribus
xx. annis dominis possit apud consilium
manumitti quamvis unus ex so-
ciis causam non approbaverit dubium non
est. Gaius.
Non est omnino necesse pro tribuna-
li manumittere. itaque in transitu ple-
rumque servi manumitti solent cum aut
lavandi aut gestandi aut ludorum
gratia prodierint pretor aut proconsul
legatusve cessaris. Ulpianus.
Ego cum in villa cum pretore fuisse pas-
sus sum apud eum manumitti et si ne
lictoris presentia non esset. Marcianus.
Iusta causa manumissionis est si pe-
riculo vite infamieve dominum servus li-
beravit. sciendum est qualicumque causa proba-
ta sit et recepta libertatem tribuere op-

-te nam divus pius rescripsit causas pro-
batas non permittendum revocari probandum
habendo. ne alienum servum quis pos-
sit manumittere nam causae probationi
contradicendum non est. non etiam cau-
sa reprobata vel iam probata retrac-
tanda est. Idem.
Si surdi vel muti patris filius iussu eius
eius manumittere potest furiosi non
filius non potest manumittere. Ulpianus.
Si minor .xx. annis manumittit
huic causae solent manumissionis reci-
pi si filius filia vel frater soror vel na-
turalis sit. Idem.
Nisi si sanguine cum contingit lex eum co-
gnationis. Idem.
Si collactaneus si educator si pedagogus
ipsius si nutrix vel filius filia eius est
or vel alumnus vel capsarius. id est qui
portat libros vel similiter manumit-
tatur ut procurator sit dummodo non
minor annis .xviii. sit. Et preterea
illud exigitur ut non utique unum
tantum servum habeat qui manumittitur.
Item si matrimonii causa virgo vel mu-
lier manumittatur exacto prius
iureiurando ut intra sex menses
uxorem eam duci oporteat ita enim se-
natus censuit. Marcellus.
Alumnos magis mulieribus conce-
ssum est manumittere sed et viris et re-
ceptum est satis est permitti eum
manumitti in quo nutriendo propen-
siorem animum fecerint. Sunt qui
putant et feminas matrimonii causa
posse manumittere. sed ita si forte conservus
servus suus in hoc ei legatus est. Et
si spado velit matrimonii causa ma-
numittere potest non idem in castra-
to est. Paulus.
Quam conditionis implende causa mino-
ri .xx. annis manumittere permittit-
tur veluti si quis ita heres institutus
est si servum ad libertatem perduxerit.
Ex preterito tempore plerumque posse esse causae
veluti quod dominum in prelio adiu-
vant quod conflationes tutus sit
quod eum servaverit quod insidias detexerit
et longum est exequi volentes quia
multa merita incidere possunt quia
honestum sit libertate cum decreto pre-

[illegible]

tate quasi estimare debebit is apud quem de ea re agitur. Plures uindicta pariter manumitti possunt et presentia sufficiat seruorum ut uel plures manumitti possint. Ab seruo quoque causam per procuratorem probare potest. Si duo matrimonii causa manumittentur recipi causam non debere. Cum in ytalia uel in alia prouincia domicilium habent apud alterius prouincie presidem consilio adhibito manumittere possunt.

Illud in causis probandis meminisse iudices oportet ut non ex luxuria sed ex affectu descendentes causas probent. neque enim deliciis sed iustis affectionibus dedisse iustam libertatem legem Eliam Sentiam credendum est. Si quis minor xx annis hac lege seruum dederit ut pro accepto donationis eum liberum faciat potest ille causam manumissionis isti probare hoc ipsum allegans legem datam et sic perducere ad libertatem. ergo hic oportet hoc inter ipsum examinari actum ut prout uel ex lege donationis uel ex affectu eius qui dederit res estimet.

Apud proconsulem. Paul.

Apostquam urbem egressus est uindicta manumittere possumus sed apud legatum eius manumittere non possumus. Iul.

Apud filium familias magistratum pater manumittere potest et si ipse filius familias manumittere non potest. Apud collegam suum pretor manumittere potest. filius uoluntate patris apud pretorem manumittere potest. Cels.

Si minor annis xx apud consilium matrimonii causa pregnantem manumiserit et eam peperit in pendenti erit liber an seruus sit que ea peperit. Ulp.

Si rogatus sit minor annis xx manumittere per fideicommissum an tantum ei permitti nisi proprium seruum rogatus fuerit manumittere. hic enim referendum erit quantitatis emolumenti que ad eum peruenit ex iudicio eius qui rogauit eum pro eo quod rogatus est manumittere.

et si hac lege seruus fuerit donatus ut manumittatur permittendum erit manumittere non constitutio diui Marci a cautione consulis dimittat. Matrimonii causa manumittere si quis uelit et sit qui non indigne condicionis hanc uxorem sortitur sit eum credendum. Mulieri quoque uolenti filium suum naturalem uel quem ex supradictis causis manumittere permittendum esse Marcellus scribit. Consul apud se manumittere potest etsi euenerit ut minor annis xx sit. Mod.

Apud prefectum Egypti possum manumittere seruum ex constitutione diui Augusti. Paul.

Pater ex prouincia sciens ad suum filium Rome agentem epistolam misit qua permisit ei quem uellet ex seruis suis quos in ministerio habebat sed in urbe libertate donaret. postquam filius Sticum manumisit apud pretorem quero an fecerit liberum. Re. quare non habet consensum creditum patri ut remittere possit filio ex hiis quos in ministerio habet manumittere solam ei electionem filio concessit ceterum ipse manumittat. Hermogenes.

Manumissio per lictores hodie domino tacente expediri solet et uerba sollempnia licet non dicantur ut dicta accipiantur. Paul.

Pupillus qui infans non est apud consilium recte manumittit. Paul. scilicet tutore auctore ita tamen ut peculium non sequatur eum. Gaius.

Si tutoris hortatu pupillus manumittat probandum esse eum consilium at minuta filius consensit quod inuisum est uel per absurdum est indigendo tutore firmari uicem et iudicium pupilli cum in omnibus rebus ut infirmum iudicium tutore auctore regi. Ulp.

De manumissionibus que seruis ad uniuersitatem pertinentibus imponuntur.

Diuus Marcus omnibus collegiis quibus coeundi ius est manumittendi potestatem dedit. Ulp.

Quare hi quoque legitimam hereditatem liberti uendicabunt.

Seruus ciuitatis iure. Pomp.

V

Manumissus non acceptum peculium retinet ideoque debitor soluendo liberatur. Ulp.

Cum serius ei de manumissis testamento libertas: sic testo placet eum fauorabiliorem esse quia peruenerit ad libertatem.

Si quis ita heredem instituerit. Heres stichus esto. si stichus heres non erit stichus liber esto non esse statim liberum Aristo ait. tamdiu heredem existere incertum posse dici liberum fore. quasi non utique alio gradu accepit libertatem sed duplicatur quodammodo in tumultum. Pomp.

Nec militi minori annis .xx. permittitur posse testamento suo seruum manumittere. Idem.

Si quis ita scripserit. stichus liber esto. eique heres meus .x. dato. nulla dubitatio est quin debeantur ei. et si eum pater eius manumiserit. Et si sic liber esto siue statim siue post tempus eique cum liber erit heres meus .x. dato. idem est dicendum. illud constat et si libertas data sic fuerit legatum ei et si eum manumiserit liberum nolo heres meus .x. dato. licet nimia subtilitate separatum est legatum a testamento attamen humanitatis intuitu ualebit legatum si uiuus eum manumiserit. Idem.

In libertatibus leuissima scriptura spectanda est ut si plures que manumissio sit facilior ei leuissima intelligatur secundum fideicommissarius libertatibus nouissima scriptura spectatur. Ulp.

Si fructuarii dominus proprietatis heredem scripserit et seruo sub conditione libertas sit data quam interim sit heredis confusione facta usufructus si exstiterit conditio peruenerit ad libertatem. Idem.

Nesennius scribit ei cui libertas sic data est si mihi nullus filius erit cum moriar stichus liber esto medium libertatem postumo nato sed dum speratur nasciturum in seruitute remanere dicemus. Atque ideo et post se responderemus retro fuisse liberum nullo filio nato quod magis arbitror probandum esse.

Si ita sit scriptum. Pomp. Stichus si rationes diligenter tractasse uidebitur liber esto diligentia consequenter exigenda est que domino non que seruo fuerit utilis. Conuicta bone fidei et in reliquis quoque reddendis. Ulp.

Si quis ita legatus sit ut manumittatur et si manumissus non fuerit liber esse iussus est cui legatur et libertatem competere et legatum debere se perscriptum est quod constitutum est uetitum in testamento ad libertatem perduci non posse manumitti. Hoc ad eos pertinere puto qui testatoris fuerunt uel heredis suo ei alieno id irrogari non potest. Paul.

Si peculium prelegatum est et uicarius liber esse iussus sit liberum eum esse constat multum ei interesse inter genus et speciem per species ei eumque de genere placet quod est in peculio legato et uicario manumisso. Cum seruus legatus liber esse iussus est liber est. Sed si prius liber esse iussus postea legatus sit si quidem euidens uoluntas sit testatoris quod ademit libertatem cum placeat hodie et libertatem adimi posse et legato eum cedere puto quod si in obscuro sit tunc fauorabilius respondetur liberum fore. Pomp.

Si legato seruo fideicommissaria libertas relicta est uel heres uel legatarius eum cogitur manumittere. Si stichus et pamphilus decedent .x. liberi sunt potest alter .v. tantum liber esse quamuis alter non decedent.

Cum testamento seruus liber esse iussus est uel uno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem statim liber est. Ulp.

Si quis libertatem sub iurisiurandi conditione reliquerit ex edicto pretoris locus non erit ut iurisiurandi conditio remittatur et merito. Nam si quis remiserit conditionem libertatis ipsam libertatem impedit cum competere aliter non possit quam si parui fuerit conditioni permissum si

quis legatum cum libertate acceperit legatum non aliter debebit nisi conditionem iurisiurandi paruerit. Sed si puram libertatem acceperit legatum sub iurisiurandi conditione putat Iul. libro tricesimo primo digestorum remitti ei conditionem iurisiurandi. Ita puto dicendum est et si libertati coniuncta conditio sit, si heres testatorem eum manumiserit, nam et conditio haec legati remittitur. Idem.

Si ita servis duobus libertas data fuerit si insulam edificaverint vel si statuam posuerint, dimidia ex conditione non potest. Solummodo illa habebit dubitationem an altero faciente satisfactum voluntati videatur ideoque ad libertatem perveniat quod magis est nisi aliud expresserit testator faciendo sibi tamen conditionem impleverit alterius, quinimmo extinguitur ei conditio nec enim amplius parere potest conditioni cum semel expleta sit. Non potest quoque si fabris duobus vel pictoribus libertas pictoribus si membrum depinxissent vel fabricassent navem quicquid ascriptum sit, nam voluntatis est questionis alterius alterius facti conditione iunxerit que res efficiat ut cessat alteri, alteri quoque qui facere paratus est conditio fiat. Quod si ex his que scripsit vel dixit ostenditur contentus esse testator vel alterum facere, res erit expedita nam alter faciendo et sibi et socio proderit. Sed autem sibi tantum prout voluisse testatorem apparuerit haec questio est in eo tractatur. Si quis libertatem dederit servis duobus si rationes reddiderint, Iul. ei tractat si alter reddere sit paratus alter non sit an per alterum impediatur et rectissime ait si quidem separatim rationes gesserint sufficere ad libertatem adipiscendam ei qui suas rationes reddidit; si vero simul non aliter vel alterum posse pervenisse nisi utrique reliqua exsolverint in reliquis accipere debemus ut et ipsa voluntatem rationem reddantur. Sed si ancilla cum filiis libera esse iussa sit et si nullos habeat tamen erit libera vel si liberos habeat quidem. Filii autem eius ad libertatem pervenire non possunt. Idem et ne dicendum et si supra libera esse non possit filii tamen eius ad libertatem pervenient nam haec adiectio cum filiis non facit conditionem nisi in [illegible] proponas aliam sententiam testatoris fuisse. Nunc enim pro conditione erunt haec verba accipienda, conditionem autem non facere argumento est edictum pretoris quo ita cavetur ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo, placet enim et si nulli de liberis sint ventrem tamen ex edicto in possessionem mittendum. Idem.

Cum servus pure liber scribitur et heres sub conditione, placet deficiente conditione habere eum libertatem.

Stichum Sempronio Ulp. do lego. Si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit idem Stichus liber esto. Quesitum est quid iuris sit. Respondit hoc modo libertatem datam, si Sempronius non manumiserit Stichus liber esto, Sempronium nisi manumiserit in eo iniuris Stichum debitur libertum eum futurum. Idem.

Si ita scriptum fuerit cum Titius annorum triginta erit Stichus liber esto et ei quis heres meus fundum dato, et Titius antequam ad annum XXX perveniret decesserit, Sticho libertas competit, sed legatum non debetur. Nam favore libertatis id receptum est ut mortui Titii tempus superesse videatur completo libertatis, cessit dici legatum defecisse conditione visa est. Idem.

Libertas in quem ultimum vite tempus confertur veluti cum Stichus moritur liber esto nullius momenti estimanda est. Hec autem scriptura Stichus si Capitolium non ascenderit liber esto ita accipienda est si cum primum potuerit Capitolium ascendere non ascendit, isto enim modo perveniet Stichus ad libertatem si facultate data ascendendi Capitolium non se abstinuit. Hec scriptura testamenti Pamphilus liber esto ita ut filiis meis rationes reddat aut sub

condicione libertas data uideatur
qui ẽ. R. pure quia et datam libtate
7 illam adiectione ita ut rōes red
dat 7 adicione libertati nō nocet tn̄
qz manifesta uoluntas testantis
exprimetur cogendo eū et ad ratio
nes reddendas. ¶ Post annos in
dicte liber esse iussus post biennii
lib erit. 10z 7 tardioz libertatis exag
iuenta putantur nisi si aliud se
nsisse p̄mitt̄. manifestissimus
rōnibz is a quo et libtas relicta ē
probauit. L. De.

Qui duos heredes instituerat pt
alterius mortem seruum liberum esse
iussesrat is cuius ex morte libertas
pendebat uiuo testatore decesserat
lib. R. liberum futurum. ¶ Hec con
dicio cum moriar lib esto uite temps
amplectitur. 7 ideo inutilis est in
certa. s; melius est uerba inp̄ta
ri benigniter ut post mortem suam
uocatur testator libtate eum reli
quisse. s; multo magis hec adicio
ad annum lib esto ita accipienda est
sicut primum potuit accipi potest.
post annum quam moriar lib esto
et hic h modo accipiatur post an
nū quam hec testamentum fecerit
nt lib esto. si euenit ut intra annum
testator decesserit inutilis sit et.

Qui heredes suos rogauerat L. De.
ut seruum suum manumitterent deinde
si heres eum nō manumiserat liberum
eum fieri h ei cum heres nō manumise
rit. plerique existimant huic ex tes
tamento libtatem ꝯsequi, s; m h lega
tum quoz ei debetur. A. Afric.

Seruos legauit 7 cauit ita rogo
si te p̄ro me usi fuerint dignos eos
esse libertate existimes ptoris hec
partes sunt ut cogat libertatem
p̄stari nisi si quid tale hii ser
ui admiserint ut indigni sint
quo libertatem consequantur n̄
7 ut talia officia ab his exigant
pro quibz libtatem mereri debent
arbitrium tamen eius erit qui rogat
sit quo tempore quemque uelit manu
mittere ita ut si uiuus nō manumiserit
set heredes eius statim libtatem p̄stare

cogantur. L. A.

Stichus imo pamphilus liber esto
pamphilum liber futurum. R. quod
modo enim emendasse errorem suum
testatorē. Idem iuris fore 7 si ita sc
riptum fuit liber stichus esto imo pam
lib esto. L. De.

Qui filium impuberem heredem institu
it statum rōem argenti quod sub eo a
esset reddidisset liberum esse iussisset is ser
uus p̄te argenti subtracta cum
tutore diuisit atque ita tutor consti
tutus ei parte rōem asscribit ꝯsultus
an sic lib esset. R. nō esse liberum nam
quod aliquin placeat si statulib
pecuniam dare iussus tutori det
uel per tutorem stet quo minus
adicioni pareatur peruenire eum ad
libtatem ita accipiendum est ut bo
na fide 7 citra fraudem statulibi et tu
toris id fiat sicut 7 in alienationibz
rerum pupillarum seruatur ita et si
statulibo offerente tutor pecuniam
in fraudem pupilli accipere noluit non
aliter libtatem contingere quam
si fraude seruus careat eiderit et in
curatore seruanda et dicenda sunt.
Item quesitum ē rōem argenti red
dere iussus in quem modum intelligen
dus sit nisi condicioni paruisset.
Dicere eam si quedam uasa sine culpa
eius perierit atque ita reliqua uasa
heredi bona fide assignauerit p
ueniat ad libertatem. R. perueniri
eum. nā sufficeret si ex equo et bo
no rōnem reddat deinde quam rōe
boni p̄sumi recipere ex credita hedi ip̄le
ta adicionem uocari. M. lib.

Testo manumissus eo demum
sit lib si testamentum ualeat et ex eo
adita sit hereditas uel si quis omis
sa causa testi ab intestato possideat
hereditatem. ¶ Testo data libtas
ꝯpetit. pure quidem data statim quam
adita fuit hereditas uel ab uno ex
heredibz. si in diē autē libertas data
est uel sub condicione tunc ꝯpe
tit libertas cum dies uenit uel cō
dicio extitit. G. lius.

Nominatim uidentur liberi esse ius
si qui uel ex artificio uel officio. t.

quolibet alio modo euidenter deno tata erit ueluti si dispensator meus cellarius meus .i. seruus meus pamphili seruus mei filius. Ulp.

T

Esto liber et iussus tibi sit liber cum adita fuerit hereditas quali ter parte si modo ab eo gradu quo liber esse iussum est adita fuerit .i. puer quis manumissus sit. Marc.

Q

Uibus pluries et cum fines suo tabula rum scripserit cum seruo cum liber tate substituto legatum erat si he res non esset non ascripta libertate peri cu lum atque si ascripta etiam esset liber tas. Paul.

Q

Ui potuerunt apud consilium ma numittendo ad libertatem perduce re possunt in nomine heredem facere et hic ipsa necessitas prohibuit facta manu missionem. Idem.

S

Ticus si codicillis eum non uetuero liber est liber esto sic est atque si dice ret sticus si in capitolium non ascen derit liber esto nam et heres sic institui potest. Sceuola.

U

Xorem pregnantem repudiauit et aliam duxit prior enixa filium ex posuit hic sublatus ab alio educa tus est nomine patris uocatus usque ad uite tempus patris tam ab eo quam a matre an uiuorum uiuo esset ignorabatur mortuo patre testamento eius quo filius neque exheredatus neque heres institutus sit recitato filius et a matre et ab auia paterna agnitus hereditatem patris ab intestato qua si legitimus possidet. quero hi qui ex testamento libertatem acceperunt utrum liberi an serui sunt. R. filium quidem nihil prejudicii passum fuisse. quia pa rentum ignorantia uel id eum in potes tate et ignorantia patris esset testam tum non ualere. serui autem manu missi et si per quinquennium in li bertate morati sunt serui quia li bertatem ex tam... studium fauo re libertatis est. Ulp.

S

I serui qui apud hostes sunt liberi esse iussi sunt ad libertatem peruenient quamuis neque testamenti neque mortis tempore testatoris sed hostium fu

erunt. Paul.

L

Ibertas ad tempus dari non potest.

Q

Uotiens plures eodem nomine. Idem. serui unus liber iussus sit nec appa reat quis sit nullus liber est. Ulp.

S

Ciendum est necessario herede existente quamuis se abstineat tamen libertates com petere si modo non in fraudem legis elie sentia e date fuerint. Idem.

T

Icio si ita scriptum sit sticus usque ad an nos .x. liber esto temporis adiectio super uacua est. Idem.

S

Eruus existimabat huius posses sius cum testo directam libertatem qui utroque tempore et quo testam fit et quo moritur testator eius fuit esse tenea... Idem.

S

Eruum testo ita manumissum si iura uerit se cornelio filio meo .x. operas daturum liber esto queritur quo iuris sit et sciendum est in tantum seruum adstrictum implere sed non tamen operam nomine quia non nisi post manumissionem iurat ob ligatur. Idem.

N

Ominatim codicillis manumissus in telligitur seruus cuius nomen testamento continetur. Idem.

L

Ibertas testamento suo ita eum potest per legem habet liber esto. Idem.

S

Ticus seruus meus si cum herede a lienauerit liber esto. nihil liber tas ualet quia in id tempus confertur quo alienus futurus sit nec contra rium est quod statuliber et si euenerit conditio libertatem consequitur et utili libertas data fuerit heredis non permu tatur aut quo in legato eo modo da to dicimus utile esse nulla dicen tione. nam inter libertatem et legatum quantum ad hunc casum nihil distat igitur nec sic directo alibi libertas si heredis mei esse desierit liber esto quia nullius calumniatione hic. Pomp.

L

Icet ait amice hoc per fideicom missi detur alicui et liber esse iubea tur heredem libertatem debere prestare non eum cogetur in quo ex causa fidei commissi estimatione sufficit cum liber tatem debitam reddiderit sed etiam et sub conditione seruo libertas per fideicommissum detur. ipse presentia

e daret non aliter tradere eum cogendum quam ut caveatur existente condicione libertati eum restituturum. nam in omnibus fere causis fideicommissarias libertates pro directo habitas satis. Si officium iudicis admonendi cum legati fideicommissariam libertatem testator dedisse cavea est. Si uero hominem heres a testatore legatarium ostendit estimationem medio legatario prestandi. Pau.

Si ita fuit libertas relicta Stichus servus anno xii post quam ego mortuus ero liber esto. uisum est in principio xii anni eum liberum esse. nam et hoc mortuum sensisse et inter homines xii annos et post xii annos multum interest. et ita loqui solemus annus xii est cum quintus et decimus anno xii uenit aut preterit. et qui xii anno liber esse iubetur omnibus diebus anni liber esse iussus est. et si ita scriptum sit in testamento Stichus servus meus heredi meo nummos mille anno biennio triennio postquam ego mortuus ero si soluit satisue fecerit liber esto. non poterit is servus triennio preterito liber esse nisi presentem pecuniam eam soluat aut satisfaciat. comprehensum enim est heredibus libertatis celeritas primatur pecuniarum solutione. Labeo scribit si sic libertas relicta sit Stichus intra annum postquam mortuus ero liber esto statim eum liberum esse. nam et si ita sit scriptum si intra annum x heredi meo dederit liber esto statim soluendo eum liberum esse sine mora futurum. Marc.

Si quis ita scripserit et illum illius liberum esse uolo et servus libertatem petere potest et ille ut habeat libertatem. Mod.

Libertates directe et testamento codicillis confirmatis recte dantur fideicommissarie et ab intestato codicillis non confirmatis relinqui possunt. Ide.

Mevia decedens servis suis nomine Sacci et Eutichiae et Irene sub condicione libertatem reliquit his uerbis. Si servus meus Saccus et Eutichia et Irene a mille mee omnes sub hac condicione liberi sunto ut monumento meo alternis mensibus lucernam accendant et solempnia mortis peragant. quero cum assidue in monumento memorato Saccus et Eutichia et Irene non assint an liberi esse possint. Mod. respondit neque ex textu uerborum totius scripture neque mente testatricis eam esse ut libertas sub condicione pene suspensa sit cum liberos eos monumento adesse uoluit. officio tamen iudicis eos esse compellendos testatricis iussioni parere divi. Ide.

Quod uulgo dicatur sub pluribus condicionibus datam libertatem eum sumam condicionem spectandam esse ita uerum est si separatim condiciones sint date. quod si coniuncte date sint nisi omnibus paruerit liber non erit. Pomp.

Aristo Neratio Appiano scripsit testamento liber esse iussus cum annorum xxx esset in qua ad eam etatem peruenit si in metallum damnatus sit ac postea restitutus sine dubitatione esse eum libertate ad eum legati pertinere nec metallorum pena ius eius mutari. nec aliud si heres esset sub condicione institutus futurum ei eum esse necessarium. Ulp.

Quamvis ex falsis codicillis perceptio quem libertas erit licet non debita prestita ei vel ab herede fuisse. uerum an soluendos a singulis heredibus inferre eos esse heredi constituit princeps. sed et si adiutionis implende gratia servum institutum manumiserit ac postea a filiis de inofficioso agente tenuit uel testamentum falsum fuerit pronunciatum consequens erit id in hac spe fieri quod in falsis codicillis constitutum est. Ide.

Si socius testamento libertatem ita dederit Pamphilus si eum socius manumiserit liber esto. servus a socio manumittente communem fieri libertum familie testatoris atque manumissoris. nec enim nouum aut incognitum est ut a nouo uire

[illegible gloss]

in mancipio libertate. Idem.

Quod testamento multis ita manumissis familiam in libertate esse iussi directam libertatem non multam accepisse placuit. Idem.

Quod sed divo marco pro libertatibus conservandis placuit locum habet intestato testato sed si bona vendita sunt aliosque vacantibus fisco vendicatis non habet constitutione locum. aperte cavetur servos autem manumissos testamento ut bona sua applicantur nunc cautionem idoneam offerre non minus quam ceteros defuncti libertos aut ex necessitate declaravit quod beneficium minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis prestitum more soluto destituentibus non auferetur. Idem.

Testamento cavit servos suos venire prohibuit ac precatur prout unusquisque meruisset eos manumitti libertates utiliter datas. Respondit si nemo servorum ostenderit omnes ad libertatem pervenire posse. quibusdam autem per offensas exclusis residuum libertatem perventurum. Cum ita testamento scriptum est servi qui sine offensa fuerint liberi sunto conditionem scriptam videri placuit cuius interpretationem talem faciendam ut eos habuisse in libertatem animo cogitasse non videatur quos per ... coloravit et ab honore administrandi vel ab administratione rei negociationis removit. Papinianus.

Lucius Titius testamento multis heredibus scriptis libertates Stephano servo meo liber esse volo ... adita hereditate libertatis competit. Et non ea que postea adiecta sunt sic tamen ut cum heres meus sit quoniam iuvenis sit quod si voluerit aut contempserit iure servitutis teneatur ad revocandam libertatem competit non sunt efficacia idem et in paganorum testamentis observatur. Idem.

Lucius Titius servo libertatem dedit si rationem actus sui ex fide reddidisset suo filio Gaio Seio cum annos pubertatis egressus fuisset Gaius

Seius a curatoribus eiusdem comitis servus et apud iudicem omnibus satisfecit exacta cautione a curatoribus pronunciatus est liberum esse et nunc Gaius Seius filius testatoris negat et curatoribus suis recte pecuniam illatam esse. quero an nunc soluta sit quantitas. Paulus. Respondit curatoribus quidem adolescentis reliquam redditam ut conditio testamento ascripta adimpleatur non videri esse soluta videri sed si presente adolescente pecunia illata est vel in rationibus eius relata est impletam conditionem videri a se ipsi solutam fuisset. Scevola

Qui habebat servum actuarium ita cavit servus meus actuarius liber esto. quero an servus actuarius ad libertatem pervenire possit cum testator servum actuarium non habebat sed hunc solum cum ... Respondit nichil obstare quominus ille emisset.

Scripti testamento heredes an aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus ut parte dimidia contenti essent et ita decreto a pretore interposito hereditatem adierunt quero an libertates in eo testamento date competierunt. Respondit si testator fraudandi consilium non habuisset competere libertates. Marcellus.

Libertatem sub hac conditione datam hunc si decem sumne ut si per statuliberum non stet quominus conditioni pareat quamvis nec per heredem quod stet tantum ad libertatem perveniat quero. Respondit oportere et si per fidei commissum ita hereditatis servus libertatem datam fuerint non absurde et heredis suis idem dicetur. De his autem quos redimendos habebit non minus te dubitamus si quidem eo casum in quem heredem compelli debere redimere eos atque si conditio impleta fuisset quod si forte dominus prohibet conditionem parere ut et pretium perciperet et in conditione non erogaret.

Si quis servo testamento Paulus. reliquerit libertatem et directe et per fideicommissum in potestate servi est utrum velit ex directo an ex fideicommisso ad libertatem pervenire. Item marcellus scripsit. Gaius

[illegible gloss]

Si quis locuples egenti heres extiterit dicimus an ea res testatori datis libertatibus proficiat. ut creditores fraudati non inveniantur: et sane quidem sunt qui eum heredem locupletem extitisse et hoc tale esse credi derunt. quale si ipse testator adquisitis postea facultatibus decessisset. Sed mihi traditum est hoc iure nos uti ut ad eum non pertineat locuples an egenus heres extiterit sed quarum facultatum testator decesserit quam sententiam uult. adeo persequitur ut existimet nec eum qui dem libertatem consecuturum quem is qui solvendo non est ita liberum esse iussit cum alienum aes solutum erit Stichus heres esto liber. Sed non hoc esse consequens Sabini et Cassii sententiae quam etiam ipse sequi videtur qui existimat secundum salvum manumittentis quis spectare debere nam et sub hac condicione servum suum liberum esse iubet adeo sine fraudis consilio liberum esse iubet ut aperte sine causa videatur ne creditores sui fraudarentur. Marc.

Verum est eum qui liber esse iussus est alienatum a testatore si ante aditam hereditatem eius rursus fiat hereditarius fieret mox cum adiretur hereditas ad libertatem pervenire.

Titia servis quibusdam et an Scevol. cillis nominatim directas libertates dederit deinde ita scripsit et pedisequas omnes quarum nomina in codicibus meis scripta sunt liberas esse volo quaero cum ex ancillis quae testamento scriptae sunt pedisequis re ipse libertatem acceperat mortis autem tempore inveniatur actorum in contubernio tradita ex generali capite pedisequae libertatem consequi possit. Respondit nihil impedire libertatem pedisequae quae mortis demum tempore pedisequa esse desierit. Primam et directam dominus suo testamento libertatem suae acceperat et ex hereditate multa per fraudem amovisse dicitur quaesitum est an non ante in libertatem perveniret aut proclamare deberet quam ea quae ex hereditate amovisse probare potuit heredibus restituentur. Respondit secundum ea quae proponerentur eum de quo quaeritur liberum esse. Claudius videlicet absolutus se et id de quo quaeritur nam heredibus ...

... tis consultum est edicto de furtis. Lucius Titius testamento suo ita cavit Onesiforo si diligenter rationem excusserit liber esto. Quaero an Onesiforus ex his verbis libertatem sibi vendicare possit. Respondit ex his verbis quae proponerentur libertatem admitti potius quam cum ...

Testamento ita cavit Gaion. Idem. Data nomine nummismata mille si probatum fuerit esse postquam itaque eius serva est liberata quaero si ... tibi prolem ... natum post manumissionem matris suae possit his verbis testamenti libertatem consequi. Respondit optime hanc consultationem pro iudicium parte. Pomp.

Sed quosdam testatores efficere volentes ne servi umquam ad libertatem perveniant haec tenere scribere solos sic cum moreretur liber esto. Sed et ut aut libertatem quem ultimum vitae tempus conferatur nullius momenti esse ait testator.

Magis quam ... de libertatis gratia ... intelligi ideo etiam si ita scriptum est Stichus si in capitolium ascenderit liber esto nullius momenti hoc esse si apparet in ultimum vitae tempus conferri libertatem testatorem voluisse nec mutianae cautioni locum esse. Si ita in testamento scriptum fuerit Stichus si capitolium ascenderit liber esto non aliter liberum esse quam si capitolium ascenderit. Hoc amplius dicendum ... tenebat. Si quis in testamento sub hac condicione servo libertatem dederit ita scripsisset ante aditionem volo eum ab herede liberum fieri nihil valere hanc aditionem.

VI. De fideicommissariis libertatibus.

Si quidem ex his qui fideicommissariam libertatem debent praesentes sint alii ex iusta causa absint alii latitant perinde fideicommissaria libertas commissa est relicta liber erit atque si soli qui adeant et qui ex iusta causa absint rogati essent. Paulus. ergo latitantibus praestat.

Si quis intestatus decedens codicillis dedit libertates et adita hereditate ab intestato favore constitutionis divi Marci ... et hoc casu quo iubet libertatem competere servo et bona ei addici si procedere creditoribus cautum de soluto quantumcumque debetur solvendum

Idem.
In quinque utiles actiones plerumque creditoribus competit. Idem.
Ergo quamdiu incertum sit utrum exstat successor an non, cessabit constitutio; cum certum esse coeperit, tunc erit constitutioni locus. Is qui in integrum restitui potest abstinuit se hereditate, an, quamdiu in integrum possit restitui, existimamus constitutionem cessare, quia non est certum neminem ab intestato successorem exstare? est tamen verius admittendam constitutionem. quid ergo si post aditionem libertatum conservandarum causa factam in integrum sit restitutus? utique non erit dicendum revocari libertates quae semel competierunt. Illud videamus utrum praesentes esse debeant qui libertatem accepit, an vero non, et cum iustus alius possit bona propter libertatem addici, utrum et absentibus quibus possit. quid ergo si quidam praesentes sunt, quidam absentes? videamus an et absentibus competat libertas, et post dicta exemplo aditae hereditatis his competit libertatem et absentibus. Si ex die certa sit libertas, an dies exspectanda sit? et puto exspectandum, an ergo non addicentur? quid deinde si sub condicione data sit libertas, et si quidem aliis pure, aliis sub condicione, utique addi statim possunt. Si omnes sub condicione, quid consequens erit dicere? utrum exspectandum sit ut condicio exstat, an vero statim addicam? et dicemus tunc demum ei libertatem competituram, si exstiterit libertatis condicio, quod magis erit probandum: aditis itaque bonis directae libertates pure datae statim competunt, ex die cum dies venerit, ex condicione cum condicio exstiterit; nec erit ab re existimare et pendente condicione libertatis, etsi omnes sub condicione datae sint, locum hanc constitutionem. ubi enim libertatis species est, ibi dicendum est vel modica data ordine quae sine damno creditorum futurum est, aditionem admittendam. Si sub condicione creditorum libertas data sit, si heredi dare iussus sit, cui qui libertatem accepit, si domino sit incertum, an tanto eum bona adeuntur sint, perveniat ad libertatem quem potest, et magis est ut ei

cum debeat cui bona addita sunt, ut quasi translata condicio locum habere videatur. certe si alii quam heredi dare sit, dabit. Hi qui fideicommissariam libertatem acceperunt, non statim ubi addita bona sunt liberi, sed fideicommissariam libertatem possunt consequi; hoc est manumittendi sunt ab eo cui bona addita sunt. Addicta itaque demum bona voluit, si idonee creditoribus cautum fuerit de solido quod cuique debetur. ergo cavendum est idonee, quod est idonee satisdatione utique aut pignoribus datis. Sed si ei fides habita fuerit promittenti sine satisdatione, idonee cautum videtur. Creditoribus cavere quando debet, utrum singulis an vero omnium nomine? sed ab ipsis creditoribus creato et oportet officio iudicis constitutum convenire creditores, numquid et creare cui caveat omnium nomine. illud videndum est an creditoribus de et sic bona addicta, an vero sub condicione haec sit addictio, si fuit cautum? et puto sic complendum esse, etsi omnia ex constitutione divi Marci facta sint, de solido utique sic accipiendum de sorte et usuris debitis. Numquam ad libertatem pervenerint, quorum liberi fiant constitutio ostendit, ut qui directam libertatem acceperunt, eorum erunt liberti, nisi forte is qui addici sibi bona desideravit ita velit addi, ut et hi qui directam libertatem acceperunt ipsius liberti fiant. qui autem voluit ipsius liberti fieri, manumittendi sunt ab eo. an vero ipsa addictione hoc complendum est cum condicione sibi addicta bona, ut hi et qui directam libertatem acceperunt ipsius fiant liberti? et puto id esse probandum, ut ipsa addictione hoc compleatur, id est velut quadam constitutionis admittitur. cum autem servus libertatem nactus est, utique et tutelam eius habebit is cui bona addita sunt. Si alienos servos testator rogavit heredem manumittere, utrum dicimus constitutionem locum habere, an vero cessabit constitutio? magis est ut sit locus constitutioni addictis ei bonis redimere et praestare libertatem cogitur a praetore. Si non heres sed legatarius rogatus fuerit

ut de manu. c. siquis locupler. eum sibi fiscum equet. sint. ut in fraud. qui ma. non pos. in fraud. et qui sfran. cl. siquis ei licet de statu ... qui ma. non pos. i. i. eueta. et solo. ... qui ma. non pos. l. f. q ergo erit quidam dicit fiscum non

utile eum directis soli heredi de me ... ff. i. u. ... possessores ... heredes heredes ... in fideic. debi. et facere ... c. si servus ... ancilla.

manumitteret numquid cessat constitutio quod legatis non debitis nec libertates possint deberi. magis autem est ut idem favor sit omnibus et ei noluit libertatem generaliter prestare quibus competeret si hereditas adita fuisset. ea enim constitutio prospexit ut si fiscus bona admisit et que libertates competant. Ergo si venierint bona fisco spernente sive agnoverit constitutio locum habebit. Et enim si alia ratione agnoscat apparet cessare debere constitutionem. quare et si dum a legionis bona delata fuerint idem erit probandum. Item si minor .xx. annis libertatem dederit dicemus non competere nisi fideicommissariam. hec enim competeret si modo potuit causam probare minor viginti annis si vivus manumitteret. Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo qui mortis tempore solvendo non est an competat et si quando fiscus bona non agnovit forte competit libertas que soli bonorum creditori offertur. atquin si adita hereditas fuisset non competeret. certe si fiscus agnovit hereditatem facilius probabitur cessare libertatem nisi quis verba secutus constitutionis dixerit eum sibi imputare debere qui ea sibi hac condicione bona voluit ut libertates competant. Si quis autem exemplum adite hereditatis fuit secutus dicit libertates non competere. Si consilium et eventus fuerit fraudantium creditores nec fideicommisse prestabuntur si eventu fraudentur creditores. Si bona fuerint a fisco non agnita et ea adita sunt libertatis conservande causa an possit fiscus postea agnoscere et magis est ne possit. Plane si non cessatorem sed tardiorem fiscum perfecto bona fuerint libertatum conservandarum causa adiecta videndum est an constitutioni locus sit et siquidem talia sunt ut agnosci debeant additio cessat. si vero non fuerint adiectioni locus est. Is autem cui bona addicta sunt bonorum possessori assimulatur

debet et secundum hec vim sepulcrorum poterit heres. Item videndum an conveniri a creditoribus possit hereditariis actionibus. et magis non nisi ex cautione quam interposuit. magis est ut non aliter conveniatur quam ex ea cautione. Si duobus pluribusve adiecta fuerint bona et eodem re et eos libertos habebunt et secundum familie herciscunde iudicio experientur.

In fideicommissis. Paul.

Sanus libertatibus si absente herede pretor pronuntiasset libertatem deberi. est et liberti defuncti libertus si et servi eius fuerint aut heredis si servus heredis sit immo et si successores heredes decessissent conservandam esse libertatem senatus divi Adriani temporibus censuit. Herm.

Dotem legata sit et legatarius rogatus est servum emere et manumittere falcidia intervenit et minoris servum emi non potest quidam putant dotem accipere debere legatarium nec emere compellendum. Alii putant et si servum suum fuit rogatus manumittere decedente tamen ex legato accepit non esse compellendum manumittere. videamus ne in hac utique specie aliud dicendum sit in superiore sunt qui putant cogendum legatarium redimere servum et se honeri subiecisse dum accepit vel deducta ante. sed si paratus sit retro restituere quod accepit audiendus sit. videndum si cogendus est heres totum prestare perinde atque si adiecisset testator ut integrum prestaretur. Ulp.

Si cui legata sint centum ita ut servum alienum redimat et manumittat et bonis heredis venditis partem non totum persequatur non alias consequi ex legatum quam si caveat se manumissurum. sed hic tunc demum si legatarii portio quam accepit ad servum pretium paratus sit dominus tanti vendere eum alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli. Pomp.

Quam cui mille nummi legati fuissent si rogatus fuisset .x. servum

... ut inst. de lo. ... bona adi. ... ut eius fine in ... satis ... assimulan. ut ergo ipsi cum actiones utiles ... bonorum possessio ... Si duobus libertos. ... successorem ... si ... in pa. familie ...

... falcidia non deducta ut c. ad l. fal. ... si legatario ... ad l. fal. si servus cum tribus sequentibus ubi dic falcidiam ... ut alienum redimat ... falcidia ... ad l. fal. ... ubi ... et ...

de mi … quarta · consequatur · largiatur · l · si tam consecutus sit … l · quantum pretium sui posuit … in si … alian … testis in suo … si legatario in partem que … non caueat non … l · si noluit uendere dominus nar [illegible]

Le … amen · l · uendatur … [illegible]

[illegible]

seruum manumittere non cogi fideicommis-
sariam libertatem prestare si lega-
tum non capere constat. Marc.

Quamuis fidei heredis commissum sit ne ser-
uus alienam seruitutem patiatur
recipi potest confestim ut fuerit ali-
enatus peti libertatem. sed ubi alie-
natio non est uoluntaria sed necessitas
alienandi ex causa testatoris pen-
deat, proprie est ut non debeat prestari fidei-
commissum, quod potest uideri defunc-
tus nec sensisse de hac causa aliena-
tionis. Idem.

Quidam in testamento scripserat illum
et illum seruos meos nolo uenire; si
ille noluerit eos uenundari ut siue-
rint ad libertatem perueniant pre-
standa erit libertas. nam et illi uidetur
libertas relicta. de quo ita scriptum est
nolo alii quam tibi seruiat. sed hoc
igitur si quo modo uendere receptum
uenit seruum confestim peti potest lib-
ertas nec quominus prestet libertatem
precedit heredi si eum redimet quod serui
erat conditio. Et si cui libertas
debebatur uenit si uult ab herede ma-
numitti non erit interueniendum et
cui heres presens erit emptor latita-
uit quoniam poterit uti senatusconsulto
ut quasi ex testamento ad libertatem perueni-
at. Eis autem ex fideicommisso liberta-
debebitur ab eo qui soluendo non
erat passus est se bona fide emptori
tradi existimans in manumissionem
constituendam actionem exemplo eius
qui liberi hominis emptorem simulata ser-
uitute decepit. ego quoque adiutor
ut putem recte aduersus uendi-
torem actionem competere et mag-
simile uidi recte statuliberum qui
predice quam ex testamento ad libertatem
peruenire ideo si passus est. Mod.

Ex causa fideicommissi seruo libertatem
dare sine tutoris auctoritate pu-
pillus non potest. Idem.

Imperator Antoninus cum Firmius Ticianus mo-
riens eos tres legasset et adiecisset hos
tibi commendo ne cui alii seruiant
publicatis bonis Ticiani rescripsit
debere eos publice manumitti et le-
gatarius non minus quam heres.

rogari potest seruum manumittere
et si ante manumissionem decesse-
rit successores eius debent manu-
mittere. Diuus autem Pertinax
rescripsit hereditate fisco uen-
dicata quoniam tacite quis rogatus er-
at cui aliquid capere non potuerit restitu-
ere hereditatem et directo et per fidei-
commissum datas libertates debi-

Si pignerans ancilla. Idem.
mora non studio manumissionis
sed fortuito patiatur ne manumit-
tetur, liberum quidem non pariet sed
cogetur qui manumittere de-
buit natum matri tradere ut per eam
perueniat ad libertatem. Idem.

Lucius Ticius testamento facto uxorem su-
am. Item Ticiam filiam exheredatis
portionibus scriptis heredes et inuicem
substituit. Item alio capite Eroti
seruum meum qui et pupillus notatur
liberum esse uolo si uxori mee placeat
cum ita scripsisset uxor Lucia absti-
nuit abstinuit ab hereditate et ex
substitutione portio eius ad Ticiam
filiam peruenerit quero an Eroti
qui et pupillus uocatus ex his uer-
bis suprascriptis libertas competat.
Mod. Respondit Eroti quod uxor testa-
toris hereditate se abstinuit non ob-
stare. Item quero an serui uxor que se here-
ditate abstinuit petenti Eroti li-
bertatem iuste contradicere possit.
Mod. Respondit serui dissensum nullius esse
momenti. Idem.

Si quis ex causa fideicommissi ma-
numissurus est nullo modo eius ser-
ui conditionem deteriorem facere potest
ideoque nec uendere eum interdum alii potest
ut ab eo cui traditus est manumit-
tatur et si tradidit redimere eum co-
gitur et manumittere. interest enim
non nunquam a se nec per alium manumitti.
quam auiene. Ulpianus

Libertates et per fideicommissum da-
ri possunt et quidem largius quam di-
recto. nam non tantum proprio sed et alieno
seruis per fideicommissum libertas da-
ri potest. itaque ut uulgaribus uerb-
dicet et quibus enim testatoris uoluntas tes-
tatoris exprimi potuit. Celsus.

[illegible]

Si pignans mancipium de l. distingue ut dixi. C. e. l. ii. et fac. l. i. et ii. l. ot. velle. l. heredem. immo etiam constituit. ex capite. testamenti s. i. scriptum esto hec. modo. l. r. quod non videtur libertas collata in eius arbitrio nisi sit heres scilicet contra. C. e. cum proponas so ibi subaudi aut ma tunc ut ibi dixi.

Lis unumquam. scilicet ut heres de condicione q. sceleratus maiores qui est minorem sunt permisit. ut s. i. ad l. fal. q. se heredem ditat liberat servus qui est rogatus. s. e. l. ot. l. nam [illegible].

Scevola. Claudius. Celsus.
Sub iussu fuit manumittere utili
datur fideicommissaria libertas.
Testamento ita. Scevola.

Testamento ita cavit Pamphylus si se bene gesse-
rit rationibus meis liber esto. Quesitum
est cum manente eodem testamento post ali-
quot annos decesserit testator neque
ulli querele locus de Pamphylo esset
circa rationes patroni sui, an ex testamento liber-
tatem consecutus sit. R. nichil proponi
cur non sit consecutus. Idem.

Herede instituto minore per fidei-
commissum libertatem servus accedit in
quibus Stico actori minoris quesitum
est cum absente domino iste preside
provincie adierit ut libertas sibi
prestaretur quasi ex iusta causa heres
abesset et preses provincie pronuntia-
verit libertatem deberi, an agi cum
Stico possit ut rationem actus sui admi-
nistrationis reddere compellatur. R. non
non posse. Uxori dotem et ali-
as res plures legaverat et eius fidei
commisit ut Aquilium servum proprium
mulieris ante consilium manumitte-
ret, id negavit se facere debere quia ip-
sius proprius esset. Quero an libertas
ei debeatur. R. uxorem si ex testamento non
solum dotem sed et certa legata percipere
velit, compellendam esse eam fideicommissi
si Aquilium manumittere, cum ab
ea petiturus ea que sibi sunt lega-
ta. Pomp.

Apud Iulianum ita scriptum est: si heres ro-
gatus servum ita manumittere, sena-
tusconsulto Trebelliano hereditatem
restituerit, cogi debebit manumit-
tere et si latitabit vel si ex iusta causa
aberit pretori eam cognita secundum senatus-
consulta ad eas causas pertinentia pro-
nunciare debebit servum non traditum
si non servum susceperit is cui hereditas re-
stituta fuit ipsum convenit manumittere
et eadem in persona eius observari con-
veniet que circa emptores custodi-
ri solent. An bene ita putaverit, ego de-
cedi cupiditatem qua sola vivandi
rationem optimam in octavum et septuage-
simum annum etatis duxi memor sum
eius sententie qua dixisse fertur

bellissime. Et si alteram pedem in sepul-
cro haberem, discere quidem vellem. Quod be-
atissimi Aristo et Octavenus puta-
bant huic servo de quo queritur fi-
deicommissariam hereditatis non esse qui
a testatore rogando heredem ut eum ma-
numitteret non videbatur de eo resti-
tuendo sensisse, si tamen per eundem ab
herede datus sint eo dicendum sunt que
Iulianus scribit. Pap.

Rogo ne Stichus altius servitute
implicetur intelligi datam fideicommis-
sariam libertatem placuit principi
quod enim comminatum est servituti quam
libertas nec tamen quasi post mortem
heredis datam videtur quod eo per-
tinet ut si vivus eum alienaverit confe-
stim libertas petatur, nec prosit ad
impediendam libertatis petitionem si re-
cepit eum cui alienatio servum exstiterit.
Idem probandum est et si non voluntaria
alienatio ab herede facta est nec refugi
quod non per ipsum alienatio facta est. Sunt
enim quasi statuliberi in qua cumque re
conditio impleta est. Idem.

Qui honoris adipiscendi gratia quod
de suo aliquid adiecit vel respondere
desierit non magis quam dantur deperere
volunt quam sponte ignomini-
am pati decreverimus. Idem.

Si legatario fundi et pecunie nomine re-
licta sunt in hoc ut servum suum manu-
mittat, quamvis fundi legatum
agnovit, si tamen pecunie legatum propter in-
terventum falcidie non agnoscit, cog-
endus est et pecuniam accipere beneficio
legis falcidie retenta et servo fideicommis-
sariam libertatem prestare, cum semel
fundi legatum agnovit. A duobus here-
dibus qui tres servos habebant testa-
tor petiit ut duobus ex his quos
voluissent manumitterent, altero here-
de latitante alter declarat quos vult
manumittere per decretum filios ut perin-
de libertas competat ac si presens solus ma-
numittere potuisset. Quod si ex servis u-
nus decesserit sive iusta ex causa ab-
sit heres sive fieri non possit a quo pe-
titum est, discernente pretore duos qui
supersunt fieri liberos convenit.

Eius qui fideicommissariam liberta-

ferat vir. bellissime nunc refert quod sint ei [illegible] non esse. sic C. ad Sena. quod de e. l. s. so hic habe favore libertatis scilicet. s. n. pr. Rogo intelligi. huius ubi principi. petam ubi libertas. q. d. videtur. de [illegible] p. s. i. semel. non sufficiat semel sicut de aqua. plu- ar. l. in diem.

In ueni inquit si iusta causa s. e. l. ad. heredem. so plene dic ut ibi is ar. s. e. l. quam [illegible] tum. pro- ssum. l. no- litatem esse- ne. sic. l. dex.

si ex eius tot opac. p. stavit quo minus. s. ff. i fac. l. e. gen. ar. s. e. ac. s.

Libertates forget- dientio tam sinis de curia. de. suo dignius.

ob. cum sunt de qd. intel. s. suppotuing suum. an fidi l. io relicta erant ut sui um sui ma nimittat.

i. aptatis gratia sunt instit. de singul. re- pr. s. e. fundi. ac.

Scevola. ar. leg. i. pat. C. de gesti adimit. esse nomine in stituti i fac. l. e. si de omissaria. ma.

per fundum. falcidie. s. s. e. l. permis. ii. s. io. militi. l. de cetum sunt ut s. ad. l. sunt i fac. l. debi. pr. te. l. debi. pr.

e. stichum. ac. e. testes queli. sic. si i fac. e. de mil. de. l. quarta. ac.

Herede manu- ab uxore dedi. s. in testo. in quibus s. suis manumittit testamento per fidem. ac.

tori. i. custaldiom. mancipia si ded. libertatem per fideicommissum. iste. s. sunt cus- todie. debi. quod fuit de ut. l. e. si legatario. s. si. non presens ut. e. si sunt ex suo faci. pt. uxori legavit. s. mancipia. io negavit. s. misi. qu. q. sibi. uxori. ulli. s. uxor. compellendum legata. si qua sint sic. C. ad l. fal. si eam. de c. debi. s. de l. u. cum pr. s. qui cotale. cum. s. aqlium legata. si qua sunt. ac. ac. debebit. s. ad hunc manumittere. suum. p. si.

Apud Iul. suum. l. fidio. dic. conflit. convenit. debebit suum non tradi- tum. emptores. quod in hus faciuntur. lex. l. e. generali. s. si. hoc ut scripsit s. an ita dixit rogare ut. l. e. dic. puta hic veteris et magnifico dic ego. imp quod nolo adicere nam [illegible] amore adiciendi necessitate memorie incitio quod cum iul. i si alterum de i fac. l. de uari i exor. cog. l. l. e. in de. xxxii. c. de quibus de s. i xxviii. di. s. si ius esse. ego. Pomp.

in emptore. e. si empto. iusta ca. q. e. quod sic q. non e iniusta ut s. e. l. stichum. s. ex iusta. quidam. amisit plures. fuistra. gl. sunt ac. cum ei. s. heredi rogato communicare in omnibus supradictis scriptis ex quo libertas. inde. dominus patris cuius nisi directa testo cum esset ut de. e. l. aucta cum ii. si sunt in s. absit ut presentibus ita ei absentibus ius patronatus servetur de dictantibus iudicium cum exegerit ut. s. e. l. i. l. sicut. C. com. i no de ea sint cogendum. in [illegible] sic. s. de suspectis. l. hec de ex ind. quod [illegible].

Fidio compilare. al. expilare al. opilare i occiderit. s. sig nist. lib. et inci. l. i. e. si furtur. al. e. dem. ex pi. l. z. operta. sic. s. e. l. io hic ab [illegible] ibi a fisco sint expilata ignis spale inhibitur de eo. e. si fuit. iuste. al. iuste tunc sequi alicere ac pt.

mancipia quod testo. [illegible] arbitrium i ea arestoque gratum sit deciderit. ym amico nec ne o arbitrio ut ibi. e. ar. e. de olea. emp. s.

tatem praestare deberet iusta ex causa abest aut latitat aut quamquam praesentes sunt et alii ex iusta causa absunt non nulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui non faciunt ut is qui libertatem debuit heres non exstitit aut si heres suus hereditate se abstinuerit praetor principaliter debere ex testo luculenter fideicommissam libertatem competere idem senatusconsulto demonstrandum est quo senatusconsulto comprehensum est nec dubii esse observantiam cum libertus fieri praetore promittebat debere qui exceta causa in qua detractante libertatis praestatio abest. Idem.

Fideicommissaria libertas praestetur ex pilatae hereditatis aut iuris gestae non differtur. Fideicommissariam libertatem ab herede non praestitam cogendus est heredis heres qui restituit ex trebelliano senatusconsulto hereditatem praestare si eius praetium eligat qui manumittendus est. Servum peculii castrensis quem per fideicommissum verbis legitimis filius heredibus liberari voluit filium militem vel eum qui militavit si pater heres exstitit manumittere cogendum respondit quem per prius manumisisse et functus post donationem in filium collata existimavit portionem eius a fratre dando fratrem cuius coheredem etiam capiunt voluntatis redimere non cogendum nec ob eundem errorem etiam quem pater in militia profecto filio donavit fratri qui manumisit in potestate affectione cum peculium castrense se filius et inter legitimos heredes papuli retineat. Etiam si fideicommissaria libertas a filio post certam aetatem eius datam sit ad eam puer non pervenit ab herede filii praestituta die redditur quam sententiam iure singulari receptam ad cetera fideicommissa relicta porrigi non placuit. Servum a filio post quinque annos si eo tempore mater eius durante filio praestitisset manumitti voluit biennio proximo vagatus non praestitit conditione defectus (?) si tamen heres filius ante curatores eius missum servum pro biennio elegerit tamen excepto quod per heredem stetisset

impedimento residue conditioni non esse consistat. Ulp.

Generaliter dicimus eos posse fideicommissariam libertatem ascribere qui fideicommissum pecuniarium possunt relinquere. Et principis servo vel municipii vel civitatis alterius fideicommissaria libertas ascripta valet. Hostium servo fideicommissaria libertas si fuerit ascripta post tractatum annum sit inefficax et fortassis quis dicat indignum esse civem romanum fieri hostium servum sed si in casu isto relinquatur civi esse incipiat dicere libertatem valere. Si homini libero fuit libertas per fideicommissum ascripta et si is in servitutem redigatur et requisitus postulatur peti potest libertatem si modo mortis tempore vel conditionis existentis inveniatur servus. Servo eius qui nondum in rebus humanis est libertas recte per fideicommissum relinquitur. Si servus in metallum fuerit damnatus libertatem sperare non potest. quid ergo si fideicommissaria libertas relicta sit et poena metalli indulgentia principis sit liberatus et est rescriptum ab imperatore nostro huic in priores dominium domini non restitutum. quamtamen sic non adicitur certe cum fisco efficiatur sperare potest fideicommissariam libertatem. Ex captiva in metallum concepto et nato fideicommissaria libertas dari potest quamvis munus cum etiam venundari eum posse quasi servum divus pius rescripsit. Si petitum a testatore fuit ne postea serviat servus placuit fideicommissariam libertatem datam videri. nam qui hoc petit ne postea serviat videtur petere ut libertas praestetur ei. sed et si ita scripsit ne eum alienes ne eum vendas idem erit dicendum si modo hoc animo fuit ascriptum quod voluit testator eum ad libertatem perducere. ceterum si alia mente id ascripsit ut puta consilium dabat heredi retinere talem servum quia eo heres voluit servum et cruciari ne melior esset dum expectatur vel aliqua mente non tribuente libertatis animo dicendum est cessare libertatis praestati

VI

in minore ut s. de manu. vin. si rogatus in prin. et de mino. an. xxv. summ.
Si quis manumittere servum suum sub modico ... ut j. e. ad l. fal. si cui ...
c. si debitor in prin. ... si q. inst. de sing. re. per fi. ... sol
id non in plus te ... ad eum pervenit. sol. ... speciale favore libertatis. [illegible]

istos suos manumitti volo. sorti. i. per sortis iudicium eligi
alios suos, ut s. de iure codic. l. cum ... [illegible]
de l. f. in pri. ... in eligendo allegatis. id qui [illegible]
erunt manumittendi. arbitrium i. eligendi eos. [illegible]

rationem et ita Celsus libro duodecimo digestorum scribit. non enim verba tantum fideicommissi, sed et mentem testatoris tribuere soli libertati fideicommissariam, si et ex persona liberti praestari eam voluit, heredis et testatoris verum voluntatem probare. Si quis tutorem id scripserit quia liberum putavit, certissimum est neque libertatem peti posse neque tutelam praestationem patroni in libertatis. et ita Marcellus libro xv digestorum et Iulianus ... cum praetore suo rescripsit. Si quis servo pignorato directam libertatem dederit, licet inutiliter subtiliter datam videtur reliquisse, attamen quasi et fideicommissariam libertatem relictam servus petere potest ut ex fideicommisso liber fiat. favore enim libertatis suadetur ut interpretemur et ad libertatis petitionem accedere testis verba quasi ex fideicommisso fuit servus liber esse iussus. nec enim ignotum est quod multa contra iuris rigorem pro libertate sunt constituta. Ex testamento quod agnatione postumi ruptum est constat neque directas libertates neque fideicommissarias deberi, quas non a legitimis quoque heredibus patri relictae fuerint satis constat. Si quis alienum servum vel suum rogatus manumittere fuerit et minus sit in eo quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio servi, an cogatur vel alienum redimere vel suum manumittere, iudicio est. et Marcellus scripsit cum ceperit legatum cogendum omni modo servum suum manumittere. et sane hoc iure utimur, ut multum intersit suum rogatus sit quis manumittere an alienum. si suum, cogitur manumittere, et si modicum acceperit. quod si alienum, non aliter erit cogendus quam si tantum possit redimere quantum ex iudicio testatoris consecutus. proinde in ... consequenter ut cum quo qui heres institutus est quinto aliquo ad eum deducto ex alio pervenit, cogendus est suum manumittere; si non minus pervenit, non est cogendus. Plane si forte minus relictum est alienum ver-

ceperit legatum ex aliqua causa creverit, tantum ipsum cogi redimere quantum ad ipsum pervenit, nec eum debere restituere quod minus ei relictum est cum creverit eius legatum per testamenti occasionem. Item si ex mora usurae fructusve fideicommisso accessissent, dicendum est libertatem praestandam promte. et si pretium servi decreverit, dicendum est redimere cogendum. quod si legatum sit imminutum, videndum est an cogatur servum manumittere qui speravit legatum se uberius consecuturum. et puto si legatum residuum dare paratus sit, non esse cogendum, ideo quia alia contemplatione agnovit legatum quod ex inopinato deminutum est. puto igitur eo legato restituto cogendus non erit, nisi forte residuum quod apud eum remanet legatum ad pretium sufficiat.
Quid ergo si plures servos rogatus est manumittere et ad quorundam pretium sufficiat id quod relictum est, ad omnium vero non sufficiat, an cogendus sit quosdam manumittere? et puto eum debere cogi vel eos quorum pretium patitur manumittere. Cuius ergo statuet qui potius manumittatur? utrumne ipse legatarius eligat quos manumittat, an heres? et fortassis quis recte dicat ordine scripturae sequendum. quod si ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiae suspicionem praetor subeat, aut arbitrio ... allegatis arbitrium eos oportet.
Simili modo dicendum etiam si redimere iussus sit libertatemque praestare nec pecunia quae legata est sufficiat ad redemptionem omnium quibus libertas data est; et hoc idem erit quod supra probavimus.
Si autem legatum sit relictum et is rogatus sit servum proprium manumittere, eique quod legatum est praestare, an fideicommissaria libertas praestanda sit quosdam moram et quia si fuerit coactus ad libertatem praestandam ex necessitate ad fideicommissi quoque praestationem erit cogendus et sunt

qui putant non esse cogendum. nam
et si mihi legatum fuisset relictum
et id rogatus fuissem Titio restituere
confestim et per eam fideicommissariam li-
bertatem suo meo praestare, sine dubio
diceremus me non esse cogendum ad liber-
tatis praestationem quam mihi proprio nomine ac-
cepisse videor. ¶ Plane si forte
post tempus fuit rogatus restituere sibi le-
gatum relictum, dici potest propter medium
temporis fructum cogendum eum manumit-
tere. ¶ Si rogatus quis sit alii
fundum testatoris cum morietur, alii
centum praestare si tantum ex fructibus
fundi ceperit quanti est, vel fidei-
commisso cogendum eum praestare, sit
sicut in percepti sit fideicommissi
pecuniarii et fideicommissae liberta-
tis praestatio. quotiens autem fideicom-
missaria libertas relinquitur ef-
ficiatque mora eam est ut neque alie-
natione neque usucapione extingui
possit. ad quemcumque enim pervenerit
is servus cui fideicommissaria
libertas relicta est, cogi eum manu-
mittere et ita est saepissime consti-
tutum. ¶ Cogitur igitur quis
ad quem servus pervenerit fideicom-
missariam libertatem praestare si hoc
maluit is qui rogatus est laque-
ni acceptum est ut et si sub condicione
fuit ei libertas relicta et pendente
condicione alienatus sit attamen cum sui-
a eum alienat quod si noluit ab eo ma-
numitti sed potius velit ab eo ad li-
bertatem perduci qui erat rogatus
eum manumittere audiri eum oportere
divus Hadrianus et divus Pius re-
scripserunt quinimmo et iam manumis-
sus si velit tamen potius eius libertus
fieri qui erat rogatus eum manu-
mittere audiendum eum divus Pius
rescripsit. sed et si ex persona manu-
missoris vel ex quacumque causa
manumissus onerare potest ius
sui manumissi esse laesum succurren-
dum ex his constitutionibus oportet ne
contra voluntatem defuncti durior
eius condicio constituatur. plane si e-
a sit voluntas defuncti ut vel a
quocumque manumitti voluit dicen-
dum est constitutiones supra scriptas ces-
sare. Paul.

Si heres qui vendiderit servum sine suc-
cessore decesserit, emptor autem velit
et cesset et servus defuncti libertus
esse non emptoris, non esse eum audiendum Va-
lens scripsit ne emptor et pretium et liber-
tum perdat. Ulp.

Quamvis vero is qui rogatus est ser-
vum alienum manumittere mortali-
tatis necessitate vel bonorum publicati-
one etiam ad alienum servum perduxerit ma-
gis optimo constitutionibus esse locum
ne deterior condicio fideicommissae liber-
tatis fiat. nam et cum quidam rogatus
esset cum moreretur servum manumit-
tere isque decessisset libertate non data
servo, per eandem rescriptum constitutum
est atque si ad libertatem ab eo perduc-
tus esset. potest enim eo testamento ei cer-
te libertate utique cum dictum sit ut quo-
tiens quis libertatem acceperit fideicom-
missariam si alio quam qui erat rogatus
manumittatur, invalidum constitutio-
num lex perinde ac lexatur atque si ab
eo fuisset manumissus quia in fideicom-
missis libertatibus favor exhibetur
nec interesse solum destinata fideicom-
missaria libertas qui eam donatus est
in possessionem libertatis (?) est vide-
re. ¶ Apparet igitur subventum fideicom-
missis libertatibus ut in rem mora
facta esse videatur et ex die quo li-
bertas peti potuit mora intercedente ma-
numittendi eum ex die eo quo peti-
ta est ingenui nascantur. plerumque
enim per ignaviam vel timiditatem eorum
quibus relinquitur libertas fideicom-
missaria vel per ignorantiam iuris
sui vel per auctoritatem et per digni-
tatem eorum a quibus relicta est vel servi
dum ius petitur vel in totum non petitur
fideicommissa libertas quae res obesse
libertatibus non debet. quicquid ei defen-
dimus ita debet ideo est ut ingenui quidem
ex eo die nascantur ex quo mora
libertati facta est. ¶ Manumitti
autem per tutorem debet ex quo libertas
peti potuit quamvis non sit petita
de minoribus XX. annis in hoc tri-
buendum est auxilium ut videatur in-

rem mora est. nam quia ratio decreti est, et a divo Severo constitutum est, ut nec mora et circa praemature fideicommissa quae minoribus relicta sunt multo magis debeat et in minoribus et libertatibus hoc id admitti. Cum quidam decedens ancillam quam pignori obligaverat dimisso creditore per fideicommissum manumitti voluisset, et heredibus creditorem non liberantibus infantes qui postea erant editi venissent ad creditorem, imperator noster cum patre rescripsit: sed et ea quae divo Pio placuerunt, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio creditori restituto, perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset. Idem imperator cum patre rescripsit: si post quinquennium mortis testatoris tabulae testamenti apertae erunt vel codicilli et per medio tempore editus sit, ne fortuita mora servitutem perinirrogaverit, et matri partum tradendum, ut ab ea ad libertatem perducatur. Apparet igitur ex hoc rescripto, item ex eo quod a divo Pio rescriptum diximus, voluisse eos moram libertati fortuitam nocere editis ex ea cui fideicommissa libertas data sit, non etsi a substituto ab intestato impuberi fideicommissaria libertas data sit ancillae, quae vivo impubere partum ediderit, vel si post tempus vel sub condicione libertatem acceperat et ante diem vel condicionem partum ediderit, ad libertatem prius perducetur, quoniam alia est condicio: non enim moram fortuitam, sed ex voluntate testantis passi sunt.

Si pro non scripto habitus sit servus alicui legatus, cui servo per fideicommissum libertas adscripta sit, quaestionis est an fideicommissa libertas debeat interire, et an si servus petat fideicommissam libertatem ab eo penes quem remansisset pro non scripto habito legato, quod erat relictum ei qui cum rogatus fuit manumittere, vel si ipse servus ut supra adiectum est fuit legatus, an libertas non debeat interire. et puto dici debere fideicommissam libertatem salvam esse, licet ad eum non pervenerit qui rogatus erat manumittere. cogetur is libertatem praestare ad quem pervenerit legatum, quia libertas fideicommissa nullum impedimentum pati debet.

Subventum libertatibus est senatus consulto, quod factum est temporibus divi Traiani Rubrio Gallo et Caelio Hispone consulibus in haec verba.

Si hi a quibus libertatem praestari oportet, evocati a praetore adesse noluissent, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum servari ac si directo manumissi essent. Hoc senatus consulto ad eos pertinet quibus ex causa fideicommissi libertas debetur.

Proinde libertas si non debetur, obreptum tamen praetori de libertate pronuntiatum, quod ex senatus consulto libertas non competit: et ita imperator noster cum patre suo rescripsit. Evocari autem a praetore oportet eos qui fideicommissam libertatem debent, et cum nisi fuerint evocati, cessat Rubrianum senatus consultum. Perinde denuntiationibus et edictis litterisque evocandi sunt. Si hoc totum senatus consultum ad eos pertinet latitantes, quos fideicommissam libertatem praestare oportet, proinde sive heres rogatus sit sive quis alius, senatus consulto locus est. Ex omnibus qui debent fideicommissam libertatem praestare, in eum sunt ut ad senatus consultum pertineant. Quare si heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommissarius qui rogatus sit libertatem praestare praesens sit, senatus consultum efficacet ut nihilominus impediatur libertas. Proponamus autem legatarium nec dominum servi factum esse.

Et quia causa princeps ad Paulum. Iacendus est ut in hoc casu libertati prospiciatur.

VLP.

Si eum servum cui erat fideicommissaria libertas relicta distraxerit is qui erat rogatus et emptor quoque latitet, is autem qui rogatus erat praesens sit, an Rubriano senatus consulto locus sit? et ait Marcellus Rubriano locum haberi, quoniam abest is quem manumittere oportet.

Haec autem verba adesse noluissent non utique exigunt ut latitet is qui libertatem praestare debebit: nam et si non latitet, contemnat autem venire, senatus consultum

co. c. quae s. mens. rogatum. non tamen si ante legati ut alio ... capiat. s. ad instans et bonis defuncti. ... in fantis. fiat ... si legato ... s. si ... corum ... si plures senatus ... uti ... estimetur. sic c. de qui suo man. l. ...

ut ar. j. si alter inst. tamen consistit. unde non ... esse necessarium ... a. et non quia hic dic. intellige de nomine ut s. de lo. l. l. si medica ... si. de ma. te. l. faciendo si arg. s. de iure. patro. l. si patronus ... s. finali s. ad terrullia. ... s. si et si non sit ... dum s. de mor. te.

tum locum habebit. idem observatur et si plures heredes constituti fideicommissam libertatem praestare rogati non iusta ex causa absentes pronuntiati fuerint eorum qui ex iusta causa aberint et eorum qui praesentes fideicommissariae libertatis moram non faciunt. quin perinde liberi erunt atque si soli rogati ad iustam libertatem perduxissent.

Si quis servum hereditarium rogatus manumittere latitet, et factum est senatusconsultum Aemilio Iuncto et Iuliano Severo consulibus in haec verba. placere si quis ex his qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberet servo qui mortis tempore eius qui rogavit non fuerit eius, adesse negabitur, praetor cognoscat. et si in ea causa esse videbitur ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet, et ita esse pronuntiet. et cum ita pronuntiatum esset, idem iuris erit quod esset si ita ut ex fideicommisso manumitti deberet manumissus esset ex iusta causa abesse eos dicendum est, qui non habent iustam causam absentiae, cum sufficiat quod non in fraudem libertatis absunt, quo magis dicantur ex iusta causa abesse etiam non esse necesse ut rei publicae causa absint. proinde et si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas, dicendum est non esse necesse vocari eum qui fideicommissariam libertatem debere dicitur, quia et citra absentem eos si constiterit libertatem deberi pronuntiari potest. sed tamen de causa eius abesse nec liberum esse. poterint namque qui eos apud se eos suas et domicilium suum sint nemo dubitavit ex iusta causa abesse.

PAUL.

Si quis postea quam in ea causa esse coepit ut ex fideicommisso manumitti deberet alienatus sit, is quoque cui interim servierit manumittere cogetur. sed hic quoque non distinguitur iusta an iniusta ex causa absit: omnimodo enim libertas ei servatur.

VLP.

Quamvis iam quasi absente quocumque modo decretum fuisset interpositum ex iusta causa eum abesse, is autem mortuus iam esset, imperatores nostri rescripserunt in heredis personam transferendo esse decretum eorumque loco ius esse eius quasi habent ipsum ex iusta causa abesse pronuntiatum.

Si infans sit inter eos qui manumittere debet, senatus censuit cum minus aetas impediet vel liberi liberorum sint hi quibus libertates ex causa fideicommissi praestari oportet, haec idem erit dicendum et si solus sit heres institutus qui fari non potest. si vero pupillus tutorem habet, is tutor nolit ad libertatem praestandam auctor esse: auctoritas non debet impedimento esse in pupillo ut libertos non habeat. in libertati ut divi fratres rescripserunt ex causa fideicommissi libertatem praestari oportere servo per inde atque si ab ipso pupillo tutore auctore manumissus esset quicumque igitur casus inciderit quo vel qui fari non potest fideicommissariae libertati subiectus est, accommodavimus mente senatusconsulti quae in ad infantem heredem rogatum tradita est. ad eum dicendum est autem in ea eius praetor praesentem cum rescripto divi Pii effectum est ut siue ex rogatis praesentes sunt alii latitent alii ex causa absint interveniente infantis persona non omnium libertas efficiatur. sed tamen infantis vel eorum qui ex iusta causa absit vel etiam praesentium si plures heredes instituti sunt et inter eos is qui fari non potest, sed non ipse rogatus sit servum manumittere, non oportet in fraudem libertatem ob hoc quod coheredibus suis venditur cum infans non possit. et ex tunc quod senatusconsulti Articuleiani in Iuventiani(?) sed divus Pius Cassio Dextro rescripsit ita rem explicari ut partes servorum suorum quibus per fideicommissum libertas data est iusto pretio aestimentur. atque ita servi ab his qui rogati sunt manumittantur. hi autem quibus eos manumiserunt pro nomine perinde fratribus et coheredibus suis obligati erunt atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit.

Cum furiosi persona divus Pius rescripsit fideicommissam libertatem non impediri sub conditione scripti heredis qui compotem mentis non esse affirmatur. igitur si constiterit ei recte datam per fideicommissum libertatem decretum interponetur quo id ipsum complectetur ad eo

seus autem si defunctus reliquisset qui non habent heredem ... ut praestent ... assentiunt debi fideicommissi libertatem ... ab eo qui sibi herede decessit ... sic des libertati ... in superiori ... non ... creditoribus suis ... libertatibus ... institutis ... non ut s. de acquirenda ... item ... post mortem ... similes dic que fuit ibi adita ab intestato hic non

s. de ... quibus ... relinquit ... sacheat ... liberum ... cum fidei ... ut in minori aetate ... principium ut. c. de ... lex ... l. si rogatus in ... si patronus accepit. item sic debito ... institutus sit ... patronus ... cum patronus ... manumittere ... dicit ... erat rogatus ...

[illegible gloss] manumittere erat. aliquis vero quia inde et iudicio eius accepisse ... patronus sui ... manumittere ... manumitti ... manumittere ...

[illegible gloss]

exemplum infantis. Ergo et muto et surdo subvenietur. Sed et si quis sine herede vel alio successore decesserit qui fideicommissam libertatem prestare deberet, adito pretore prestandam libertatem esse senatus censuit. Sed et si quis legitimus heres abstinuit, libertatis fideicommisse per senatusconsultum subventum est. Tamen et si non est sine herede qui suum heredem habet licet abstinentem se. Idem dicendum est et si minor viginti quinque annis adierit hereditatem eius qui fideicommissam libertatem debebat et in integrum restitutus sit abstinendi causa. Sed videndum est autem cuius libertus iste sit. Ex constitutione enim divorum fratrum libertatis perinde competit atque si ex testamento libertatem consecutus esset. Erit igitur libertus orcinus, non eius qui fideicommissam libertatem debebat. Sed si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit, extat rescriptum divorum fratrum Marci et Severi Pennio Diocentio, cum ad libertatem perventurum ac si ab eo qui sine successore decesserit, alter et ab eo qui iusta ex causa abest, ad libertatem ut optavit productus esset. Sed legitimus quemadmodum potest cum heres sine successore decedit utrum expectari debeat donec certum sit heredem vel bonorum possessorem non extiturum, an vero etiam dum incertum est si forte celebrante herede scripto possit ad libertatem pervenire. Et melius est expectari oportere quoad certum esse ceperit successorem non extiturum. Imperator Antoninus rescripsit cum cui fideicommissaria libertas debetur sine libertate aliquid ex testamento heredis accipere non posse. Divus etiam Marcus rescripsit fideicommissam libertatem neque condicione neque die neque mora non prestantium tardius vel redemptionem corrumpi aut in deteriorem statum perduci. Quamquam ex intestato codicillis libertates non debentur, attamen si heres hos codicillos factos non habuit et ex his quedam prestitit, et servos prestandum fideicommissariis libertatis gratia in libertatem moram voluit ad iustam libertatem pervenire eos rescri

[illegible gloss]

[illegible gloss]

Sed si alienare ... non est equum ... [illegible gloss]

Si filius ... operis ... [illegible gloss]

pto imperatoris nostri et divi patris eius decem declaratur. Paulus.

Alieno servo dari potest per fideicommissum libertas si tamen eius sit cum quo testamenti factio est. Cum intestato moriturus filii fideicommisisset ut servum manumitteret et posthumus natus fuisset, divi fratres rescripserunt quia dividi non potest ab utroque prestandum.

Cum fideicommissam libertatem debet et eo tempore quo alienare prohibitus sit potest manumittere. Sed si patronus contra tabulas bonorum possessionem accepit quia eum preterierit libertus, eius non cogetur vendere servum proprium quem rogatus erat a liberto suo manumittere. Quis cuius servus est noluit eum vendere ut manumitteretur, nulle pretoris sunt partes. Idem est et si plus iusto vendere velit. Si autem certo quidem precio quod non prima facie videtur esse iniquum dominus servum vendere paratus est, is vero qui rogatus est manumittere in modicum minuendum id esse nititur, pretoris partes erunt interponende ut iusto precio volenti domino dato libertas ab emptore prestetur. Quod et si dominus paratus sit vendere et servus velit manumitti, cogendus est heres redimere et manumittere, nisi dominus velit servum manumittere ut occasio sibi patroni in herede detur. Idem faciendum est et si heres lateat, et ita imperator noster Antoninus rescripsit. Marcellus.

Sed si alienare quidem sit paratus aut tamen induci facere quasi sibi in precium non erit manumittere compellendus, neque servum manumittat et medium incidat aut minimum consequatur. Si forte is qui rogatus est manumittere solvendo non sit, invito tamen servo praestari alii neque domino eam rem persequi concedendum est, quia non tale sit hoc per fideicommissum ex quo domino aliquid adquiratur. Alioquin ipsi datum videtur quod potest contingere si testator pluris cum servum quam tanti est redimi ac manumitti voluit, nam et tunc erit domino fideicommissi persecutio cum inter pretium communem et pretium id quod plus eius iussus est dare consequi. Et sicut

[illegible gloss]

[illegible gloss]

... ergo non videtur quod hic filius ... [illegible gloss]

seruus ad libertatem perueniat quod euenit
et si rem alienam certa pecunia redimere
atque alii prestare heres uel legatarius roga
tus intelligitur. nam neque tunc domino rei etiam
ei cui eam prestari debet persequi eam etiam
inuitis eis permittitur et dominum ut prestet seruum acci
piat. quod plurimum testator redimi uo
luit et eius cui relicta est ut eam habeat.
[S]i filius defuncti rogatus [P]aul.
fuerit seruum suum patris manumittere dicen
dum est eum posse et contra tabulas habe
re et operas imponere. hoc enim potuisset
et si directam libertatem accepisset quasi pa
troni filius erit. nam rubrianum senatusconsul
tum locum et si sub conditione libertas data
sit si modo per ipsum seruum non fiet quo
minus conditioni pareat nec refert aut
in mora aut in faciendo aut in aliquo
alio conditio extat. immo et heres liber
tum amittit si conditioni impedimentum
fecit et si filius defuncti sit quamuis
alio iure heres fit libertum non nullam e
nim et hic penam patitur. nam et si in seruitutem
peruenit aut capite accusauit et perdit
bonorum possessionem contra tabulas. [E]is
cui seruus legatus est si rogatus fue
rit ut eum manumitteret et noluit eum
accipere compellendus est ita ut actiones
suas ei prestet si seruum uelit necessitati li
bertatis. [P]omp.
[I]nuitus is cui fideicommissaria libertas relicta
est non est tractatus alium ut ab eo manu
mittatur et fiat alterius libertus quam
qui rogatus est manumittere. [E]a
pinus. aut si minor annis uiginti
quinque rogauit heredem ut proprium seruum
manumittat prestanda ei libertatem
quia hic lex elie sentie locum non habet.
[S]eruus legatus erat calfurnio flac
co isque rogatus erat ut eum manu
mitteret et si non manumisisset idem ser
uus ticio legatus erat et is eque ro
gatus erat ut eum manumitteret et
si non manumisisset liber esse iussus est.
Sabinus dicit inutiliter legatum fore et ex
testamento eum continuo liberum futurum.
[Q]uo casu sententia [M]od.
recepta non est estimantis et heredi et
legatario remittenti interdum proru

serui manumittendi necessitatem si uel
usus eius necessarius esset ut eo
non expediret ueluti dispensatoris pe
dagogi sui suorumue liberorum uel tantum delic
tum est ut ultro remittendi non esset uisum
est enim ipsos in sua potestate habuisse
nam potius esse discedere a cuiusque defuncti
quam non omissa obedire uoluntati defunc
ti non obsequi. [I]dem
[N]eque infames neque furiosi neque ab hos
tibus capti neque hi quos religio aut hon
estior causa uel calamitas aliqua uel
minoris rei familiaris aut capitis fa
me uel periculum aut similis causa commorentur
rubriano senatusconsulto continentur. ac
ne pupilli quidem qui tutores non habent
aut eos habeant quos eorum quoque causa
detinet sed nec si hi data opera sui potes
tatem non faciunt. puto libertos pupil
lis eripi quia et iniquum est facto tutoris
qui forsitan soluendo non sit pupillos
damno affici. et senatusconsulto non con
tinetur. aliquando qui ex causa fideicommis
si debent prestare libertatem quod igitur
cui cum eis non senatusconsulto subuenien
tur is quo cautum est de his qui ex iusta
causa absunt ut nec libertas impediatur
nec libertis eripiantur his qui fiduciae ca
curant si per procuratorem quis de
fendatur semper ex iusta causa abesse
dicatur nec libertus ei eripitur nisi
faciat ad interpellandam iurisdictionem
eius qui de fideicommissaria libertate cognos
cit priuilegium cuiusque uel ciuitatis
uel corporis uel officii in quo quis est
uel alicuius persone. [V]lp.
[S]i pure data sit fideicommissaria libertas et is ser
uus rationes administrasse dicatur
dicatur diuus seuerus et marcus rescrip
sit moram libertati non esse faciendam ex
computationem tamen arbitrum dandum esse qui
computationem ineat uerba rescripti ita
se habent. equius uidetur tu pro homo
ex cui fideicommissa prestare libertatem quasi sub
conditione reddendarum rationum data
esse constat. neque humanum fuit ob rei pe
cunie questionem libertati fieri mo
ram qua tamen representata arbiter con
festim a pretore erit dandus apud quem

testo ii. si matri. de fideicommissis. l. cum qui. ii. si in creditis ii. et testo. de c. l. ii. n. sed si fili in persona sic relicta. arguit quod dicit pos. de iar. s. deli. ii. ai pater. s. filius auctum de. del. cum alienum nam et quo libertatem de debent per osteris etenim fideicommissum praestare debent. arg. de testa non dubium fideicommissum munitur. l. ad l. fal. aut si ai de. ratio autem placet et[?] relicta ab intestato quod si e diminuere nec c. quod relictus in testo filii s. e ius in suo pus. Paulus non putavit pater. pecuniam alium tenet

rationem quam administrasse apparuit et fide reddidit. igitur tantum rationes reddere cogitur. sed an et reliqua restituere debeat in medio relinquitur. nec puto cogendum esse. nam de eo quod in servitute gessit post libertatem conveniri non potest. corpora plane rationum si quas res vel pecunias ex his detinet cogendus est per praetorem restituere. ut de se sic[?] instruere. Paulus.

In testamento quidam quod perfectum non erat alumne sue libertatem et fideicommissa dedit cum omnia filius ut ab intestato egisset. quesitum est an ut ex causa fideicommissi manumissa fuisset. et interlocutus est et si nichil ab intestato petitum pertinere. patres autem filios debuisse manumittere eam quam pater dilexisset. pronunciavit igitur eam recte manumissam et ideo fideicommissa etiam praestanda ei.

Paulus respondit et si alienus L. D.E. servum inveniatur quem ut suum testator ab uno ex heredibus voluit manumitti tamen cogendum eum qui rogatus redimere eum et manumittere. quem non putavit similem esse causam libertatis et fideicommissi pecuniarii. Paulus respondit his verbis munere gratias[?] reddere michi et dole quia gratias[?] attribuisti filius meus mater alius et tibi tuus filius gratias bene implevit ad implendam voluntatem defuncti. tamen etiam beneficium coniunctis personis et illis qui sui sunt michi est gratum his praestari posse quam libertatem ideo praestare debere sequi voluntatem defuncti. L. D.E.

Lucius Titius septicie filie sue naturali concordia ancillam suam donavit. deinde postea testamento filie sue cum aliis quibusdam ancillam suprascriptam legavit ut manumitteretur. quero an septicia filia naturalis ancillam suprascriptam manumittere cogi possit. Paulus respondit si vivo patre naturali donatio ancille sue fuit neque patris naturalis iudicium in ceteris legatis filia agnovit non posse eam compelli ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere. Lucius Titius Sticum servum meum vivo legavit et petiit ut neque ab eo neque ab herede eius unquam manumitteretur. Paulus respondit testatorem potuisse hunc postea manumittere servum ad libertatem per

ducere quia non sibi dixisset legem sed legatario. Scevola.

Quae ancilla mea cum herede meo servierit annos decem volo ut sit mea liberta. quaeritur cum libertam suam esse voluerit nec id heres facere potuerit nec directa pure data sit libertas an et post decem annos in servitute remaneret. Respondit nichil proponi cur non tradendis libertas debeatur. Lucius Titius ita cavit meum filium heredem te rogo ut si Stichus et Damas et Pamphilus te pro omnibus debito ex aere alieno liberaverint quem altius quam tuam servitutem experiantur. quero an si pro herede constiterit quominus aes alienum exsolveret ut ex causa fideicommissi libertatem consequi possint. Respondit non equitate imputandum heredi si pro commoditatibus rei sue admittande aes alienum tardius exsolvit vel si manifeste studium non solventis eius pateat ut mora libertatibus fieret probaretur repraesentandas libertates. Tutores qui et ipsum testamento liberis dederat fideicommissit de manumittendis servis ipsius tutoribus si is a tutela excessit et fuerat qui a se ceteros servos libertatem praestare deberent tutores qui in locum excusati dati tutores tutelam administrent. Respondit scilicet ea que proponerentur libertates et ab heredibus scriptis utrum datas. Seio cum libras decem et Sticum notarium quem peto manumittas sed decem testo tutorem cuius a tutela se excusavit quaero an nichilominus fideicommissaria libertas debeatur. Respondit nichil proponi cur non ei debeatur. Sorore sua herede instituta de servis ita cavit volo et rogo dulcissima mea soror in commendatione te habere Sticum et Damam negotiatores meos quos ego non manumisi donec restituerint. si autem et sibi placuerit significavi tibi et mentem meam. quero si partis actoribus rationes reddere heres libertatem non praestet dicendo eos sibi non placere an audienda esset. Respondit non spectandum quod heredibus displiceret sed id quod viro bono possit placere ut libertatem consequatur. Lucius Titius heredem fideicommisit ut Pamphilam ancillam sexe cum filio eius redimerent et manumitterent et vindice quanti singuli erant redimendi estimavit medio

Lucius naturali. que erat nata ex concubina et sic non erat in potestate destinguit. tenuit de pacto cum non esset in potestate ut. s. de con. l. ... quod sit et cogeretur ut. C. ol. l. ii. si pro testatore ... cum. l. die conf[?] ... non ei potuit ut. s. del. in. l. si quis in pri. ... testo. ... filio ... l. pl. ... fideicommissaria non directa ... adita hereditate ut. s. de ma. te. l. testo. ... quesitum dicit. ... ... servus alieno quo pignori tenetur creditori. egregia

minimum remansit ... partem quorum ab eo redimi ... libertate. Lucius Titius ... indict. ... de ... c. l. ... salario ... quae ... si ... creditoribus ... non dico ... fenora ... ... restitui ... creditoribus non pertinet ut. s. de man. ... filii

ut filiam pro fideicommisso reliquit non ... solum ... ut ... filius ... filius ... ut de ... non ... et ... fideicommissi ... alium de ... ... fideicommissum ... quas libertate legata relicta intell.

filius ... ... fideicommissum ... ...

tempore pamphila anq̃ pecunia solue-
rit peperit quero id quod natum est ex pam-
phila utrum ad heredem suum an ad heredem
pamphile pertineat. R. id quod natum est pam-
phila eius quidem esse cuius ea fuerat tunc cum
eam pareret. uerum si heres hac in mora fidei. lib.
fuit compellendum partum quoque ad liber-
tatem perducere. ¶ Lucius titius testa-
mento ita cauit medicos tibi commendo
illum et illum in iudicio tuo erit ut
heres bonos libertos et medicos quos si e-
go libertatem eis dedissem ueritus sum
quod sorori mee heredi fecerunt medici ser-
ui eius manumissi habeat quod salario ex-
pleto reliquerunt eam quero an fideicommissa
libertas supradictis uerbis competere pot.
R. secundum ea que proponerentur non necessita-
tem heredibus impositam sed arbitrium remis-
sum. ¶ Seius stico seruo suo liberta-
tem dedit si rationes sic reddiderit. igitur
quero an ratio pecunie geste ita putari
debeat ut dampna que contingunt ca-
su ad onus reliquorum non pertineant.
R. in neglego quod uoluntate domini admi-
nistrasse proponatur ea dampna que
casu ita acciderunt ut seruo possit id
imputari non pertinere ad reliquorum o-
nus. Item quero cum omne peculium redde-
re iussus sit an ita peculium computari de-
beat ut id solum peculium ei uideatur quod
quamdiu ex eo domino debeat superesse.
R. in ea specie de qua queritur non debere de-
duci de peculio quod domino debeatur. ¶ I-
tem quero an si ex reliquis in peculi-
o aliquid conuertitur deduci hoc ex pe-
culio reddendo debeat. R. si id quod ex
causa fideicommissi que proponeretur in peculium
uersum est reliquorum nomine dissolutum
est satisfieri conditioni. sed id quod reliquum
est peculii soluetur. ¶ Libertatem ita
testamento dedit cupitum seruum meum cum meus
filius meus uiginti quatuor annos im-
pleuerit rationibus redditis liberum esse uolo
post mortem testatoris tutores cupito
exactionem commiserunt isque nummos re-
dactos expensauit eisdem tutoribus de-
inde filius impubes decessit cuius
mater heres extitit et tutores filii tutele
iudicio condempnati sunt heredi cupitus

ad libertatem proclamabat eo tempore
quo si uiueret impubes annos uigin-
ti quatuor etatis haberet et offerens rati-
ones unius anni in diem mortis testato-
ris quo tempore suscepte sunt quesitum est
an eius quoque rationes quas tutores peri-
culo suo egerunt cupitus compellendus reddere debe-
at. R. eum de quo queritur rationis admi-
nistrationis reddende ita uideri paruisse si et quod
ex eo gessit recte desiderari potest quod red-
diderit nam aliam conditionem heredum
ore interpretatione ita accipi posse ut defunc-
to pupillo tempus quo si uiueret .xxiiii. annos
impleret expectare sufficit. ¶ Dari iam
mas seruum meum si rationes reddiderit lib.
esse uolo quesitum est an non solum rationes
uerum si qua alia consilio et fraude eorum
mota sunt prestare ab his debeant ut ad
libertatem perueniant. R. omnium reddendarum
conditione continere et quod quo-
que genere seruum actum fuerit respicit. ¶ Int-
ra certa tempora conditioni reddendarum ratio-
num non paruerunt postea autem parati
erant quesitum est an perueniant ad liber-
tatem. R. si per eos stetisset quominus intra
tempora prescripta conditioni parerent
non idcirco liberos fore quod postea ra-
tiones uelint reddere. ab heredibus meis pe-
to fideique eorum committo cum filius meus .xxiiii.
annos impleuerit stichum rationibus redditis
manumittat quero an eundem seruum
publicum mediem usque in diem puber-
tatis filii sui actum agere uoluit. R. ma-
nifestum esse testatorem eius quoque actus
a sticho rationem reddi uoluisse. ¶ Dic
seruus meus uideo ut det prestetque filie
et uxori mee et heredibus meis sine ulla
controuersia tot aureos et ut ipsum manu-
mittant fidei eorum committo quesitum est
cum uxor abstinuit ab hereditate utrum du-
abus an filie prestare debeat. R. filie que
ex asse heres extitisse proponetur se pro so-
lido dandum. ¶ Herede filio suo ex asse in-
stituto libertatem dedit in hec uerba de-
cember dispensator meus seruus uilli-
cus et uictorina uillica serua contubernalis
eius in annos octo liberi sint si quos in mini-
sterio filii mei uolo te autem seuere fili ka-
rissime peto uti decembrem et seueram commen-

cunctis heredes quibus presentem libertatem non dedit et conditionem adimissi heredes quos sponte et liberos et tutores dixit. quero cum eo tempore quo Titius testamentum fecit filius meus natus fuerat annorum x. et Titius post biennium et sex menses decesserit an in octo in quo libertas dilata erat ex tempore testamenti facti an vero ex mortis tempore numerari debeant. Respondi posse videri testatorem eos annos octo de die libertatis prestande sensisse quo computandi sunt a die testamenti facti nisi aliud voluisse testatorem probaretur. Septicio cui filiam meam familiam impuberem si rationes tutele filie mee administratas reddiderint liberi esto. filia cum adhuc impubes esset uno die decessisset et ex substitutione servus heres extitit. quero cum Sperondo(?) tutores pupille non administraverint et vivo pupilla desierint ipsius tutores administrare et si vixisset tutela et annos duodecim amplius duodecim annis liber sit ex testamento. Respondi secundum ea que proponerentur liberum esse si nullas rationes administrasset quas reddere heredi deberet. Stichum rationibus redditis manumitti volo. Stichus Titius probante domino nomina fecit et rationes a domino subscriptas edidit nisi postea nomen illud fecit. quero an si qui minus solvendo fuerint debitores quibus etiam auctoritate rationes erant applicati nunquid videatur conditioni satisfactum. Respondi secundum ea que proponerentur non pertinere ad onus reddendarum rationum quod solvendo non essent debitores. Marcell.

Divus Antoninus aug. pius rescripsit quo militi suorum per omnia ratam esse voluntatem supremam constituit cum et institutus et substitutus incontinenti prius quam adirent hereditatem decessissent eos quibus ab his et libertas et hereditas per fideicommissum data esset perinde liberos et heredes iussit esse ac si utrumque directo accepissent. eorum autem qui a pupillo libertatem et hereditatem per fideicommissum acceperint cum eque incontinenti et institutus et substitutus decessissent sic videtur libertatem prestandam esse. Paul.

Fideicommissaria libertas non debet cui quod post ea vivit dominus.

Sed de libertate fideicommissaria prestanda. Imp. servus cum domino recte contendit. Ulp.

Si debitor rogatus sit a creditore ancillam suam pignoratam manumittere dicendum est fideicommissariam libertatem relictam esse utiliter a debitore et nihil interest sic certa quantitas ab eo relinquatur an fideicommissa libertas sive plus sit in pretio sive minus cogitur libertatem prestare si modo semel agnovit voluntatem creditoris. agnovisse autem sic accipiendum si forte cum conveniretur ab herede usus est exceptione vel alias voluntatem suam ostendit. nam si conveniatur debitor ab herede creditoris doli exceptione uti potest in id quod interest debitoris ancillam suam heredem in fideicommissaria libertate quamvis quis modicum sive legatum consecutus necesse habet servum suum manumittere. pecuniarum enim fideicommissum si diversum fuerit statuimus tamen fieri cum libertati quam fideicommisso satis igitur est eum qui agnovit legatum relictum quam libertatem inficiari. Quicunque servo vel ancille fideicommissaria libertas relinquitur in ea conditione est ut quamdiu manumittatur servilis conditionis sit et si quidem si nulla mora prestande libertati qui prestare debet fecit nihil de statu eorum mutatur ideoque interim eos legari posse cum sua causa constat. Idem.

Fideicommissaria libertas ita potest dari heres si volueris fidei tue committo ut Stichum manumittas quamvis nihil aliud in testamento potest valere et initium hereditatis plane et ita si sic voluit potest ei libertas ascribi. sed et ita ascriptum sit si servus voluerit Stichum liberum esse volo nihil dicetur posse dici valere libertatem quia conditio precisa est quemadmodum si nihil legatum ascendet quod si ita scriptum sit si heres voluerit non valebit sed ita demum non valebit si totum in voluntate heredis fecit si voluerit. Ceterum si arbitrium illi quasi bono viro dedit non dubitamus quin debeatur libertas nam et eam libertatem deberi placuit si tibi videbitur puto manumittas ita enim hec accipiendum est si tibi quasi bono viro videbitur. nam et ita relictum si volu

[illegible]

tatem meam probaueris puto deberi quemadmodum si te meruit quasi uirum bonum uel si te non offenderit quasi uirum bonum uel si cui probaueris uel si non reprobaueris uel si dignum putaueris. nam et cum quidam ita uerbis fideicommissi reliquit illi si probaueris libertatem eum uolo relinqui. Diuo Seuero rescriptum est fideicommissum peti posse. quamuis autem in heredis arbitrium conferri non debeat, tamen conferri potest. Quidam cum tres seruos legasset fidei heredis sui commisit ut ex his duos quos uellet manumitteret. fideicommissaria libertas ualebit et quos ex his uellet heres manumittet. quare si eos uendicaret legatarius quos heres uult manumittere exceptione doli repellatur. Ulp.

Si pater duos filios instituerit heredes et agnatione postumi ruptum sit testamentum quamuis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat tamen fideicommisse libertates prestari non debent sicut nec legata quidem a fratre prestare coguntur. Si cum alienum seruum heres rogatus sit manumittere item communem uel eum in quo usufructus alienus est latitet non utique se contra libertatibus succurretur. Si statuo libertas per fideicommissum data fuerit sub conditione si rationes reddiderit et is absente herede paratus sit reliqua soluere pretoris officio continetur ut uirum bonum eligat cuius arbitrio rationes computentur, quique ut pecuniam que ex computatione colligitur deponat atque ita pronunciet libertatem ex causa fideicommissi deberi. hoc autem fieri conueniet si ex iusta causa heres abesset nam si latitaret satis erit liquere pretori per seruum non stare quominus conditioni pareat atque ita pronuntiare oportebit.

Cum sub conditione libertas seruo legato datur non aliter fideicommissario tradi potest, quam ut caueatur restitutum iri eum existente conditione. Cum decem ... annorum cum in extremis ... ualitudine presentibus uiris honestioribus et matre sua ad quam legitima eius hereditas pertinebat ita locuta est Mallas meis meam seruam liberam esse uolo intestata decessit. quero si mater ter-

senatus consulto legitimam hereditatem eius non uendicasset et hereditas ad proximum agnatum pertinuisset an fideicommissaria libertas debetur. Respondit deberi nam et eam quem in extremis dixisset Mallas meis illam et illam liberas esse uolo tamen uideri ab omnibus qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent petisse ut hoc fieri possit. Idem.

Quidam in testamento scriptum esset Sticho do lego uel heres meus dato ita ut eum Titius manumittat. Titio petenti legatum Stichum exceptionem doli mali obstaturam nisi cauerit se libertatem secundum uoluntatem defuncti prestaturum.

Si is cui res seruus Africanus. legatus est rogatus manumittere Latinorum fieri libertum. Respondit fore et si non legatarium sed heredis fidei commissum esset. Et si non omnino quereretur heredi fidei commissum esset eque dicendum esse ciuem Romanum liberti fieri. Eos autem qui latitauerunt ab heredibus a quibus redimere prestare essent utilem actionem eo nomine dari debere uel familie herciscunde iudicio eos esse acturos esse. Marcell.

Si seruus legatus et per fideicommissum manumissus sit seruus diuus Seuerus consultus putabat nouissimam scripturam ualere siue libertas sit siue legatum quia cum libertatem datam postea etiam placeat adimi et per legatum constat et posse adimi. Sed si in obscuro sit nobis qua mente post libertatem legauit eundem seruum in obscuro libertatem preualere quod similiter quoque modo in moriente dicitur. Idem.

Non tantum ipse qui rogatus est manumittere ad libertatem perducere potest sed et successores eius siue emptione siue alio quocumque modo successerint sed et si nemo successor extiterit ad fiscum ita transit ut ab eo libertas prestetur. Is autem qui rogatus est manumittere in eo tempore quo alienare prohibetur potest manumittere. Si alienum seruum quis rogatus sit manumittere cum ei pecunia certa legata esset ut emat eum et manumittat et dominus nolit eum uendere lega-

[illegible]

[illegible]

tantum retinet ex voluntate defuncti. Item per fideicommissum libertas debetur liberi quodammodo loco est et statuliberi locum optinet vel eo magis quod nec in alium sit transferendus ita ut aut libertas eius impediatur aut patronorum iura graviora experiatur. Senatusconsulto Dasumiano cautum est ut si ex iusta causa absit qui fideicommissariam libertatem debet et hoc pronuntiatum fuerit perinde libertas competit atque ut si oportet ex causa fideicommissi manumissus esset. Abesse is intelligitur qui a tribunali abest, et quia de heredibus tantum cautum erat adiectum est eodem senatusconsulto ut quicumque fideicommissariam libertatem debet ex quacumque causa iusta pronuntiatum fuerit cum eos abesse perinde habeantur atque si ut oportet ex causa fideicommissi manumissi essent. Articulo Iunciano senatusconsulto cavetur ut in provinciis praesides provinciarum cognoscant licet heres non sit eius provinciae. Sed et si hereditarium servum quis rogatus sit manumittere sed prius ex senatusconsulto Iunciano post pronuntiationem pervenit ad libertatem. Sive heres ex iusta causa abest sive latitet sive praesens non vult manumittere pro absente, cum heredi divus Pius rescripsit emptor quoque ut manumittat eodem senatusconsulto expressum est et praesens coheres pervenit manumittat atque si traditum a coherede accepisset. quod et in pubertatis persona coheredis qui non erat rogatus manumittere eundem principem rescripsisse relatum est. Sed si in matrimonium eam quis rogatus est manumittere non est cogendus eam uxorem ducere sed sufficit fideicommissaria libertas. Ulp.

Postea quam a creditore alienati sunt servi quibus fideicommissaria libertas adscripta est nisi ex iusta causa adversus heredem subveniri eis posse. Marcell.

Si quis rogatus ancillam manumittere moram fecerit si interea enixa fuit constitutum est hunc partum liberum nasci et quidem ingenuum. Sunt constitutiones quibus cavetur statuliberum quo libertas deberi coeperit ingenuum nasci et hoc magis est et sine dubio sequendum quoniam libertas non privata sed publica res est ut ultro is qui eam debet offerre debeat. Sed et si nondum libertate debita fideicommissa ancilla peperit studio tamen heredis fuit effectum ut non debeatur libertas debetur veluti qui tardius adierit hereditatem ut qui nati sunt ex ancilla servi eius fiant placet manumittendos sed tradi matri oportet ut ab ea manumittantur ut et liberti potius matris fiant namque quos indignus est heres servos habere quidem nec libertos habebit. Marcell.

Si mater postquam filium suum accepisset vel qui in eius locum successit praestare noluit libertatem compellendi sunt amplius si mater noluit sibi filium tradi aut interim natura cesserit non abre est dicere medio ita natis ab herede de libertate praestandum. Maec.

Sed et si non data opera tardius adierit sed dum de adeunda hereditate deliberat idem dicendum est et si postea agnovit se heredem institutum quam ancilla peperit placet hoc quoque casu subveniendum esse hoc tamen casu ipse manumittere debebit non ut matri tradere. Sed et si directo libertas data est vel fuit ancillae et eorum aliquis evincitur quem adeo natis subveniendum nam ubi quidem petitur fideicommissa libertas et praetor parvulis subvenit cum vero directo libertas datur non petitur sed etiam hoc casu puto nato subveniendum esse ut adito praetore iuvenem madisceret actionem exemplo fideicommissae libertatis sic et demque Marcell. libro XVI dig. scribit et ante aditam hereditatem usucaptus qui testamento manumissi sunt subveniendum esse ut eis libertas conservetur utique per praetorem quamvis et his imputari possit quare usucapti fuerint in pupillis autem nulla deprehenditur culpa. Marcell.

Lucius Titius testamento ita cavit si quos codicillos reliquero valere volo. Si quis mihi et Paula quae uxor mea fuit interim filius natus nataue erit ex semisse heredes sunto. Gaius Seius ex semisse heres esto. Stichum et Pamphilum servos meos et heredis tuae fidei heredis committo ut cum ad pubertatem liberi mei pervenerint manumittat. Deinde in parte novissima ita cavit quod si liberi mihi nati non erunt aut intra pubertatem decesserint tunc heredes sunto ex dispartibus partibus Mucius et Maevius legata quae priore testamento quoque filios

[illegible]

et servum reliqui pristinam volo hoc est et aliquem alii heredibus deinde codicillis ita cavit Lucius Titius heredibus primis et substitutis salutem. Peto ut ea que testamento legavi et ea que codicillis cuicumque legavero prestetis quero an liberi Lucio Titio nati sint Aristo et Pamphilo et Benedicto et Diffilio servis confestim fidei commissaria libertas prestari debeat. Marcell. respondit conditionem que libertati eorum de quibus queritur si filii heredes extitissent apposita esset repetitam non videri. Heredes confiteri libertatem prestandam esse et a primis et a substitutis heredibus nam ut supra scriptum est petiit ut ea que testamento cavisset prestarentur. Cavit autem de libertate eorum servorum aequum sub conditione cavit et si alterius generis conditio esset expectanda esset. Sed non est inscribile ut hic in ista conditione cogitaverit cum fidei substitutorum committeret qui admitti ad hereditatem non possent simpliciter sine conditione. Terenc.

De ademptione libertatis.

Cum libertas legi libertatis adimitur aut pro non data habetur aut esse perinde obsidionali ac si a testatore adempta esset.

Statu. Paul. De statulib.

Statuliber est qui statutam et destinatam in tempus vel conditionem libertatem. Fiunt autem: aut statuliberi vel in conditione expressa vel implicita conditione expressa quidem manifestum est implicita cum in creditoris fraudem manumittuntur nam dum incertum est an creditor iure suo utatur interim statuliberi sunt quia fraus cum effectu in lege Elia Sentia accipitur. Ulp.

Qui statuliberi causam apprehendunt in ea conditione est ut sive alienetur salva spe libertatis alienetur sive usucapiatur sive manumittatur non perdat spem omnem liberti. Et statuliberi enim non prius servus nanciscitur sive manumittatur nisi adita prius vel ab uno ex institutis hereditate ceterum autem ante aditionem sive tradatur sive usucapiatur sive manumittatur spes statute libertatis intercidat. Sed et si tabulis impuberis libertas servo ita ascripta est si in vivo pupillo post aditionem necessariam hereditatis patris statuliber sit Cassius negat. Ul. et Cassium autem que sententia Iulianus [illegible] plus sumpsit. Iul. et si legatus sit servus ab herede patris liberare iussus in pupillaribus tabulis prevalet libertatis donatione.

Si in primis tabulis sub conditione servus cum libertate et parte dimidia heres sit institutus an statuliberi causam optinet. At ut adeunte coherede cui sua causa usucapiatur cum a semetipso acceperit libertatem non potest statuliberi causam optinere plane si conditio vel deficiat quo casu scilicet vel libertatem adipiscatur dicendum non est statuliberi causam optinere, cum quod non a semetipso sed a coheredibus accepisse libertatem creditur. Sed et quemadmodum in secundo gradu pupillo servus cum libertate substitutus sit si necessarium causam optinet que sententia utilitatis causa recepta est et a nobis probatur. Celsus quoque et putat libro xv. cum libertate substitutum statuliberi causam optinere. Idem.

Statuliberos adiri non placet oportet si nemo eos impediat et si conditio possibilis sit sed et si etiam heredis persona iussi sit parere conditioni quid dici debeat si quando pareat conditioni et statim liber est etiam invito herede quod si non patitur heres parere puta offerentem sibi decem que dare sibi iussus erat procul dubio liber est quia per heredem stat quominus conditionem impleat et puto [illegible] de peculio eos ferat an ab alio receptam receptum est enim ut servi peculii res quoquo modo eam pervenerit ad libertatem suscipiendi sive alienare iussus est inde queritur si forte debeatur pecunia huic servo vel ab herede quod in medium decem plus erogavit vel ab extraneo nec velit heres debitorem convenire vel statulibero solvere pecuniam an debeat ad libertatem pervenire quasi moram per heredem patiatur etiam aut legatum huic statulibero fuit peculium aut sit non legatum peculium servi scribit mora eum libertatis passurum ob hoc ipsum quod ei aliquid ex ratione dominica debetur nec ei ab herede prestaretur quam sententiam et Labeo probat. Et Servius probat et si moram faciat heres quod noluit exigere a debitoribus nam perventurum ad liber

collectos ex uenditionibus precium rerum sic ponitur. s. de aum. [illegible] ita aut in prin. i plz. de furt. qui uas. § alii dicta. no arg contra q' uide e. reddisse. s. i. o. stichum si heres. aureliunum. hic non ut uti. de reg. iur. l. non ut contra iar. s. de pig. act. ut p saltem. dedit l. xi. ak. § q' habeat lex archiuse. ¶ Si ita statu lib' sit. sic. z. e. § si heredi in prin. i dic ex texto non ex ius manu missione p eum. l. decem. aurius. i. no. ad libertatem. i. e. s. z. e. stich um. § damas. sunt no potest. ut suritis ut. z. l. pr. § stichus

legatum. § qui repetos i fac. z. e. si heredi. ii. no ee. ii. non indebitur. no solu no stare ut. z. e. si heredi tas in prin. i fac. s. de ma. c. qui filium in potestate in

tatem. At in edicto quoque inuenitur uerum quod seruius ait. Cum igitur putemus ueram sententiam seruii uideamus an et si non fuerit prelegatum peculium seruo si iussus dare dixit dicta. Constat enim statuliberum de peculio posse dare uel ipsi heredi cui iussus uel alius et si eam partem perdiderit peruenit statuliber ad libertatem denique in remedium loco hec demonstratio domino statuliberi ut cum extraneo iussum dare prohibeat ne in nummos perdat cum statulibero peruenire defendi potuerit et si non uult exigere uel ipse soluere ut huic habeat. unde additionem pariat libertatem competere et ita quoque cassius scribit non solum autem si eum cui iussum dare prohibeat statuliberum ad libertatem peruenire uerum et si ascendere capitolium iussum ascendere uetet et si capite iussum dare capitulum ne prohibeatur nam et qui prohibet seruum proficisci intelligendus est impedire libertatem magis uelle quam operis seruituti sed et si iussum coheredi dare non patiatur minus coheredibus dare eque liberi erit. Si is cui iussus erat dare et liberi est familie herciscunde iudicio ab eo qui impedit consequitur quod sua intererat prohibitum statuliberum non esse. ¶ Si x dare iussus et liber esse in quintum dederit non peruenit ad libertatem nisi totum dederit cum igitur uendiderit quinque nummos dominus eorum potest. sed et si residuum fuerit solutum tunc in id alienatum est. eius autem dominium non erat translatum. Ita peruenit precedentis summe alienatio sit cum ut non retro nummi fiant accipientis sed tunc cum residua summa fuerit exsoluta. ¶ Si plus quam iussus erat dederit statuliber puta x iussus est dare xx dederit siue nummi sunt siue in sacculo dederit peruenit ad libertatem et superfluum potest repetere. ¶ Si quis seruum iussum x dare et liberum esse uendiderit sine peculio distrahet uenditus statuliber sit quasi prohibitus uideatur de peculio dare hec ita quod sine peculio distractus est an uero cum fuerit prohibitus peculium tangere et puto tunc demum liberum fore cum uolens dare prohibeatur non statum ubi uenit. ¶ Si quis seruum iussum decem dare et liberum esse operam prohibeat uel si quod ex operibus suis meruit abstulerit ei dominus uel si quid ex mercedibus suis exegit uel collegit heredi dederit an ad libertatem perueniat et puto si quid ex operis dedit uel in uicarium dederit ad libertatem peruenturum quod si prohibeatur operam tibi liberum fore arbitror qui operam domino de plane si ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta liberum fore arbitror quia de peculio dare prohibetur. ¶ Sed si testator uel ex operibus ut det iussit prohibitum operam ad libertatem peruenturum non dubito sed et si argento subtracto uel rebus aliis distractis nummos confusos dederit perueniat ad libertatem quamuis si nummos subtractos dedisset ad libertatem perueniret neque enim uidetur dedisse sed magis reddidisse sed nec si alius subripuerit nummos et heredi dedit ad libertatem perueniet quia aliena nummi qui accepit possunt. Plane si sic consumpti fuerint ut nullo casu alieni possint competit libertas. ¶ Non solum autem si heres moram fecerit libertatis sed et si tutor uel curator uel procurator uel aliqua in alia persona additionis partem non est libertatem competere dicemus et sine hec uerba utimur in statulibero ut sufficiat per eum non stare quominus pareat conditioni.

¶ Si quis heredi in diebus triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuit ut cum heres tardius adierit tricesimum et liberos si sine dolo in tardius adierit eum tem cum intra dies triginta adite hereditatis ad libertatem perueniret queritur uera est sed quid si certa opera tenerit an ob id statim adita est hereditas ut ad libertatem perueniatur. quod eum si tunc habuit post aditam hereditatem hec desiit sed hic expleta uidetur conditio quia per eum non stetit quominus impleatur. si quis sic acceperit libertatem cum decem dare potuit liber esto tenetur ut licet huic x uel idoneus fuit ad acquirendum uel ad consequendum peculium ei non alias ad libertatem peruenturum nisi dedit aut per eum non stetit quominus det que sententia uerior est.

¶ Stichus annua bima trima die decem

potestatiua [illegible] intellige non casualis. Si quis heredi adierit hereditatem [illegible]

sequatur potentiam suam [illegible]

non q° edicit [illegible]

abortum fugat. [illegible]

q' optaliter et [illegible] quia cum o. x. offe. p3 fui ar. i q no e nerita [illegible] si sufficit sola oblatio non qui esset absens qui recipere debet ut hic ii. e. cum heres in prin. i § si duobus q' no sit al' ut e. de usur. l. acceptam locum no ee. sic. s. de edil. e. quid sit fu. in prin. iar. s. e. de cap. l. si quis liberos heredi uo. i sic triginta p tribus an. in quorum quolibet tenetur soluere x. ipsa esset ut ad libertatem peruenire ut. s. de ma. de si ita fuit. § fi. s. i. e. l. si triennio sed ut z. l. pr. § stichus tico que tres si ubi solues. atqui opponit si ubi nunc respondit ut

Cum heres esset. seruit si presens accipere recusat ut. s. l. pr. § stic annua. cum ei placuerit. sic. s. de usur. l. acceptam i quia in pig. l. i. s. [illegible] § si pecunia in sacculo. non e collata relicta. non possit. nisi conditio impleta. annuis [illegible] q' plurimi ex eo q' tam longum tempus ut conditio impossibilis adiectam ut s. de ma. t. l. cum plit. § fi. i. l. si in pri. ut ar. s. de usu fru in pu tico. sed mihi de heredi institutione impossibile si hinc hui. § ut solue ut p aliam conditionem coniungitur ut i de natura e impossibilis

annos heredi si dederint liber esse iussus est si pri
ma pensione stetit per heredem quominus acci
peret. R. exspectandam esse primam pensio
nem placet. et quia tempus adiectum est et
adhuc supersunt due alie pensiones sed et
si ad. R. sola heredi que obtulit ad primam
pensionem an etiam ad sequentem quoque pro
sit si offerat. R. an et ad tertiam si sequens
pensio non sit accepta et puto sufficere hu
ius et penitentie heredum locum non esse quod
et Pomp. probat quod si servus qui annua bi
ma trima die iussus est dena dare totam sum(mam)
offerat heredi non exspectata die vel. x. pri
mo anno tantum secundo anno. xx. obtulerit
benignius est eum ad libertatem perve
nire cum utriusque prodesse a submit
tetur et servi quanto maturius etiam li
bertatem perveniat et heredis quatenus di
latione intemptata illico accipiat quod post
tempus consequi poterat. Dum ita sit libertas
servo data si quinquennio heredi servie
rit deinde eiusque heres manumiserit statim li
ber sit quasi per eum sit effectum quominus
ei serviat quamvis si non patiatur sibi eum
servire non statim pervenisse quasi quin
quennium non prestiterit. Divus Pius rei tuendus
est manumissus enim amplius servire non
non potest. aut is quem quis non patitur sibi
servire stare per eum potest minus quinquennio te
pus at quia quinquennio ei servire non po
test sed vel quo minus potest. Post ult. libro dig.
xvi. scribit si in arbitrio data sit libertas si
tres servos pepererit et per heredem stetit quo
minus pareret puta quod ei medicamentum
dedisset ne conciperet statim liberam futuram esse
quid enim exspectamus. idem et si heres egis
set ut aborturi faceret quia et uno utero pote
rit tres edere et parere. Item si heredi servire
iussum statuliberum heres vendiderit et ac
ciperit eo ad libertatem statim perveniet.

Quum heres rei publice. Paul.
esset causam alterius et pecuniam statuliber
heres vel exspectare eum debere conveniret is
autem dedit vel deponere vel edere pecu
niam consignatam oportet quo subsecu
to statim ad libertatem perveniat. Non
est statuliber cui libertas in tam longum
tempus collata est ut eo tempore is qui manumisit
vivere non possit. aut si tam difficile

immo pene impossibilis conditio adierit
vel alii vendiderit ut aliunde ei libertas
obtingere non possit veluti si heredi meo
mille dedisset. aut cum moreretur liberum
esse iussisset. sic enim libertas inutiliter datur
et ita Iul. scribit quia nec animus dantis li
bertatis est. Servire Titio anno et li
berum esse iussus Titio mortuo non statim lib.
fiet. sed cum annus transierit quia intell.
non tamen sub conditione sed etiam tempore datam liber
tatis etenim absurdum est maturius eum libe
rum fieri cum conditionem non impleverit quam
eo die quo liber futurus foret si eam im
pleret. Si duobus. x. datis esse liber iuss
sit ubi et unusquisque accipere noluerit me
lius est dicere posse eum etiam quicquid alteri
offerentem ad libertatem pervenire.

Stichus Titio si per triennium servierit vel
si illi. c. opus dederit liber esto hoc modo li
bertatem utiliter datam posse placet. nam et
alienus servus servire nobis potest sic
ut liber. et multo magis nobis opus da
re nisi testator servitutis appellatione dom
ni magis quam operam intellexit. ideoque et
si prohibeatur heres Titio servire perveniet ad liber
tatem. Stichus si heredi meo uno
anno servierit liber esto querendum est an
nus quomodo accipi debeat. an qui ex con
tinuis diebus .ccc.lxv. constet an qui bisex
to sed et supputatis magis intelligendum est.
Pomp. scribit. sed et si quibusdam diebus ani
mi valitudo aut alia iusta causa impedimen
to fuit quominus serviat et hi dies anno
computandi sunt servire enim nobis intelligun
tur hi quos egros curamus qui cupien
tes servire propter adversam valitudinem
impediuntur. Item si. x. dare heredi
iussus fuit heres et per partes accipere suo
re libertatis cogendus est. Ita lib.
esse iussus si Titius capitolium ascenderit
si Titius voluerit ascendere impedietur li
bertas. Idque iuris est in similibus
causis et conditionibus et ita Cassius. aut ei cui
servire iussus est anno illud tempus
quo in fuga fuit vel in controversia pro liberta
te non proficit. Pomp.

Statuliber rationem reddere iussus est.
reliquum quod apparuit solvit de eo quod ob
scurius est satisdare paratus est nec(essa)

[illegible]

eius et iussu recte putant liberum fore ne multi ad libertatem peruenire non possint media causa et genere negocii huius.

Statuliberi qui non rationes reddere sed peculium iussus est dare numerare non uidetur iussus fore dare. VLP.

Statuliberi pena seruus effectus sit et post emptionem statute libertatis conditio extitit quamuis ipsius statuliberi nichil proficiat partu tamen proficere oportet ut partus liber nascatur aeque si mater captiuata non esset. quid tamen si qua pepererit in seruitute deinde ab hostibus capta pepererit ibi post existentem conditionem an liberum pariat et infans quidem cum seruus hostium sit nequaquam dubium est sed iure est postliminio eum liberum fieri quasi si mater manente eo liber nasceretur. plane si hec apud hostes eum conceperit et post existentem conditionem ediderit benignius dicetur competere ei postliminium et liberum esse eum. Statuliber parendo conditioni in personam emptoris peruenit ad libertatem et sciendum est hec ad statuliberos omnes secus pertinere non solum autem si euenerit hec conditio ad eum tamen sit qui emit. uerum ad omnes quicumque quauis dominium in statulibero nacti sunt. Siue igitur legatus sit tibi ab herede statuliber siue adiudicatus est siue usucaptus uel aliquo iure tuus factus est sine dubio dicemus iure parere conditioni in persona tua posse. sed et in herede emptoris idem dicendum. si filius institutus sit heres et statuliber filio dare iussus est et liber esse siue filio siue patri dando peruenit ad libertatem quia et ad patrem hereditatis emolumentum peruenit. sed et si post mortem filii patri dederit quia heredis heredi liber erit. nam et si quis certe dare iussus sit et liber esse deinde hic heres extiterit non quasi in extranei persona sed quasi in heredis conditioni parebit. Statuliber x dare iussus est et liber esse si quis cautus distractus sit residua quicumque emptori numerabit. Si seruum tuum statuliberum emerit tibi dare heredibus dare iussus est et si tu eo seruo decedente si medio is eum peculiari nomine emerit neque ei tu peculium ademisti puto liberum fore. sed ut eo modo eum dedisse intelligatur perinde atque si tua uoluntate eiusmodi alii seruorum tuorum dedisset. Si quis non dare sed rationes reddere heredibus iussus liber esse iussus est an ad emptorem hec conditio transeat uideamus et alias sciendum est eas demum conditiones ad emptorem transire que sunt in dando etenim si que sunt in faciendo non transeunt ut puta si filium eius docuerit. hec enim personis eorum coherent quibus ascribuntur. rationum autem reddendarum conditio que ad reliqua quidem attinet et in dando pecuniam consistit quod quidem ad ipsa uolumina rationum reddendarum pertinet atque exhibitiones et dispungentiones atque excusationes factum habet nunquid ergo reliqua quidem emptori dando perueniat ad libertatem. cetera in persona heredis consistant puto igitur et ad emptorem reliquorum solutionem transmitti sic fiet ut diuidatur conditio et ita Pomponius libro octauo et Sabino scripsit.

Usufructus alienatio PAUL. Conditionem statuliberi secum non trahit.

Statuliber esse iussus si POMP. decem dederit liber esto heredi dare debet neque qui non habet cui det heredi dando ad libertatem perueniet. Si plures suos quisque heredum diuersis emptoribus uendiderint quas portiones heredibus dare statuliber debuit easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait si nomina demonstrauerit heredum in testamento posita sint uiriles partes eis dandas si non ita si heredibus dederit hereditarias. VLP.

Statuliberum medio tempore seruum heredis esse nemo est qui ignorare debeat ea propter noxe dedi potest sed deditus sperare adhuc libertatem poterit. nec enim deditio spem adimit illi libertatis. Si statuliberum non certe conditionis heres uendiderit causa eius immutabilis est et liberare se ab eo potest simili modo ut ab herede si tamen suppresserit conditionem statuliberi ex empto quidem tenetur. grauiores autem stellionatus crimen imponunt ei qui sciens dissimulata conditione statute libertatis simpliciter eum uendidit. Illud tamen tandum liberatio est an contingat ei qui ut concedit statuliberi et ignorauerimus putabat liberam et id dicebat et si de stipulatum fieri deberet cumque statuliberum solui fieret

[illegible]

aut si ante absolutionem ad libertatem pervenisset et extingueretur obligatio totam enim in ea obligatione consistere que pecunia soluta prestanda potuit libertas. ante pecuniam non potuit nec repeti potest. quesitum a me diu videtur vera. Statuliberi conditio ita demum immutabilis est si adita hereditas fuit. ceterum ante aditam hereditatem in pupillam usucapitur servitutem libertatisque spes infringitur. sed adita postea hereditate spes libertatis favore sui reintegrabitur.

Si decem dare iussum heres Paul. vendidit et tradiderit deinde emptor acceptum libertatis decem dedisset ex empto erit actio cum venditore. aut si dupla promissa est ob evictionem dumtaxat duple repetitio erit ex empto ob memoratum.

Si heres pecuniam dedisset Paul. statulibero ut eam sibi daret et liber esset non fieri liberum Aristo ait. sed si impleverit conditionem fieri liberum. Ulp.

Si quis ex testamento libertatem accepit sub conditione si rationes reddiderit de pro hereditaria parte heredibus reliqua solvere et si nomina quorundam sunt in conditione posita. Idem.

Si quis ita libertatem dedisset Stichus si eum heres meus testamento suo non manumiserit liber esto. secundum voluntatem defuncti hoc significari videtur si testamento suo heres non manumiserit ad libertatem querit. si quando heres testamento suo servo libertatem dedit defecisse conditio videtur. si non dederit impleta conditio ultimo tempore vite heredis ad libertatem perveniet. Servus cum sic liber esse iussus est si decem dedit ex peculio dare potest quocumque modo adquisitum habent nec refert apud heredem id an apud se eum sint et heredi an extraneo iussus sit dare. per omnia causa statuliberi applicatur qui conditionis implende gratia alienare peculiares nummos potest. Si duo servi ita statuliberi rationibus redditis liberi esse iussi fuerint et separatim rationes gesserint non dubie separatim conditioni parere potuerunt. sed si actus eorum coniunctus gestus ita immixtus fuit ut separari non possit necio alio cessante alterius libertatem impediri non videbitur conditio in alterius persona impleta in id quod computatione sua bona reliqua fuerit aut uterque aut alter solverit totum. Si ita liber esse iussus est si iuraverit se capitolium ascensurum confestim ut iuravit quamvis capitolium non ascenderit liber erit. Si iussus heredis temporibus heredis dare iussus et liber esse ad libertatem pervenerit quia potest testator sine ulla conditione heredis servum manumittere liberare. Hec scriptura Stichus si decem dederit cum erit annorum triginta liber esto. Stichus si decem non dederit liber ne esto hanc vim habet Stichus si decem dederit et ad annos triginta pervenerit liber esto. namque ademptio libertatis vel legati sub conditione facta incipit contrariam conditionem legato vel libertati que prius data erat inesse.

Servus qui testamento domini Alph. cum decem heredi dedisset liber esse iussus erat heredi mercedem inferre pro operis suis solebat cum et mercede heres amplius decem accepisset servus se liberum esse aiebat de ea re consulebatur. R. non videri eum liberum esse non enim pro libertate sed pro operis eam pecuniam dedisse nec magis ob eam rem liberum esse quam si fundum a domino conduxisset et pro fructu fundi pecuniam dedisset.

Servus vero cum heredi annorum octo operas dedisset liber esse iussus erat is servus fugiat et annum in fuga fecerat cum septem annis servisset. R. non esse liberum non enim fugitivum operas suas domino dedisse quare nisi totidem dies quot afuisset servisset non fore liberum. sed et si ita scriptum esset ut tunc liber esset cum septem annis servisset potuisse liberum esse si per tempus fugere noxius servisset. Afric.

Mortuo herede si statuliber completionem hereditatem tanta pecunia quanta erat iussus sit fecerit veluti creditoribus solvendo ceteraque bona familie emptore statim eum ad libertatem perventurum esse existimavit cum heres statuliberum decem dare iussum venderet conditionem pronunciavit et traditionem legem dixerat ut sibi potius quam emptori daret decem conveniret. querebatur utrum eorum statuliber pecuniam emptore libertatem consequeretur. R. heredi eum debere dare secundum et si talem legem dixisset ut emptori alii statuliber pecuniam daret. R. et in hac causa conventionem valere quia heredi videtur solvere quod voluntate eius alii solvit. Ulp.

Statulibera quicquid peperit hoc ser

num heredis est. Proc.

Si decem heredi dedisset iussus est liber esse, decem habet et tantundem domino debet et ad eos heredes non liberatur, quia quod statulibero ex peculio suo dare et explere condicionis causa concessum est, ita interpretari debemus, ut non ex eo dare etiam possit quod ex peculio eius non est. nec enim proprie hos nummos peculiares possit dici, si nihil penitus quantum servus habeat peculium nullum sit. sed dubitari non oportet quin hic mens fuit constituentis ut quasi ex patrimonio suo candi nomine eo servo potestas esset, quia id maxime sine iniuria dominorum concessisse videatur, quod si ulterius quis progredietur non mirari debet qui et nummos eos quos domino sumpserit dando statuliberi condicionem satisfacturum existimet. Paul.

Si triennio certa dare iussus primo anno .xxx. optulerit non accipiente herede non statim liber est, quia et si accepisset heres non erat liber esse. Ulp.

Si servus liber esse iussus sit et legatum ei datum si filius .xiiii. annum compleverit et si filius ante decesserit, libertas favore competet, dies vero non cedet legati, aut condicio deficiat. Paul.

Si peculium servo legatum sit qui iussus est aliquid dare et sic liber esse et heres eum prohibuit dare, deinde manumissus peculium petat ex causa legati, an per doli exceptionem eam summam quam daturus esset deducere heres possit et ipsi prosit non manumisso, quia ea pecunia data non est? an vero indignus sit heres qui contra voluntatem defuncti fecit eam pecuniam lucri? et cum servo nihil absit et libertas ei competit iniuriosum est heredem fraudari. De illo quaeritur si invito herede aut nesciente an faciat nummos accipientis, et Iul. ita existimat: et hoc ei concessum videri et statuliberi alienationem nummorum etiam invito herede, et ideo facit eos accipientis pecuniam. quod si heredi dare iussus est .x. et eam summam heres debeat servo, si velit servus eam pecuniam compensare, quasi dederit liber erit. Is cui servus pecuniam dare iussus est et liber esse decesserit vivo

si .x. heredi pare liberum fore quia non staret per eum servum quominus daret. Iul. autem ait favore libertatis constituto iure hunc ad libertatem perventurum et si postea heres ceperit decem, adeo autem ex constituto potius iure quam ex testamento ad libertatem pervenit, ut si decem et legatum sit, mortuo eo cui dare iussus est, ad libertatem quidem perveniet, non autem et legatum habiturus est, idque et Iul. putat. Viri hoc tractatus legatarius similis sit, diversa ei est eius quem heres prohibuit condicioni parere. huic enim ex testamento ad libertatem pervenit. heredi iussus summam dare et heredi heredis me dare posse divus Adrianus rescripsit, et sive sit testator etiam in legatario idem dicendum est. Quaedam condiciones natura sui nec possunt eodem tempore impleri sed necessarium habent temporis divisionem, veluti cum operas servi iussus est dare, quod operae per singulos dies cadunt. igitur et singulos annos decem statuliber potest dici cum impleverit condicionem. quaecumque operarum est, quia hoc necesse singule decedere sunt et si heres accipere noluit non statim liber erit, sed cum tempus transierit per quod operarum quantitas consumatur. idem dicendum est si iussu capitum vice et liberum esse heres prohibuit, ut tunc ei erit liber cum perveniret ei pecuniam potuisset; inest enim incertum tempus tamen operarum praestationi quam ita nem. Quotiens quis accepit libertatem si eius si heres eum non manumiserit liber esto, et potest ab herede manumitti. non enim contra voluntatem testatoris adimitur ei libertas, sed non tamen tantum tempus exigendum est ut propter negligentiam heres vel ex peregrinatione aut rei ad manumittendo vel administrationem rerum necessarium intermittere, nec rursus tam longum tempus exigendum ut quamdiu vivat protrahatur manumissio, sed medium quo primum possit sine magno incommodo suo heres manumittere, quod si tempus adiectum fuit illo spectabitur. Pomp.

Labeo libro posteriorum ita refert: Calenus dispensator meus si rationes di

[gloss illegible]

ligenter tractasse mercedem liber esto similiter et omnia lecto diligentiam desiderante. ea debemus que domino non que servo fuerint utilia. Gaius Et autem diligentie et conditiones bona non solum in rationibus ordinandis sed in reliquo reddendo et quod ita scriptum est in testamento pro hac accipi debet videri potest sic et verba legis xii tabularum veteres interpretati sunt si aqua pluvia nocet id est nocere poterit. sed et si queretur an eam diligentiam probari oporteat heredum arbitratu boni viri morem agentium sequi debemus veluti si is qui certam pecuniam dedisset liber esse iussus est non ascripto eo cui si dedisset eo modo potuit liber esse quo posset si ita fuisset scriptum si heredi dedisset. Plautius Clemens arbitrabatur si ita sit fideicommissum relictum cuicumque volet rogo restituas si nulli elegisset cui restitueret omnibus deberi imperatorem Antoninum constituisse. Paulus

Qui pecuniam dare iussus est ut si ad testamentum sit cui det heredibus dare debet pro portionibus hereditariis pro ea enim parte quisque accipere debet pro qua dominus est. Si quid et heredibus quibus dare debeat nominatim fuerit dabit his pro hereditariis portionibus si heredibus non nominatis et coniunctim certis certo viriles certis portiones non hereditarias debent sed et si non solum tantum sed et aliis non solum tantum adiecisset hos viriles portiones habituros coheredes autem hereditarias vel scribit. Celsus

Si intra quinquennium Stichus x dederit liber esto nec tantum vel heredi vel emptori post quinquennium dabit. Si res vendidisset liberum esse iussum non putant heres rebus peculiaribus venditis reliqua solvere permittere liber est quasi conditioni paruit. Marcellus

Sed et si heredi meo x promiserit vel operas daturum se iuraverit liber esto potest expleri conditio si promiserit nam se spopondisse aliqua significatione dici potest etiam si non sit secuta obligatio.

Statuliberos venumdari posse Modestinus sic leges xii tabularum putaverunt divus autem adrianus conditionibus in venditione minime honorandi sunt veluti ne intra loca certa serviant ne

Numquam manumittantur. Pomponius

Libertate servo sub conditione reddite rationis testamento data heres non solum scripturam rationum exigit verum et que sine scriptura ab eo administrata sunt. Servus iussus redditis rationibus ad libertatem pervenire licet nullam administraverit rationem modo erit liber. Idem

Si is cui dare iussus est reddendi statuliberum eumque rursus alii vendiderit novissimo emptori dabit tamen cui cum apud eum cui dare iussus est dominium eius servi pervenerit sicut alienet conditionem quoque ab eo ad emptorem transire Iuliano placuit. Iavolenus

Si hereditas eius qui intra dies triginta mortis sue suos reddidisset liber esse iussus forte post dies xxx adita est qui de iure stricto manumissus est liber esse non potest quoniam conditione deficitur sed favor libertatis eo perduxit ut respondeamus expletam esse conditionem si per eum cui data est non staret quo minus expleretur.

Statuliber quoque conditio libertatis obtingit si quid comparasset peculio legato non accessurum in libris Gaii scriptum est nisi ad legatum in tempus libertatis collatum est. Iure enim nec cum peculio et accessionem et decessionem habeat augmenti quoque eius peculii si modo ab herede ei ablatum non sit legato cessurum sit et magis hoc iure utimur. Pomponius

Statuliberi a ceteris servis nostris nichil differunt. proinde quod ad actionem vel ex delicto venientes vel ex negotio gesto vel ex contractu pertinet eiusdem conditionis sunt statuliberi cuius et ceteri servi et ideo in publicis iudiciis quoque easdem penas patiuntur quas ceteri servi. Quintus Mucius scribit pater familias in testamento scripserat si Andronicus servus meus heredi meo dederit x liber esto deinde de eius bonis ceperat controversia esse qui se lege heredem aiebat esse is cum hereditatem ad se pertinere dicebat testamento alter qui hereditatem possidebat aiebat se ex testamento heredem esse. secundum eum sententia dicta erat qui testamento aiebat se heredem. quero an si x dedisset ei cui sententia dicta est futurus fuerit liber an nichil mercatur sententia que venit ad eam re

[gloss illegible]

Si suo h(er)edi ita narrat. redd(ere) eandem legatum sit. l. ad h(oc) p(ro) libertate ... faciat ad huic casum ... in. d. t. ...

...ualere. quam p(ro)p(ter) si .x. her(e)di scripto dedisset et res contra possessorem iudicata esset in se(r)uitutem illum fore Labeo putat. hoc quod Quintus Mucius scribit ita putat uerum esse si ratio lege ab intestato h(er)es fuit is qui uicit. nam si minima iudicis uictus esset scriptus uel h(er)es ex testamento iudicio cui paruisse condicioni ei eandem et liberum fore s(ed) uerissimum est quod et Aristo Celso scripsit posse eum pecuniam h(er)edi ab intestato s(ecundu)m quem sententia data est. quia lex .xii. t(abularum) emptionis uerbo omnem alienationem complexa uideatur non interesse quo genere quisque dominus eius fieret et ideo hunc quoque ea lege contineri sed sententia data est et liberum futurum eum qui ei dedisset pecuniam hunc autem id est possessorem hereditatis cui ea data esset summa si uictus esset petitione hereditatis cum ceteris quoque eam pecuniam uictori restituere debere. Idem.

Si ita liber esse iussus sit Stichus si eum non alienauerit h(er)es liber esto. quamuis statuliber est alienari tamen non poterit. Gaius.

Si seruo sub condicione rationum reddendarum legatum sit et per eum condicionem eum iussum esse legatum accipere ut pecuniam reliquorum redderet non dubitatur. Idcirco cum quesitum est sicut cum rationes reddiderit cum contubernalis sua liber esto an mortuo Stico ante condicionem contubernalis eius libera esse possit. Iulianus dicit questionem esse in hac specie quae in legatis agitatur illi cum illo do lego an alio deficiente alter ad legatum ad legatum admittatur. quod magis sibi placere perinde ac si ita scriptum esset illi et illi alium (?) quaestionem esse an in contubernalis condicio iuncta esset. quod magis esset itaque simul et reliqua Sticus h(ab)uit statim eam liberam esse uolo. si h(ab)uit reliqua cum debere numerare pecuniam nec tamen largitur ex suo peculio quidem illis permissum est qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare iubentur. Item Saluius Iulianus.

Si duobus h(er)edibus institutis seruus liber esse iussus sit si .x. h(er)edibus dederit uel ab uno ex h(er)edibus uenierit et traditus fuerit pro parte alienati ex h(er)edibus a quo non uenierit eandem pecuniam liberentur.

Statuliberorum una per h(er)edem sic P(aulus). Si non possunt deteriora. Idem seruus si

h(er)edi .x. dedit liber esse iussus est statuliberum h(er)es eum manumiserit ac postea desiunt esse h(er)es h(er)edibus h(er)edis eandem pecuniam non est quod enim placuit h(er)edi h(er)edis dari oportere tunc hoc meminisse locum habere cum prior h(er)es dominus acceptum pecuniam fuerit quae ea fecit eam ambulatoriam ut ita dixerim condicionem duae sunt enim causae per quas in personam h(er)edis persona condicioni plectitur dominium io. Item persone demonstratio prior ei transit in omnem successorem ad quem peruenit statuliber per dominium translatio continuationem personam sequens dum taxat eius qui demonstratus est adhibere. Imperator Antoninus rescripsit iussum rationem reddere et liberum esse si h(er)es cauerit accipere rationes in dubio fore liberum quod rescriptum ita accipi debet ut si reliqua non h(ab)eat liber sit quod si ita h(ab)eat ita demum si optulerit eam quantitatem quae refundi debeat ex facultatis nomine libertati sufficiat h(er)edem in mora fuisse si non id fiat per statuliberum quo remota mora h(er)edis libertati aditum caret. quid enim si manumissum eam impo...nas si inspersam an profecto anno proximo fructus coegit liber esto Romae reddat ... h(er)es neque professa patiatur. in quo dictum sumus stati ante fructus coactos liberum fore nam et cum Romae stipulo ... ita .c. in hispaniam dare spondes inesse stipulationi tempus quo possit in hispaniam peruenire. Sed nec ante in re agi placuit. s(ed) si h(er)es acceptis rationibus et reliquis computatis donare se eas statulibero non h(ab)uit quod inferat profecerat autem etiam h(er)is ad eum missus palam faciat condicio libertatis impleta uidetur quid ergo si neget se reliqua contraxisse atque ideo quia per h(er)edem stetit ut accipiat rationes liberum fore h(er)es autem neque se fecisse moram nec reliqua debere statuliberum contendat apud eum qui de libertate cognoscit an condicio sit impleta constabat cuius officio continebitur de mora cognoscere. nec enim computare rationes et si reliqua h(ab)ere apparent non esse liberum pronunciare s(ed) si nihilominus negauit reliqua debere et ante controuersiam h(er)edem et rationes offerre professus sit se refusurum quicquid in reliquis esse constitit ut eius pecuniae reum numerare pa...

Si ... ut ... sic ... solis pretia ... sit ... eam totam ... d ... ser ... ...

Stichum labeo existimat ... in hac ratione male ... sic corrigit ... ea tenuis est id correcta ... tollatur ... sic hinc ...

tum pro eo numerum obtulerit et heres in mora fuerit, sententia pro libertate dicetur. Idem.

Non intellegitur per statuliberum stare quo minus condicioni libertatis exstet, si ex peculio quod apud venditorem servus habuit pecuniam condicionis offerre non possit, ad eum cui peculium venditoris desiit porrigi non potuit. Idem erit dicendum et si cum peculio servus venierit et venditor sive rupta peculium retinuerit, quamvis enim ex empto sit actio, tamen apud emptorem peculium servus non habuit. Idem.

In tabulis servus filio servum cui libertas data sub substitutione iure statuliberi parentes munierit, quod utilitas recepit. Sed ut cum sui alienaretur, ne patris testamenti filius rescindat, quae iuris auctoritas est, [illegible] ordinis ad servos quoque vel tertium substitutum porrecta est. Gaius.

Si ita scriptum sit Stichus decem ut cum maximum nutat si non manumiserit liber esto, statim Stichum liberum esse. Gaius.

Non omne ab heredis persona interveniens impedimentum statulibero pro expleta condicione cedit, sed et id dumtaxat quod impediente libertatis ei fieri est. Iavolenus.

Stichum tacio do lego et si is nummos decem dedit, e liber esto. Si servus ex testamento nummos tacio dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat, at quia tacius eos a servo suo acceperit non ab herede. Servio autem statuliberum esse quintus mucius gallus et ipse Labeo putant. Servius et Ofilius non esse superiorem sententiam probant, ita tamen ut is servus heredis non legatarii sit, ut pote cum legatum statuta libertate tollatur. Stichus liber esto quem aes alienum meum solutum est creditoribus meis vel satis factum erit, quamvis heres locuples exstitisset, tamen non prius Stichum liberum futurum quam creditores pecuniam aut satis accepissent aliove quo modo sibi cavissent. Ofilius et Labeo. Respondit. Si heres servo pecuniam ad negotium non dedisset et statuliberum eum ipsum numerando liberari ex testamento non posse Labeo et Trebatius. Respondit. Quod verum esse magis quam quod dare iubetur, ego puto si peculiares nummi fuerint ex testamento eum liberum futurum.

Dama servus cum heredi meo septem annorum operas solverit liber esto. Et cum is servus intra septem annos in iudicio publico esset, praeteriisse septimum annum servus ait, eum non liberari debere. Labeo ait et si postea solvisset annorum septem operas liberum futurum, quod verum est. Qui sic tacite mille nummos dedit liber esto, et tacita vivo testatore decessissent, non posse Stichum liberum esse. Labeo et Ofilius. Respondit. Si ante testamentum factum tacita decessisset, cum eo postea liberum futurum. Labeonis et Ofilii sententiam rationem quam habet, sed hoc iure utimur ut is servus ex testamento liber sit, si servus operis [illegible] iussus esset. Nullus servi nomine suas operas dando liberari servum potest, quod in pecunia aliter observatur, ut pote cum extraneus pro eo servo dando pecuniam servum liberat. Scaevola.

Stichō libertas data est hoc modo: ab heredibus meis peto fideique committo ut rationibus redditis Stichum manumittant. Quaesitum est cum ampla pecunia exacta post mortem testatoris sibi commissa relinquatur et quasdam summas a colonis exactas reddibus non intulit, hereditatem expoliavit, apothecis horreis superlectilibusque sublatis vasis et apothecis exhaustis, an non prius ei fideicommissa libertas debeatur quam ea quae male ratione reliquerit et quae furatus est reposuerit. Respondit non prius ex fideicommisso libertatem praestandam quam et reliqua omnia quae per eum abierint restituisset. Pamphilus liber esto peculio suo heredibus meis dato. Quaesitum est cum plus domino debeat quam in peculio habebat, omnes res quas in peculio habebat bona fide heredibus dederit, an libertas ex testamento competat. Respondit nihil proponi cur non competeret. Pamphilo liberto, quem heredem pater instituerat, Stichum servum praelegaverat et eius libertatem heredibus verbis dederat ita ut sibi et durante tempore mortis meae per annos continuos menstruos sexagenos nummos dederit, tunc enim manumittas. Pamphilus antequam moriens filio et uxore heredibus institutis codicillis ita cavit: Stichus servus qui mihi testamento patroni mei condicione relictus est liber, volo ut det praestet filio et uxori meae sine ulla controversia, et cum tempore peracto manumittantque

recipiendi ut s. e. sup. si heredi e. inpr. melius aut dic. ut in dubio ... s. i. postea audiantur. argentarius coactor i. collector. nomin. ... cum reliquit nisi unum ... i. computauit ... solvit sic q. hic in ... debeatur sic ... s. et quod ... pp. sup. lib. esto. al. pamp

ex. e. libertas sic definitur ... si decem ... s. i. si ... ius ... l. ...

sui est fiscus. decem nummos menstruos non praestiterit, anno impleto quinquennio fideicommissa libertas ei debeatur. Respondit: nisi praestitisset, fideicommissam libertatem non deberi. Seius ita testamento manumissus est: Stichus servus meus actor si rationem omnem actus sui heredi meo reddiderit eoque nomine satisfecerit, liber esto, eique cum liber erit, eum volo legari et peculium suum. Quaesitum est an, si rationes quas egit per multos annos sine subscriptione testatoris heredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat, cum propter gravem valitudinem testator non potuerit rationibus subscribere testamento, tamen subscripserit. Respondit: si ex fide rationes redderentur reliquaque inferantur, liberum fore. Item quaero an ea quae exacta sunt per adiutores eius neque ad calendarium illata sunt aut fraudulenter acta, huic ascribi possint, cui actus praepositus. Respondit: id quod culpa eius deberi imputari, spectare ad rationis reddendae necessitatem. Item quaero an eo nomine rationi debeat, quod neque a creditoribus vel conductoribus praediorum neque aliis pensiones exegerit, et usuras quod per moram decedit eis credit. Respondit: ut supra responsum est. Item quaero an et eo nomine teneatur, quod cum non suam id est peculiariam pecuniam expectaverit, antequam rationes redderet. Respondit: nihil eum retinere adiectionem si modo non redderetur. Seius testamento servos actores singulos diversis personis legavit cum hac adiectione: si rationes heredi meo reddiderint. Deinde in primo capite ita scripsit: omnes actores quos legavi vel manumisero intra quartum mensem mortis meae rationes reddere volo dominis quibus a me legati sunt; in fine deinde alios actores liberos esse iussit eique quoque cum hac adiectione: si rationes heredi reddiderint. Quaero cum per heredem fiat quominus reddantur, utrum statuliberi esse desinant an nihilo possint quandoque redditis rationibus et reliquis illatis libertatem ex testamento consequi. Respondit: legata quidem et libertates non aliis competere quam si rationes reddite erunt, aut per heredem staret quominus redderentur, viri iudicantis extimatione, utrum tempus adiectum legatori libertatique adiciatur an liberae

eo tempore reddere volentibus reliqua heredibus quattuor menses appositi sunt solutionis testatore cunctationi et morae concessi. Placuit melius autem praesumptionem pro statuliberis esse. Argentarius coactor cum pene totam fortunam in nominibus haberet, servum actorem ad libertatem ita perduxit: quisquis mihi heres erit, si Cerinthus servus meus actus sui quod agitur nomine eius et Pamphili conservi sui heredi meo rationes reddiderint pecuniaeque fecerint a die mortis meae intra menses sex, liberi esto. Quaesitum est an, hac verba placere fecerint ad omnia nomina pertineant, exceptis pro morte ut hoc significetur, si omnem pecuniam ab omnibus exegerint et heredi solverint vel eo nomine satisfecerint, et si, in exactione nominum cessaverint intra sex menses, libertas illis non competat. Respondit: manifestam esse adiectionem in verbis testamenti supra scriptis positam: igitur ita demum liberos fore, si aut ei paruerint, aut per heredem stetit quominus pareant. Iavolenus.

Si quem servum tuum ad certum tempus statuliberum relinqueris, nihil interest, utro modo eum eis si servierint aut si eo opus fecerint liber esto. Paulus. Respondit: si quis liber iussus est, si decem heredi meo promisisset, quamvis eum promissio nullam rem obligatura est, tamen promittendo liberatur. Idem.

Si quis eundem heredem in totum sic legavit et cum eam instituit, liberum esse iussit, ex ea lege inposuerit liber fiet is bonorum.

Si servus Paulus. quasi manumissione ad libertatem pervenit venditus est ut intra certum tempus manumitteretur, et si sine heredibus decessissent et venditor et emptor, Respondit servo libertas competit. Et hoc divus Marcus rescripsit. Sed et si mutaverit venditor suam voluntatem, nihilominus libertas competit.

Servo quem pro derelicto dominus Marcus ob gravem infirmitatem habuit, ex edicto divi Claudii libertas competit. Callistr.

Quoniam qui ita venit ut intra certum tempus manumitteretur, cum dies praestande libertatis venerit, invenerit venditi

Mancipia suam ... filie ... nam ... venditis ... ita ... obl. qui ... non contingit libertas ... utrum ... an autem possit mutare dic plenius s. e. l. i. ... exquisita voluntate ... ut s. e. l. ... ul. dic ...

esto s. de sine ... si mo. ... ita ... al. ... ut ... si heredes decessit ... qui non fuit ... manumittit ... hic ... libertatem ... non debeat ma. ... post ... manumissio ... ut hic ... non ... ut tibi ... de fine ... ex ... libertas ... quibus ... qui ... hic languens ... fuit ... de. ... s. e. l. ... ut qui ... s. e. l. ...

Quod in eadem voluerit ... manumitti ... si quis ... mortuo ... s. e. l. ... ita in pr. ... ac

Qui ob necem ... directo ... manumissus ut ... ps.

Capiendi ... hic ... non ... s. e. l. ... prius ... i. e. ... idem ... s. e. l.

Si quis sunt ... s. ... sed qui in testamento ... sui ... s. e. l.

Quibus ... ad lib. ... Si servus competit ... tempore statuto ... libertas non ...

... Si ... l. i. ... mouet ...

... fuit libera ... adduc ... non ... libertas ... s. e. l. ...

[gloss] ... ui uoluntatem mutauit. arg. C. e. t. l. i. ... ff. de ... | ... sone. diui marci. mouente emptore. ... | ... ob. contestemur ... | ... quod statim recipit ...

toreet perseuerante in eadem uolunta te perueniet libertas ac si ab eo a quo manu mitti debuit manumissus esset. Mortuo autem uenditore non exstante herede eius uolun tatem explere. Marcus diuus marcus cum filio suo rescripsit. Vlp.

Si quis hac lege emptus sit ut a uiuo emptore manumittatur statim mor tuo eo competit libertas. Marcell.

Qui ob necem detectam domini premium libertatis consequitur orcinus fit libertus.

Seruum obligatum si quis hac lege emerit ut manumittat competit liber tas ex constitutione diui marci licet bona omnia quis obligauerit que habeat habiturus ue esset. Tantumdem dicendum est et si hac lege emerit ne prostituatur et prosti tuerit. Paul.

Imperator noster cum patre suo constituit in eo qui [?] posset adducere prostitutam ancillam pecunia accepta [illegible] manus uen diderit ut libera esset nisi ei interest ipse ad ducens et prostitutas [illegible] prosti tutam esse pretio accepto cum posses ex ... Pap.

Mancipia mater filie conuenerat ut si ... ea post mortem suam esset li bera cum donationis legi non esset obtem peratum et sententia constitutionis diui marci ad libertatem obtinget matre se generente [?]. Sed quod si ante filiam mater uita decessisset omni modo. Paul.

Lucius largus uendidit ancillam ita ut manumitteretur non adiecto tempore quero quando ex constitutione imperatoris ... libertas competere cessante emptore manu mittendo. Respondi. inspiciendum esse quod sentien ti utrum cum primum potuisset ut manumit teretur an ut in potestate esset emptoris quan do uellet manumittere. Priore casu facile tem pus comprehendi potest posteriore autem utique moriente emptore competit libertas. Sed si non appareat quid conuenit fauor pro ... induceat opinionem. i. ut intra du os menses si ambo presto sunt tam ser uus quam emptor eius seruo enim ab sente nisi emptor intra quatuor menses imposuit libertatem ex constitutionibus ad libertatem erupitur.

[gloss] ... quod Rome fuit ut s. de sta. ho. ... | ... in genere quo ... legata ... | ... manumittendo omnes ... | ... manumittendo quosdam ... unusquisque ...

Qui et a quibus manumissi liberi non fiunt

Celsius. Vlp. libro vi. dig. utilitatis gratia motus surdum et mutum ita natum manumittere posse ait.

Seruo competit libertas non. Idem. potest si relegatus morte sit [illegible].

Si optio legati hominis data sit. Gaius. indistincte ... legatarius sit non potest heres quosdam seruos uel omnes manumittendo aut euertere aut minuere ius electionis nam optione siue electione serui data quodammodo singuli sub condicione legati uidentur.

Seruum pignori specialiter. Vlp. datum manumittere non possumus.

Quam hereditas soluendo non. Idem. est quamuis heres locuples exstitit liber tas ex testamento non competit. Si autem is qui soluendo non est hoc modo libertatem dedit si creditoribus meis solidum solutum fuerit Sticus liber esto non potest uideri fraudandorum gratia creditorum libertatem ... Si Ticius in bonis meis amplius quam Sticum et Pamphilum habeat eosque stipu lanti Meuio ita promisit Sticum aut Pam philum dare spondes deinde cum alium cre ditorem non haberet Sticum manumisit liber tas per legem eliciendam rescinditur. quamuis enim fuit in potestate Ticii ut Pamphilum daret tamen quamdiu eum non detinet quia interim posset mori non sine fraude stipulatoris Sticum manumisit quod si solum Pamphilum ei promisisset non dubitarem quin Sticus ad libertatem perueniret quam uis simul Pamphilus mori posset. Multum enim interest ... incidatur ... stipulatione is quem manumittit an extra obligationem sit. Idem. Et quod ob aureos quinque Sticum et Pam philum pignori dederit cui uterque decem aureorum sit ... manumittere potuit at si Sticum solum pignori dederit Pamphilus non uidetur in fraudem credito rum manumitti. Sceuola.

Lex de eo loquitur qui in sibi nichil aliud habet nam si habeat quare non dicitur tamen posse manumittere et quo modo mortuo soluendo est et inuo ma...

nummisso solvendo est nec adiuvantur casus computandi sunt alioquin et quivis incertum et servus suus promisit nec minimum manumittet. Paulus.

Si quis in integris facultatibus codicillos confirmavit deinde cum consilium fraudandorum creditorum cepisset libertates codicillis dederit optimum non quominus lege vel libertates interpellarentur. nam consilium testatoris fraudulentum non eo tempore observatur quo codicilli confirmantur sed quo codicillis libertas datur. Minor annis .xx. cum servum manumittere vellet nec iustam causam ad consilium manumittendi haberet ubi eum ut manumitteret dedit negavit eum praetor liberum esse quia fraus legi facta esset. Africanus.

Quum is qui sub condicione manumittit ut ficto ea lex Aelia Sentia locum non habet.

Si miles iure militari testamento suo libertatem dederit in fraudem creditorum et non solvendo moriatur impediuntur libertates. Marcellus.

Ille servus liber non erit qui coegit ut dominus eum manumittat et ille perterritus scripserit liberum esse eum. Item nec ille liber fieri potest qui a domino non est defensus in capitali crimine postea absolutus est. Quia ex lege venientes ne manumittantur vel qui testamento prohibiti sunt manumitti vel iussu praesidis provinciae manumittantur tamen ad libertatem non perveniunt. Gaius.

In fraudem creditorum manumittere videtur qui vel iam eo tempore quo manumittit solvendo non est vel qui datis libertatibus desiturus est solvendo esse. saepe enim de facultatibus suis amplius quam in his est sperant homines quod frequenter accidit his qui transmarinas negotiationes et aliis regionibus quam in quibus ipsi morantur per servos atque libertos quod saepe attritis negotiationibus longo tempore id ignorant et manumittendo sine fraudis consilio indulgent suis servis libertatem. Marcellus.

In fraudem civitatum manumissi ad libertatem non veniunt ut senatus censuit sed nec in fraudem fisci civitas libertates praestare prima publicis constitutionibus cavetur. sed divi fratres rescripserunt non utique si debitor fisci manumiserit libertates impediuntur sed ita si cum non erat solvendo in fraudem manumiserit. Ulpianus.

Prospexit legis lator ne per manumissionem mancipia quaestioni subducerentur idcircoque prohibuit ea manumitti certumque diem praestituit intra quam manumittere non liceat. ipsi igitur quae divertit de divortio servos suos manumittere vel alienare prohibetur quia ita verba legis faciunt ut nec eum quidem servum qui circa ministerium eius mulieris fuit vel in agro vel in provincia possit manumittere vel alienare quod quidem perquam durum est sed ita lex scripta est. et si post divortium servum mulier emit aut eum aut aliunde acquisivit aeque quod ad verba attinet manumittere non poterit. et ita quoque Sextus Caecilius notat. patre vero in cuius potestate filia fuit ea tantum mancipia prohibetur manumittere alienare quae in usu filiae suae fuerint attributa matrem quoque prohibuit manumittere alienareve ea mancipia quae in ministerium filiae suae dederat sed et avum et aviam prohibuit manumittere et hoc quoque mancipia quoniam postulavisse lex voluit. Sextus Caecilius recte ait angustissimum tempus legem praestituisse alienandis manumittendisve servis. finge enim quid reum adulterii intra .lx. diem postulatum quae cognitio tam facile expediri potuit adulterium ut intra .lx. diem postulati finiatur. et tamen liberi mulieris qui ante postularet adulterii servum suspectum in adulterio vel quoniam nec eum qui ad verba legis pertinet manumittere sane in hunc casum subveniendum est ut destinati servi quasi consci vel quasi nocentes non debeant manumitti ante cognitionem litem finitam. tamen pater mulieris vel mater sine intra .lx. diem decedebant et his servis quos in usu filiae dederunt neque manumittere neque alienare potuerunt.

Quod sine diem sexagesimum. Paulus.

Omnium manumiserit servum liber statim erit.

Sed si manumittatur intra sexagesimum. Ulpianus.

num diem decessent. an manumitti uel
alienari tam possit supra scriptas perso
nas uidemus et non puto posse quamuis
cum accusator desiderat a marito eam pro a
cusare possit et simpliciter quod lex mulie
rem prohibuit intra lx diem diuortii manu
mittere siue autem diuertit siue repudio
dimissa sit manumissio impeditur. Sed et
si morte mariti solutum sit matrimonium
uel aliqua pena eius manumissio non im
peditur. Sed et si liberti gratia fuerint matrimo
nium diremptum manumissionem uel aliena
tionem non impediri. Sed et si constante matrim
onio mulier dum diuortium cogitat manumit
tat uel alienet et dilucidis probationibus fuit
approbatum quasi in fraudem legis hoc fecis
se non debet alienatio ualere uel manu
missio alienationem ei omnino adimere debemus.
Quesitum est an is qui maiest. Paul.
tatis crimine reus factus sit manumittere possit
quoniam ante damnationem dominus est et impera
tor Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit ex e
o tempore quo quis propter facinora sua cogita
tionem iam de pena sua certus esse poterit multo
prius cogitatione et conscientia delictorum quam
damnatione ius omne libertatis eum a
misisse. Iul. ait si postea quam filio pater
permisit manumittere filius ignorans
patrem decessisse manumisit uindicta
non fieri eum liberum. Sed et si uiuo patre
uoluntas mutata erit non uideri uo
lente patre filium manumisisse intelli
gitur. Ul. pr.
Si cum fisco libertas debeatur minor
xx annis seruum uendiderit ut ita ma
numittatur uel quia hac lege emerat
non impeditur alienatio. Si pre
tium quamuis in eo seruo habet minor xx
annis manumittendi cum tradat nichil
agit. Sed si tamen ipse eum posset probare
dicerent nulla fraus intelligitur. Ne
quis fraudandorum creditorum causa seruos ma
numittat hac lege cauetur. creditores
autem appellantur quibus quacumque ex causa ac
tio cum fraudatore competit. Tertul. Is
a debitore fisci qui soluendo non erat
manumissum ita reuocare in seruitutem
debere si non diu in libertate moratus
fuisset. id est non minus decennio placet quae

in fraudem fisci in finibus eius collati
fuerint sunt reuocanda. Si sub sti
pulatione aliqua pecunia debeatur quasi sta
tuliber erit quia a debitore manumissus
erit ut pendeat libertas ex conditione. Si
uoluntate patris filius manumiserit siue
pater siue filius sciat soluendo patrem non
esse libertas impeditur. Idem.
Si paulatim coactus a populo manumis
it quamuis uoluntatem accommodaue
rit tamen non erit liber. nam et diuus
Marcus prohibuit ex hac clamatione
populi manumittere. Item non fit liber
si mentitus dominus ne a magistratibus casti
garetur dixit eum liberum non enim fu
it uoluntas manumittendi. Quibus
quos intra tempora non licet manum
itti si testamento acceperint libertatem non test
amenti facti sed competentis libertatis tempus
inspiciendum est. Idem.
Si mortis tempore soluendo sit heredit
as tamen cum aditur soluendo esse desierit
libertas a testatore in fraudem creditorum
relicta non competit. nam sicut aucta heredi
tas prodest libertatibus ita diminuta nocet.
si is cui libertas relicta est iussus sit he
redi dare tamen quamuis est et liber esse uideamus
an adhuc sit fraus creditorum quia heres morta
lis ei accepturus est. an uero si alius pe
o uel ipse non de peculio det nulla sit fraus.
Sed si heres locuples est non proficit ad liber
tatem nec quod dat pecuniam prodesse pot.
Quo periret libertas data ab Idem.
eo qui postea seruus pronuntiatus est.
Si seruo alieno libertas non Idem.
consentiente domino data est ualere ex post
facto iuris non potest quamuis postea
manumissor domino heres extiterit. nam licet
heres eius iure cognationis ille qui manu
miserit extiterit non ideo adimitur heredita
tis libertas datio confirmatur. Idem.
Matrimonii causa manumitti a nullo
alio ancilla potest quam qui eam uxo
rem ducturus est. quod si alter manumiserit
matrimonii causa alter eam uxorem duxerit non
erit libera. adeo ut si nec intra sex quae
menses eam repudiatam postea ma
numissor eam uxorem duxerit liberam eam
fieri. Iul. quasi sex nuptias

[illegible]

tus senserit que post manumissionem
nullis aliis interpositis secute fuerint
Curator furiosi servum Pomp.
eius manumittere non potest. Hermog.
Semper in fraudem creditorum libertas da
tur ab eo qui scit se solvendo non esse
quamvis beneficium hoc dedisset.
Si quis habens creditores plures Terentius
res manumiserit non omnium libertas
impeditur sed qui primi sunt liberi erunt
donec creditoribus suis solvatur quamvis
tamen vulgo soleat dicere velud duobus manu
missis unius libertas destruitur non
utriusque impedit libertatem et plerumque
postea scripti nisi si quis in adversus fraudi sit
is ante nominatus sit nec sufficiat postea
rem retrahi in servitutem prior autem suffi
ciat nam hoc casu sequenti loco scripti so
li ad libertatem pervenient. Pap.
In fraudem creditorum libertates date testamento
prioribus creditoribus dimissis per residu
os duos creditores irrite sunt. Scevol.
Pignori obligati servum debitoris he
res manumiserit quesitum est an liber
esset. Respondit sed ea que proponerentur si etiam
pecunia nunc debetur non esse manumis
sione liberum factum. Paul.
Soluta ergo pecunia ex illa voluntate
liber sit. Hermog.
Qui in fraudem creditorum manumittitur
liber esse prohibetur sive dies solvende
pecunie iam cessit sive in diem vel sub
conditione sit debitum diversa causa est legati sub
conditione relicti nam antequam conditio extitit in
ter creditores legatarius iste non habetur.
Ex omni autem causa creditoribus in hac
parte lex Eliasentia prospicit et quos
fideicommissum inesse placuit. Pigno
ratus servus antequam debitori no
mine satisfieret sine consensu creditoris
manumitti non potest. Ex pupu
li creditoris cum tutoris auctoritate
consensus nichil libertati prodest sicut non
prodest si fructuarius pupillus manu
missioni sibi consenciat. Paul.
Heres proprium servum quem testator le
gaverit manumittendo nichil egit quia
scienti vel ignoranti ei nulla placuit re
mitti rationem.

Generali pignori dati Gaius
tus servus sine dubio pleno iure
debitoris est et iustam libertatem ab eo
consequi potest si lex Eliasentia non im
pediat libertatem .i. si solvendo non sit
nec ob id creditores videantur fraudari.
Sub conditione servus legatus pen
dente conditione pleno iure heredis est sed
nullam libertatem ab eo consequi potest ne
legatario iniuria fieret. Ulp.
Si quis hac lege servum emerit ut ma
numittat et non manumittente eo ad
libertatem servus pervenerit ex consti
tutione divi Marci an possit ut ingra
tum eum accusare videamus et dici potest cum
non sit manumissor hoc ius eum non
habere. Si filius meus ex voluntate me
a manumiserit an ut ingratum eum ac
cusandi ius habeam dubitari potest. Et mar
cellus quia non manumisissem pro eo habendum
sum ac si manumisissem. Sed si castren
sem servum meum filius meus manu
mittat procul dubio hoc ius non habeo quia
et ipse non manumisi. Ipse plane filius
accusare potest tamdiu autem accusare quis
potest quamdiu perseverat patronus quare
si autem patroni libertum velint accusare
utrum omnium consensus necessarius sit an vero et u
nus possit videamus et est verius si saltem
unum hoc consenserit eum ut ingratum
accusare sed omnium consensus necessarius ut in servi
tute redigatur si sint eiusdem gradus. Si
pater libertum uni ex filiis assignaverit
solum eum accusare posse vulgo scriptum
solum ei patroni esse. Terenti Clemens
Quesitum est si libertam patronus iureiu
rando adegisset ne ea liberos impuberes
habens nuberet quid iuris esset et vulgo dicitur non
videri contra legem Eliasentiam fecisse
eum qui non perpetuam viduitatem liberte
iniunxisset. Ulp.
Si non voluntate patroni is qui in eius
potestate sit iusiurandum adegerit vel sti
pulatus fuerit ne nubat nisi id patroni
remittat libertum libertam in edit
in legem incidetur enim ad ipsum dolo
malo facere. Moneri prohibentur
hac lege Eliasentia patroni a libertis
capere mercedes sed obligari eos. Etiam

[illegible]

si sponte sua libertus mercedem pro eo non praestitit nullum legis huius premium consequetur. Is quo operas aut in singulas eas certam summam promisit ad hanc legem non pertinet: quia operas praestito potest libertus. Item obtinemus pro habet et dicat obligatum sibi libertum ut eum mercedem operarum capiat is intelligitur qui hoc solum agit ut utique mercedem capiat etiam si a loco substituto operarum eam stipulatus fuerit. Paul.

De iure aureorum anulorum.

Ut ceteros liberto alimenta relicta non ideo debentur minus quia ius aureorum anulorum ab imperatore libertus acceperit: diversum eo probatur qui iudicatur ingenuus collusione per alium patronum. Condicione sue redditus alimenta sibi que tertius patronus reliquerat petere desiderat, nam hanc enim beneficium anulorum amittere placuit. Idem.

Intra quinque annos pro ingenuitate sua dicta retractari fuerat si iudicium aureorum anulorum beneficium quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperat ac deposuit non retinuisse respondeo.

Diuus comodus ius anulorum datum ademit his qui inuitis aut ignorantibus patronis acceperant.

Etiam femine ius aureorum anulorum impetrare possunt et iura ingenuitatis impetrare et natalibus restitui possunt. Paul.

Qui ius aureorum anulorum impetrauit ut ingenuus habetur quamuis ab hereditate eius patronum non excludatur. Gaius.

Libertini si ius anulorum impetrauerint quamuis iura ingenuitatis salvo iure patroni nactus sit tamen ingenuus intelligitur et hoc diuus Adrianus rescripsit.

De natalibus restituendis.

A principe natalibus suis restitutum eum qui se ingenuum natum principi affirmauerit si ex ancilla natus est nichil uideri impetrasse. Marc.

Interdum et si serui nati ex post facto iuris interuentu ingenui fiunt ut ecce si libertinus a principe natalibus suis restitutus fuerit: illis enim utique natalibus restituitur in quibus initio omnes homines fuerunt non in quibus ipse nascitur cum seruus natus esset. Et hic cum quantum ad totum ius pertinet perinde habetur atque si ingenuus natus est nec eum patronus potest ad successionem eius uenire. Ideoque imperatores non facile solent quemquam natalibus restituere nisi consentiente patrono.

Quesiuis an ingenuitatis Sceuola. Iure utatur quem sanctissimus et nobilissimus imperator natalibus suis restituit: sed ea res nec dubitationem habet nec iniquam habet quum exploratum sit ad omnem ingenuitatis statum restitui eum qui isto beneficio principis utitur.

Ne filio patroni inuito ita. Paul. Libertus natalibus suis restitui potest: quidem enim interest ipsi patrono aut filio eius fiat iniuria. Mod.

Patrono consentiente debet libertus ab imperatore restitui natalibus: ius enim patroni hoc impetrato amittitur. Libertinus qui natalibus restitutus est perinde habetur atque si ingenuus factus medio tempore maculam seruitutis non sustinuisset. Vlpianus.

De liberali causa.

Si quando is qui in possessionem seruitutis constitutus est litigare de condicione sua non patitur qui forte sibi sufficeret uel et aliquam iniuriam inferre, in hoc casu equum est quibusdam personis dare licentiam pro eo litigare ut puta parenti qui dicat filium in sua potestate esse: nam etiam si nolit filius pro eo litigabit. Sed et si in potestate non sit parenti tribuitur hoc ius quia semper parentis interest filium seruitutem non subire: sic etiam inuicem dicemus liberis parentum etiam inuitorum dandam facultatem. Neque enim modica filii ignominia est si parentem seruum habeat. Ideo iustum est cognatis eius in hoc dari debere.

Quoniam seruitus eorum ad dolorem omnium atque iniuriam pertingit. Vlp.

Amplius puto natalibus hoc quoque

De iure anulorum
De natalibus restituendis
De liberali causa

[illegible]

dem prestando ut parens filium in servitutem quesitum et manumissum possit in libertatem vendicare. multi et pro necessariis sibi personis de libertate litigare permittuntur. cum vero talis alius nemo est qui pro eo litiget tunc necesse est dare facultatem et matri vel filiabus vel sororibus eius ceterisque mulieribus que de cognatione sunt vel et uxori adire pretorem et hoc indicare ut causa cognita et invito eo succurratur. Sed et si libertinum vel libertam dicam idem erit dicendum. Paul.

Sed tunc prono accedetur pro libertate liberti litigare ut si eo ignorante liberti se venire passus est. Ulp.

Interest enim mea libertos liberos habere. quod si plures ex memoratis personis extant qui velint pro his litigare pretoris partes interponende sunt ut eligat quem potissimum in hoc esse existimet. quod et in pluribus patronis servari debet.

Benignius autem hoc per se. Gaius. Querendum est ut si furiosus vel infans est qui in servitutem trahatur non solum necessariis personis sed et extraneis hoc permittatur.

Liberis et hominibus maxime si Ulp. Maiores .xx. annis venundari se passi sunt vel in servitutem quamvis aliter deducti nil obest quominus possint in libertatem proclamare nisi forte se venundari passi sunt ut pretium participarent. Si quis minor .xx. annis ad participandum pretium venundari se passus est nichil ei huius post .xx. annos nocebit. Sed si ante quidem se vendidit post .xx. autem annos pretium participatus est potiri libertate denegatur. Si quis sciens liberum emerit non denegatur vendito in libertatem proclamatio adversus eum qui comparavit eum cuiuscumque sit etatis qui emptus est et ideo quia non est venia dignus qui emit etiam si scientem pervenerit quia se liberum emerit. si enim postea alius eum emerit ignorans at hoc qui scivit ignorans denegatur ei libertas. Si duo simul emerint pretes alter sciens alter ignorans videndum erit numquid is qui scit non debeat nocere ignoranti quod quidem magis est. Sed enim illa erit quod partem solam habebit is qui ignoravit an totum et quid dicemus de alia parte an alicui qui sit pertineat sed ille indignus quia habere qui sciens emit rursus qui ignoravit non potest maiorem partem credi habere quam emit. evenit igitur ut ei prosit qui cum comparavit sciens quia alius ignoravit. Sunt et alie cause ex quibus proclamatio in libertatem denegatur veluti si quis ex eo testamento liber esse dicatur quod testamentum pretor a pena negat vel vetat quia testator a familia esse necatus dicatur. cum enim in eo sit iste ut supplicio forte sit afficiendus non debet liberale iudicium ei dari. Sed et si datum iudicium fuit quia dubitatur utrum nocens sit an innocens differetur liberale iudicium donec constet de morte eius qui necatus est. apparebit enim utrum supplicio afficiendus sit annon.

Si quis ex servitute in libertatem proclamat petitoris partem sustinet. Si vero ex libertate in servitutem petatur is partem actoris sustinet qui servum suum dicit. Igitur cum et hoc incertum est ut possit iudicium ordinem accipere. hoc apud eum qui de libertate cogniturus est disceptatur utrum ex libertate disceptetur in servitutem aut contra agitur et si forte apparuit eum qui de libertate sua litigat in libertate sine dolo malo fuisse is qui se dominum dicit actoris partes sustinebit et necesse habebit servum suum probare. quod si pronunciatum fuit eo tempore quo liberale iudicium accipitur in libertatem eum non fuisse aut dolo malo fuisse ipse qui de sua libertate litigat debet liberum se probare. Idem.

Cognitio de liberali causa usufructuario datur et si dominus quoque velit hoc est qui se dominum dicat movere status controversiam. Si plures ubi dominum se ... vendicent dicentes sibi esse communem ad eundem iudicem mittendi erunt.

[illegible]

[illegible]

et ita sec...

et ita senatus censuit. Ceterum si uni
quis ex sociis in solidum esse non in parte
dicat cessat senatus consultum neque
enim timorem ne varie iudicio iudi
cetur, cum unusquisque solidum dominium sibi
vendicet. Sed et si alter usumfructum, totum
alter proprietatem servi vendicet. Item
si alter dominium alter pignori datum sibi di
cat idem iuris erit et parvum refert, ab e
odem an ab alio ei pignori datus sit.

Si pater adversus eum qui de Gaius
libertate litigat consistant fructua
rius et proprietarius fieri potest ut al
ter absit. quo casu a presenti soli per
missum sit petere. Adversus eum agere
dubitari potest quoniam non alterius col
lusione aut inertia alterius ius corrum
pi. Sed rectius dicitur et alterum ei per
mittendum agere ut alterius ius incorru
ptum maneat. quod si adhuc non diffi
nito iudicio supervenerit, ad eundem
iudicem mittetur nisi iustam causam af
ferat quare ad eundem mitti non de
beat forte si eum iudicem affirmet
inimicum sibi esse. Idem dicemus et si duo
plures heredes esse dicantur et quidam pre
sto sint quidam absentes erunt. Utique
et utroque casu dispiciamus an si is qui
prior egerit victus sit prosit ei qui po
sterior venit vel sed et cum dolo alterius
victus prosit etiam alteri sicut predicebamus
de liberti in fraudem patroni servum ma
numisissent sicut placeat prodesse
sequens est ut cum idem petat ex
ceptione rei iudicate obicitur repli
catio. Sed cum non placeat non prodesse
is debet sequentem dubitationem u
trum id in quo quis victus est nulli
erit an eius esse debeat cum quo actum
sit an potius eius qui vicit. sed ut uti
lis actio detur ei qui vicit minime au
tem pretor pati debeat ut pro parte quis
servus fiat. Ulpianus.

Quod autem dicitur in libertate fuis
se sic est accipiendum ut non se liberum
doceat is qui liberale iudicium patitur sed
in possessione libertatis sine dolo malo fu
isse. Quid sit sine dolo malo in libertate
fuisse videamus. nam et Iulianus ait omnes
qui se liberos putant sine dolo malo in
libertate fuisse si modo pro liberis
se gerant quamvis servi sunt. Varus
autem scribit eum qui se liberum sciat
dum in fuga sit non videri sine dolo
malo in libertate esse sed simul atque desi
erit quasi fugitivus se celare et pro
libero agere tunc incipere sine dolo malo
in libertate esse. etenim eum qui au
sat se liberum dicere pro fugitivo a
git hoc ipso quod in fuga sit pro servo a
gere. Gaius.

Licet fuge tempore pro libero se gessit
ut diximus eum cum in eadem causa
esse. Ulpianus.

Igitur sciendum est et liberum posse do
lo malo in libertate esse et servum posse sine
dolo malo in libertate esse. Si infans sub
reptus bona fide in servitute fuit ac
liber esset deinde cum de statu ignarus esset
recessit et clam in libertate morari ce
pit hic non sine dolo malo in libertate
moratur. Potest et servus sine do
lo malo in libertate morari ut puta
testamento accepit libertatem quod nullius
esse momenti ignorat vel vindicta ei
imposita est ab eo quem dominum esse pu
tavit cum non esset vel educatus quasi
liber cum servus esset et generaliter dicendum esse
quotiens quis iustis rationibus ductus
vel non iustis sine calliditate tamen puta
vit se liberum esse et in libertate mora
tus est dicendum est hunc in ea causa esse ut
sine dolo malo in libertate fuit atque ideo
possessionis commodo fruatur. Pro
autem alia tempus referatur cum sine
dolo malo in libertate fuit quo pri
mum ius adductum est. Sed et perpetu
atur debeatur is quoque liberali iudicio
teneri potest. Si quod compromissum
in me incidit qui ad libertatem procla
mat illo tempore quo bona fide mi
hi serviebat veluti si bona fide ego do
minus noxali iudicio conventus et con
dempnatus litis estimationem pro eo
obtuli in id me ei exemptum habitum.

Illud certum est capitur. Gaius.
Hoc non solum in hoc in factum actione
dedi quod dolo malo sed et quod culpa fecit

si ditor venditoris sit delegatus ut j. de nova. l. si quis delegaverit ... adversus venditorem potest se tueri exceptione cum enim contra eum ... ut j. de suppelle. l. i. ... in libertatem ... in duplum ... sit venditus est. interdum hanc de qua ... in dupli actione.

so. hic refertur ad eos qui in solidum emerunt in partes ... ignorantia facit cessare actionem ... cum venditus fuerit ignorantis ... negat hic alius ... ignorantiam ... non ... quia ad libertatem proclamat ... de actione in factum tractatur ut s. e. l. rectissime.

sit. Idemque licet absolutus hic iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo potest lege Aquilia agi cum ea lege aliter ea causa teneatur. Item certum est tam res nostras quam res alienas que tamen periculo nostro sunt in hanc actionem deduci veluti commodatas et locatas. certe deposita apud nos res que periculo nostro non sunt ad hanc actionem non pertinent. Ulp.

Iustissime pretor eorum calliditati qui cum se liberos scirent dolo malo passi sunt se venumdari pro servis occurrit. dedit enim actionem in eos que actio totiens locum habet quotiens non est in ea causa is qui se venire passus est ut ei ad libertatem proclamatio denegetur. Dolo malo autem non solum eum fecisse accipimus qui non ultro instruxit emptorem sed etiam qui decepit. Paul.

Idem est sive virilis sexus sit sive feminini dummodo eius etatis sit ut dolum capiat. Ulp.

Immo eum qui fingat se servum et sic venit decipiendi emptoris causa. si tamen in metu compulsus fuerit is qui distractus est dicemus eum carere dolo. Tunc habet emptor hanc actionem cum liberum esse eum nesciret. nam si sciret liberum et sic emit ipse se circumvenit. Quare si filius fam. emit si quidem et ipse sciat pater ignoraverit non acquisivit patri actionem et hoc si peculiari nomine egit. Item si pater mandavit hic querendum an filii scientia noceat et puto adhuc nocere quemadmodum procuratoris nocet scientia. plane si filius ignoraverit pater sciat et adhuc dico repellendum patrem et si peculiari nomine filius emit si modo pater presens fuerit qui filium emere prohiberet. Paul.

In servo emente et in eo qui mandato nostro emit tale est ut si certum hominem mandavero emi sciens liberum esse licet is cui mandatum est ignoraret idem est et non competit ei actio. contra autem si ego ignoravi procurator

sciat non est mihi deneganda actio. In tantum ergo tenetur. Ulp.

In quantum dedit vel in quantum obligatus est. sed in duplum. sed utrum pretium tantum an et id quod pretio accessit dupli videamus et puto omne eo quod pro emptione vel dedit. Paul.

Vel permutavit vel compensavit eo nomine nam et is dedisse intelligendus est.

Vel obligatus est dupli dederit. Ulp.

Proinde sicut cum ob hanc actionem civili iure dedit dicendum est in hoc edicto duplum. ne obligatum vel ipsi venditori accipere debemus vel alii obligatum. nam quod dedit sive ipsi venditori sive alii ex iussu eius sive ipse vel alius pro eo dederit eque continebitur.

Obligatum accipere debemus si exceptione se tueri non potest. ceterum si potest dicendum est non esse obligatum. Interdum evenit ut is qui comparavit habeat in quadruplum actionem. nam in primis quod qui sciens pro servo liberum venit habebit in duplum actionem. et preterea in venditorem vel eum qui duplam promisit in duplum actionem. Mod.

Utique eius duplum quod quis pro emptione vel dedit vel obligatus est. sed quemadmodum id quod alienatum est contra eum solvit in dolum. ad ceteros non alienandum pertinebit. Placuit hanc actionem penalem esse. et ideo post annum non dabitur nec eius successoribus cum sit penalis.

Igitur actionem que ex hoc edicto oritur manumissione non extingui rectissime dicetur. quamvis verum est actorem convenire non posse postquam ad eum qui ad libertatem proclamavit pervenerit. Ulp.

Non solum autem emptor sed et successores eius hanc in factum actionem agere poterunt. emere sic accipimus et si per alium aliquis emit utputa per procuratorem. sed et si plures emerint omnes habebunt hanc actionem. si tamen ut si quidem pro partibus emerint pro parte pretii habeant hanc actionem. quod si unusquisque in solidum habeat actionem

... actorem contra venditorem non posse per manumissionem emptoris ... et si dupla sit promissa ... tamen tenetur manumissio ... ex empto ... hic enim ... ut s. de evict. l. si servum ... l. si hominem ... duplam promissionem ... manumissionem ... manumissionem. ac.

Non solum procuratore ... non solum quod sit ... ut j. de du. re. l. ... sive alter ... ignorantia ... ignorantia ... altius ... iudicis ... s. cubis ... duo ...

quidem ... in solidum ... mandatum ... procuratoris ... mandati ... agere ... ad libertatem ... vendidissem ... intellige quod ad ...

[illegible]

nec alterius scientia alteri nocebit vel ig-
norantia prodit. Si enim cum
liberum esse emptor nesciat postea autem
scire cepit heres eius non nocebit quamvis
ignoraverit. Sed et si tunc sciunt postea
dubitare ceperint nichil prodit et he-
redi et successoribus ceteris scientia sua nichil
nocet, ignorantia sua nichil prodest.
Sed et si per procuratorem scientem
quis emit ei nocet, sicuti tutoris quoque
nocere Labeo putat. Hec actio post an-
num non datur cum sit honoraria et
aut penalis. Paulus.
Si usumfructum tibi vendidero liberi hominis
et cessero servum effectum servum di-
cebat Quintus Mucius sed dominium ita
demum fieri meum si bona fide vendi-
dissem alioquin sine domino fore.
In summa sciendum est que de servis ven-
ditis quibus denegatur ad liberta-
tem proclamatio dicta sunt etiam ad do-
natos et in dotem datos referri pos-
se. Item ad eos qui pignori se dari
passi sunt. Si mater et filius
de libertate litigant aut coniungen-
da sunt utrorumque iudicia aut diffe-
renda est causa filii donec de matre con-
stet sicut divus Adrianus decrevit
nam cum apud alium iudicem mater li-
tigabat apud alium autem filius divus
Augustus dixit aut de matre constare
oportere sic deinde filio cognosci. Idem.
Ordinata liberali causa liberi loco habetur
is qui de statu suo litigat ita ut ali-
us eum quoque qui se dominum esse di-
cat actiones ei non denegentur quasi
cum eo intendere velit. quid ei si tales
sint actiones que tempore aut morte
intereant quare non decernitur ei
litem contestando interim causas redi-
gere. Quin etiam servus aut in ac-
tionibus annus et eo tempore annu-
merare et quo lis ordinata sit. Sed
et si etiam alius exspirn velit non est quae-
rendum an lis ordinata sit nec interveni-
at ideo quod subiecto aliquo qui li-
berali controversiam moveat interim ac-
tiones excludantur eque enim exceptio-
nem iudicii liberalis aut inutilis aut in-

anus actio eius actio eius efficacius
sed si quas actiones instituat dominus quen-
tur an compellendus sit suscipere iudicium
et plerique existimant si in personam agat
suscipere ipsum iudicium ad litis contes-
tationem. sed sustinendum iudicium donec
de libertate iudicetur nec interim pre-
iudicium libertati fieri aut volun-
tate domini in libertate eum morari.
nam ordinato liberali interim iudicio
pro libero habetur et sicut ipse agere ita
quoque cum ipso agi potest. Sed enim
si et conventum aut utile erit iudicium
aut nullum si contra libertatem pro-
nunciatum fuerit. Is qui in li-
bertatem proclamat furti aut rapi-
nae ab alio arguatur. Et Labeo
ait interim eum cavere debere iudicati
sed si sustinere melioris conditionis sit
qui dubie libertatis est quam qui
certe. Sed si sustinendum iudicium est ne pre-
iudicium libertati fiat eque si cui pos-
sessore bonis furti nomine agi ceperit
deinde is cuius nomine agebatur in liber-
tatem proclamavit sustinendum iudi-
cium ut si sit liber iudicatus in ipsum
transferatur iudicium et si expirato
secundum iudicium actionem potius in eum
dandam. Gaius.
Si cui de libertate sua litiganti opti-
o legata sit que ei de hereditate
relicta dicuntur cautionem et de optione
tractari possunt. Sed interdum et intege-
tatur ad libertatem proclamatio
videlicet ei qui affirmat ideo se primo
iudicio victum quod statuta libertas non
ei obtingerit quod nunc dicat sibi obti-
gisse. Licet vulgo dicatur post
ordinatum liberale iudicium ho-
minem de cuius statu controversia est
liberi loco esse si tamen servus sit cer-
tum est melius eum qui ei traditur usu-
capione per eum domino acquiri. Atque sin
de libertate eius quereretur tamen de
possessione eius interim cui ipsum
post litem ordinatam desinat dominus
possidere. Sed magis est ut acquirat licet
ab eo non possideatur et cum placu-
it quoque per fugitivum nos pos-

[illegible]

[illegible]

sessionem adquirere posse. quemadmodum in ipso hoc de quo quaerimus adquiri.

Idem.

Qui ex libertate in servitutem petit, suscipit ex causa servandi causa contra libertatem. igitur huiusmodi actione non convenitur.

Idem.

Quibus filiis praeceptum est vel munus re recepisset cum domini sui ex cuius statu quaeritur pupillaris aetatis esset. an exigente ea vel abeunte iudicante marito et consenciente curatore et tutore ad tempus libertatis causa differenda est. in re gratuita est et ex ipsius persona ideo quod est utile pupille constituere.

Gaius.

Si ea persona desit cognitioni quae alicui eius status controversiam faciat in ea re si ei est qui de libertate sua litigat quasi fuit prius quam de libertate pateretur controversiam.

Gaius.

Tamen hic luceratur quis qui status quaestionem faciat amittit suam causam nec eam res ingenuum faciat eum qui non fuit. neque enim pecunia adversarii ingenuitatem solet tribuere. recte atque ordine iudices puto acturos si hanc formam fuerint consecuti ut ubi deest is qui in servitutem petit electionem absente desertant ut in alia cognitione eum vincidunt non audita eius causam pronuntient et si cognoverit pronuntiare debebit suum illius non videri neque hoc casu captionem ullam habet cum non ingenuus pronuntiatur. sed et si ius non habuerit quis si ex servitute ingenuitatem se alleget melius fecerint si adductione cognitionem circumducunt ne sine adversario pronuntient ingenuum videri nisi magna causa sit et evidentes probationes suggerant se libertatem pronuntiare in ut et rescripto adiuvari continetur. quod si is qui pro sua libertate litigat desit contradictor vero praesens sit melius erit audita eius causa neque proferri sicut cum taceat liquebit contra libertatem dabit sententiam evenire autem potest ut et absens vincat. nam potest et suus et sui libertatem fieri.

Pomp.

Nunciatur domini voluntate servus in libertate esse quem dominus ignoraret verum esse et hoc verum is enim demum voluntate domini in libertate est qui possessionem libertatis et domini voluntatem consequitur.

Afric.

Qui de libertate sua litigans nec dum sententia data militiae impii ei fecerit cum ceteris servus habitus est nec ei honorat eum qui pro libero habetur in quibus et licet liber apparuerit exauctoratus id est a militia remotus castris reiciatur utique qui ex servitute in libertatem petitus sit vel qui non sine dolo malo in libertatem moratus est qui vero per calumpniam petitur in servitutem est in militia retinendus.

Gaius.

Qui ingenuitati est si se militiae dedit intra quinquennium retractata sententia novo domino reddendus est.

Iulianus.

Duobus petentibus hominem in servitutem pro parte dimidia separatim si uno iudicio liber altero servus iudicatus est commodissimum est eo usque cogi iudices donec consentiant si id non contingit sabinus refert et cassium aestimare debere servum ex libero qui vicisset cuius sententiae cassius quoque est et ego sum et tamen dicendum est cum arbitro pro parte dimidia dari pro parte dimidia libertatis eius tueri. commodius autem est favore libertatis liberum quidem esse eum compelli autem pretium sui partis viri boni arbitratu victori suo praestare.

Ulp.

Filium oblatum quod per hoc casu eximit probabilia ratione servum manumissum in servitutem petere.

Paulus.

De bonis eorum qui ex servitute aut libertate ingenuitatem vendicant sive senatus consultum factum est quo cavetur de his quidem qui in servitute defensi sunt ut id domini eorum ferrent quod in eo modo cuique intulissent. In eorum autem bonis qui post manumissionem repetere originem suam voluissent hoc ampliat ut quod post annum manumissionis consequissent non eorum manumissores se cum cetera bona relinquentur illi ex quorum familia exstiterint.

Idem.

Qui sciens liberum emerit quamvis et ille se pateretur venire tamen non po

testi constabit eis qui ad libertatem proclamant. Paulus. Si alii eum ignorantem vendiderint, denegabitur proclamatio.

Item praeterea constituit non aliàs Vlp. proclamationem ad libertatem permittendam nisi prius administrationum rationes reddiderit quas cum in servitute esset gessisset. Marcell.

Servos ad templi custodiam quod edificari civitas voluit destinatos per manum missos in liberos esse constituit. Idem.

Dominus qui optavit se velut servum suum abducere litis estimationem pro eo accipere non cogetur. Gaius.

Conventio privatorum neque servum quemquam liberum alicui facere potest. Paul.

Paulus 22. Sicut proponitur post perfectam sine ulla conventione emptionem postea emptor ex voluntate sua litteras emisit quibus profitetur se post certum tempus manumissurum eum quem emerat. Non video eas litteras ad constitutionem divorum pertinere. Idem 22. Constitutionem quidem divi Marci ad eorum libertatem mancipiorum pertinere que hac lege venierunt ut post tempus manumitterentur. Sed et favorem libertatis consequenter dicetur etiam eam ancillam, pro qua dominus pretium acceperit ut ancillam suam manumitteret, idem et dominus liberam habitur sit.

Quesitum est emptor servo recte libertatem dederit nondum pretio soluto. Paul. 22. Servum quem venditor emptori tradiderit, si ei de pretio satisfactum est et nondum pretio soluto in bonis emptoris esse cepisse. Gaius li.

Si usumfructum servi sui Lucio Titio vendiderit ita ut Titius eum post triennium manumitteret, si continuo triennio fructus fuisset, si nondum exacto tempore triennii fructuarius fugit et post aliquantum tempus defuncto Titio reversus est, quero an obstat fructuario ad consequendam ex venditione libertatem quod ante triennium decesserit. Paul. 22. Sed ea que proponitur completo tempore postquam fructuarius manumitti debuit libertatem ei competisse. Idem.

Cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit, si ipse ultro probare desiderat audiendus est. Quidam

ingenuitatem agnoscant de calumpnia eius qui temere controversiam movit, admodum ex alii possunt ferre sententiam.

Tutores vel curatores pupillorum qui tutelam et res administraverunt postea status questionem facere non possunt. Ceterum uxori eiusque liberis de statu questionem inferre non prohibetur. Hermog.

Qui in pacto pactationis pretii maior xx annis venalem se prebuit nec manumissionem ad libertatem proclamare potest. Paul.

Liberalis causa si in obscuro sit in quo certat status is qui pro libertate sua litigat prior audiendus est. Patrone volens scripturam libertatis esse possessionem videt aut qui de libertate agnoscat vel de rebus amotis campiano vel fisco magno agnoscere eum. Fieri enim potest ut fiducia libertatis et sumere quedam et corrumpere atque consumere ex bonis eorum quibus serviebat ausus sit. Labeo.

Si servus quem emeras ad libertatem proclamat et ab iudice per iniuriam pro eo iudicatum est et dominus servi post rem contestatam iudicatam te heredem fecerit aut aliquo nomine is eius esse cepisset, petere eum tuum esse potes nec tibi obstabit rei iudicate exceptio. Labeonis hec verba sunt. De his qui bona eorum quibus. Pomp. serviebant intercepissent deinde ad libertatem proclamabant divus Antoninus ita rescripsit cuius rescripti hec sunt verba. Sicut non est equum fiducia libertatis que ex fideicommisso competitura est interpellari hereditatum petitionem ita nec libertatis praestande moram querentium oportet. Quamprimum ergo arbitrium dare debet apud quem constaret quod servari potest. Hadrianus antiquam ad servum manumittendum compellere. Venul.

Hoc dubitatum an ita fuerat utrum servus dumtaxat an libertus iure iurando patrono obligaretur. In his que libertatis causa imponuntur, cum ius est in alio quam liberti obligari, adeo autem dicere solemus iusiurandum modo a servis exigi ut hi religione astricti postea quam sue potestatis esse cepissent iurandi

[illegible]

nec dotatem habent dummodo in contineti ei manumissus est aut iuret aut permittat licet autem circa donum unius operis uxor et personas inserere

Sin enim qui impuberes iurauit stulti qui iurare potuerunt danda est utilis actio operarum nomine cum impubes tamen factus erit. potest tamen et impubes operas dare ueluti si nimmicularator sit uel histrio.

Maiores VI. p.

Maiores uiginti annis quibus ad libertatem proclamare non licet. ita demum ad libertatem proclamare non possunt si pretium ad ipsum qui uenierit peruenerit. ceterum autem eius qui maior .xx. annis se uenum dari passus sit ad libertatem ei proclamare licet. minori autem .xx. annis non quidem ex causa supra scripta debet denegari libertatis proclamatio nisi maior annis .xx. factus durauit qui in seruitute tunc enim si pretium passus sit dicendum est denegari ei debere libertatis proclamationem. Marcell.

Seruum si quis a titio pretium acceperit et testo liberum esse iussit quem qua soluendo decesserit non erit ille liber. alioquin fraudabitur titius quin de procedente quod libertate cum heres de eius agere potest ac si ad libertatem seruus peruenerit nulla actione habitura sit quam nichil intercedat heres ex defuncti dolo consecutus. Pomp.

His qui se passi sunt uenire ad libertatem proclamandi licentiam denegari quero an et ad eos qui ex mulieribus que passe sunt uenire nascuntur. istas sed pertineant dubitari non poterit quia ea quoque que maior annis .xx. se uenire passa est ad libertatem proclamandi licentia fuerit denegata hiis quibus danda non est qui ex ea nati tempore seruitutis eius erit. Paul.

Rufinus lucianus iulio paulo iuris consulto salutem. libertas debebatur post .xx. annos se uenire passus est quero an denegandum sit ei ad libertatem uel proclamare peruenire mouet me ex emptum auius ius liberi hominis. nam etsi

consecutus libertatem et se uendidisset denegaretur ei ad libertatem proclamare nec deterriori loco intelligi quam seruitutem constitutus passus uel uenundari quam si esset libertatem consecutus sed e contrario mouet me quod in eodem quo queritur uenditio constitit et est qui ueniat. in libero autem homine nec uenditio constitit et nichil est quod ueniat peto itaque plenissime instruas. respondi. uenditio quidem tam serui quam liberi contrahi potest et stipulo de euictione contrahitur. non enim de eo loquimur qui sciens liberum emerit nam aduersus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. sed is qui adhuc seruus est in mutis uenire potest. quamuis et ipse in eo malus sit quod de conditione sua dissimulat cum in sua potestate habeat ut statim ad libertatem perueniat quod si quidem non potest ei imputari cum nondum libertas debetur. ponite statuliber passus se uenundari nemo dicturus est semper uenientem conditione que non fuit in eius potestate libertatis petitionem ei denegandam. Idem puto et in si in ipsius potestate fuerit conditio sed in proposito magis probandum est ut denegetur ei libertatis petitio quia potuit petere libertatem et maluit se uenundari quam indignus est auxilio pretoris fieri. emisse aut. Idem.

Si duo liberi hominem maiorem annis .xx. emerint unus sciens eius conditionem alter ignorans non prohibetur cum qui sciat ad libertatem proclamare ei permittitur. sed prohibetur ei qui ignorauit seruus effectus. sed non in eius qui scit sed alterius.

Si liber. VI. p. sub tempore uenum. Status alicuius alio agente ex edicto ingenuus pronunciatus est dicetur sine ulla tamen exceptione temporis patronus eius agnitionem eius solet esse.

Qui se uenire passus est maiorem .s. ut ad pretium ipsum perueniret prohibito de libertate contendere diuus adrianus constituit sed interdum ita demum

[illegible]

o permisit si patrem suum reddidisset quis se ex libertate et ingenuitate asserant non ultra quinquennium postquam manumissi fuissent audientur. Qui post quinquennium repperisse instrumenta ingenuitatis sue adseruerint de ea re ipsos principes aliamque partem agnituri.

Hoc sermone agnitis. P. Omnip[illegible] libertatibus de nullis aliis intelligendum est ante senatum sensisse quam ingenuus. Vectio autem reliquerit et hoc intelligendum est ut quecumque ex re eius a quo manumiserunt adquisita habuit restituant si id que mandat accipiendo sit iure non est ut ea que ignorantibus dominis abstulissent. Item quod ex re eius adquisitum est reddere debeat, an vero etiam concessa et donata a manumissoribus que apud ampliora sunt que magis est. P. luc.

Hec oratio que prohibet apud consules aut apud presides provinciarum post quinquennium a die manumissionis in ingenuitatem proclamare nullam causam aut personam excipit. [illegible]

Patroni post quinquennium sententiae pro ingenuitate data quo ignorante res iudicata non esse prescriptione temporis submovendo respondi.

Quotiens de hoc contenditur. Vlp. an libertus quis sit sive inope petitur sive obsequium desideratur sive infamiosa actio intenditur sive in ius vocetur qui se patronum dicit sine venia cum in ius vocat redditur. Sed et quotiens quis libertum se confitetur quo libertum autem ingenuum se negat id preiudicium redditur. Auctore alterutro desiderante. Sed actoris partibus semper qui se patronum dicit fungitur probareque libertum suum necesse habet aut si non probaverit vincitur. Marcell.

Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur.

De statu defunctorum si post quinquennium queri non licet neque privati neque fisci nomine sed nec eius status retractando est qui intra quinquennium decessit si per hoc questionem preiudicium futurum est ante quinquennium mortuo. Non nec de unius statu querendo est si questio hic preiudicium fiat ei qui ante quinquennium decessit. Et ita divus Adrianus constituit. Sed et intra quinquennium non licet de statu quandoque defuncti dicere nam oratione divi Marci cavetur ut si quis ingenuus pronuntiatus fuerit licet ingenuitatis statum retractare sed vivo eo qui ingenuus pronunciatus est, non post mortem eius ut etiam si incepta questio fuerit retractationis morte eius extinguatur ut casus erroris caveretur. Si quidem deteriorem conditionem defuncti qui statum retractaret fecit, ea que dicta prescribendum est. Quid ergo si in meliorem velut pro servo libertus dicatur quare non admittitur? Quid enim si servus quis dicatur quasi ex ancilla natus que ante quinquennium mortua est non liceat probare liberam fuisse? Hoc ei et promota est et Marcellus libro quinto de officio consulis rescripsisse posse, ego autem in auditorio publico idem constitutus sum.

Non est libertatis questio. Pap. Nomen filius inferendi pro matris vel patris memoria post quinquennium a morte testatoris retractatam venit, nec in ea re que publici tutelam meruerit pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuendo est. Qui quinque annorum tempus cum tutore non haberent excesserint prescriptio quinque annorum que statum defunctorum tuetur repelitis an mortem illatam non stringat si veterem causam destiterit eo quod movit longo silentio finitam probetur. Hermog.

Ante quinquennium defunctorum status honestior quam mortis tempore fuisse etiam a beneficio vindicari non prohibetur. Ideo et si quis in servitutem moveatur post quinquennium liber decessisse probari potest. Callis.

Primus omnium divus Nerva hoc edicto vetuit post quinquennium mortis cuiusque de statu queri, sed et divus Claudius Claudiano rescripsit si questio cum numeraria preiudicium

Nam ad statum vel ab his fieri cessare quoniam ... quorum. Paulus.

De collusione detegenda

Nam divorum fratrum erga eos nimia indulgentia in iniquitate amplissimum ordinem eorum patitur servos in ingenuitatem proclamare et liberos quorum iudice et commenmoratione tempori(bus) senatus consultum factum est quo cautum est ut si quis probasset per collusionem factum quicquid fuisset, homo servus sit fieret eius servus qui detexisset collusionem. Ulp.

Collusionem detegere ingenuitatis post sententiam intra quinquennium posse divus Marcus constituit. Quinquennium autem continuum utique accipiemus. Sic plane ut si eius cuius interest retractatur collusio differendo retractationem in tempus pubertatis vel alterius rei sustineat, quinquennium autem non currere dicendum est. Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem sed ad incohandam puto praefinitum. Aliter quoque atque circa eum qui ex libertate se ingenuitatem petit, idem divus Marcus cavetur ut etiam eis qui prius ad eo postulandi ius habent liceret detegere collusionem et coniugem.

Cum in eo iusto facto. Gaius.

Si quis ingenuus pronunciatus est, perinde inefficax est decretum atque si nulla iudicata res intervenisset. Id quod principalibus constitutionibus cavetur. Ulp.

Si libertinus per collusionem fuit pronunciatus ingenuus collusione detecta in quibus eius quasi libertinus incipiet et medio tempore, i. antequam collusio detegatur et post sententiam de ingenuitate latam, utique quasi ingenuus fuit accipitur. Hermog.

Sententia de ingenuitate dictam in collusionis praetextu semel retractare permittitur.

Si libertus conubio legis ... ad ingenuitatem ... adversus ... ex collusione ... pluribus ... ei ... per ... collusionem detegendam pariter accedant eius dignitatis debeat admitti. Spatiis omnium morum et aetatibus et aliis in eis statum mag. oportet.

De acquirendo rerum dominio.

Caesar flavius iustinianus.

Quarundam rerum dominium nanciscimur iure gentium quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur, quarundam iure civili id est iure proprio civitatis nostrae. Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est ut de hoc prius referendum sit. Omnia igitur animalia que in terra mari celo capiuntur, id est ferae bestiae volucres et pisces capientium fiunt. Florenti(nus).

Vel ea que ex his apud nos sunt edita. Gaius.

Quod enim nullius id ratione naturali occupanti conceditur. Nec interest quod ad feras bestias et volucres utrum in suo fundo quisque capiat an in alieno.

Plane qui in alienum fundum